

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Godos Jakubauskaitės,
V kurso, civilinės ir verslo teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Sutarties vykdymas pasaulinių krizių aplinkybėmis
Execution of the Treaty in the Context of Global Crises**

Vadovas: prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas
Recenzentas: lekt. dr. Saulius Aviža

Vilnius
2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama pasaulinės ekonominės krizės ir globalios COVID-19 pandemijos įtaka sutarčių (ne)vykdymui. Analizuojami CK 6.212 str. ir 6.204 str. įtvirtinti nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutai, jų samprata bei jų sąlygų pritaikymo galimybės ekonominės krizės ir COVID-19 sveikatos krizės kontekste. Taip pat aptariami pagrindiniai nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių procesiniai aspektai bei šių institutų pritaikymo teisinės pasekmės. Galiausiai, įvertinama šių dviejų institutų tarpusavio santykio ir atribojimo galimybių problematika.

Pagrindiniai žodžiai: nenugalima jėga (*force majeure*), pasikeitusios aplinkybės, sutarčių vykdymas, COVID-19 pandemija, ekonominė krizė.

This work analyses the impact of the global economic crisis and the COVID-19 pandemic on the (non)performance of contracts. In addition, work provides analysis on the institutes of *force majeure* and fundamentally changed circumstances enshrined in Articles 6.212 and 6.204 of the Civil Code, their concept and the possibilities to suit their conditions in the context of the economic crisis and the COVID-19 health crisis. Furthermore, the main procedural aspects of *force majeure* and fundamentally changed circumstances, as well as the legal consequences of the application of these institutes, are also discussed. The issue of the relationship between these two institutes and the possibilities of delimitation is also assessed.

Keywords: *force majeure*, fundamentally changed circumstances, execution of the contract, COVID-19 pandemic, economic crisis.

TURINYS

IŽANGA	4
1. EKONOMINĖS KRIZĖS IR COVID-19 PANDEMIJOS ĮTAKA SUTARTIES (NE)VYKDYMUI.....	7
2. NENUGALIMOS JĖGOS (<i>FORCE MAJEURE</i>) INSTITUTAS IR TAIKymo SĄLYGOS	10
2.1. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) aplinkybių samprata	10
2.2. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) taikymo sąlygos (elementai):	17
2.2.1. Nenumatomumo elemento analizė	17
2.2.2. Neįmanomumo elemento analizė	23
2.2.3. Netroliavimo elemento analizė	32
2.2.4. Rizikos neprisiėmimo elemento analizė	35
3. NENUGALIMOS JĖGOS (<i>FORCE MAJEURE</i>) PROCESINIAI ASPEKTAI IR TEISINIAI PADARINIAI	39
3.1. Pranešimo pareigos kitai šaliai įgyvendinimas.....	39
3.2. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) aplinkybių įrodinėjimas ir civilinė atsakomybė	41
3.3. Nenugalimos jėgos (<i>force majeure</i>) teisinės pasekmės	43
4. PASIKEITUSIŲ APLINKYBIŲ INSTITUTAS IR TAIKymo SĄLYGOS.....	46
4.1. Pasikeitusių aplinkybių instituto samprata	46
4.2. Pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygos (elementai):	48
4.2.1. Pagrindinio elemento - esminio suvaržymo analizė	49
4.2.2. Aplinkybių atsiradimo ir žinomumo bei nenumatomumo elementų analizė	55
4.2.3. Netroliavimo elemento analizė	57
4.2.4. Rizikos neprisiėmimo elemento analizė	60
5. PASIKEITUSIŲ APLINKYBIŲ PROCESINIAI ASPEKTAI IR TEISINIAI PADARINIAI	62
5.1. Derybos kaip ikiteisminė nagrinėjimo stadija	62
5.2. Pasikeitusių aplinkybių teisinės pasekmės	64
IŠVADOS	66
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	68
SANTRAUKA	77
SUMMARY	78

IŽANGA

Temos aktualumas. Pasaulinės krizės – tai dažnai staiga kilusios, precedentų globaliu mastu neturinčios situacijos, darančios įtaką valstybių politinei, ekonominei ir socialinei padėčiai. 2007-2008 m. prasidėjusi globali ekonominė krizė, lėmusi akcijų biržų griūtis, infliaciją, skolas, įmonių nemokumą, bedarbystę ir kitus reiškinius, neišvengiamai paveikė valstybių ekonomiką. Atitinkamai, toks ekonominis nuosmukis tuo pačiu palietė beveik visus gyventojus ir beveik visas verslo sritis, o tai darė nepaneigiamą įtaką verslo santykių plėtotei bei sutartinių įsipareigojimų vykdymui. Neabejotina, jog prasidėjus ekonominei krizei ir susidūrus su finansinėmis problemomis, sutarties šalys ieškojo sutartyse įtvirtintų įsipareigojimų modifikavimo būdų arba įsipareigojimų nevykdymą pateisinančių galimybių. Be to, pasaulinė ekonominė krizė, dariusi įtaką sutarčių vykdymui, nėra vienintelė krizė, su kuria pasauliui teko susidurti pastaruoju metu. Neseniai pasaulis susidūrė su dar viena globalia – COVID-19 sveikatos krize. Šios krizės valdymui valstybėse buvo imtasi įvairių priemonių, lėmusių poveikį daugumai verslo sričių, tačiau dažniausia jų buvo – nustatytas karantino režimas. Būtent tokie apribojimai nulėmė ekonomikos smukimą, išskolinimus, vykdomos veiklos suvaržymus ir kt. Pažymėtina, jog nors sutartis jos šalims sukuria privalomus įsipareigojimus, tačiau kyla klausimas ar šių įsipareigojimų privalomumas turi būti suprantamas absoliučiai ir tokių krizių kontekste. Dėl to esant išskirtinėms situacijoms, sutarties sąlygų keitimas ar jų nevykdymas turėtų būti pateisinamas. Atitinkamai, teisinėje sistemoje yra įtvirtinti du institutai: nenugalima jėga (*force majeure*) bei iš esmės pasikeitusios aplinkybės (*rebus sic stantibus*), suteikiantys šalims teisę pateisinti sutartinių įsipareigojimų nevykdymą, jeigu nustatomos privalomos šių institutų taikymo sąlygos. Todėl atsižvelgiant į tai, kad tiek ekonominė krizė, tiek COVID-19 pandemija sukėlė panašius padarinius verslui ir sutartinių įsipareigojimų vykdymui, tampa aktualu įvertinti ar šios krizės bei jų sukelti padariniai gali būti pripažįstami nenugalimos jėgos ar iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis ir ar gali atitikti visas privalomas šių institutų taikymo sąlygas. Atitinkamai, didelis dėmesys darbe yra skiriamas teismų praktikai, kuri leidžia įvertinti minėtų institutų praktinį pritaikomumą šių krizių kontekste.

Tikslas. Šio darbo tikslas yra remiantis teisiniu reguliavimu ir teismų praktika atsakyti į klausimą ar pasaulinė ekonominė krizė ir COVID-19 pandemija bei jų sukeltos pasekmės gali būti laikomos nenugalima jėga ar iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis bei ar gali atitikti šių teisinių institutų taikymo privalomas sąlygas tuo pačiu įvertinant šių institutų atribojimą ir tarpusavio santykį minėtų pasaulinių krizių kontekste.

Uždaviniai. Darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. Atskleisti nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutų sampratas bei reikšmę;
2. Nustatyti ar pasaulinė ekonominė krizė ir COVID-19 pandemija gali būti pripažįstamos nenugalima jėga ar iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis bei įvertinti šių institutų sąlygų pritaikymo galimybes minėtų krizių kontekste;
3. Aptarti nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių procesinių aspektų ir teisinių pasekmių pagrindinius aspektus ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos aplinkybėmis;
4. Įvertinti nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių tarpusavio santykį bei atribojimo galimybes egzistuojant ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos aplinkybėms.

Tyrimo objektas. Nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių sąlygų pritaikymo galimybės sutarčių vykdymui pasaulinės ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos kontekste bei šių institutų tarpusavio santykio nustatymas.

Metodologija. Šio darbo tikslui pasiekti buvo naudojami įvairūs metodai:

1. Teisinių dokumentų analizės metodas – jo pagalba buvo analizuoti Lietuvos Respublikos ir tarptautiniai teisės aktai siekiant atskleisti nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinio reguliavimo pagrindinius aspektus.
2. Sisteminės analizės metodas – naudojamas analizuojant norminę ir specialiąją literatūrą bei teismų praktiką siekiant nustatyti nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių sampratas bei sąlygų pritaikymo galimybes sutarčių vykdymui ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos kontekste.
3. Lingvistinis metodas – taikomas aiškinant pasaulinės krizės sąvoką, taip pat teisės normų ir teismų sprendimų formuluotes.
4. Teleologinis metodas – atsižvelgiant į įstatymų leidėjo ketinimus, buvo vertinama nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių tarpusavio santykio ir atribojimo problematika.

Darbo originalumas. Nagrinėtina tema nėra susilaukusi daug dėmesio iš teisės teoretikų. Pažymima, jog nenugalimos jėgos taikymo galimybes COVID-19 pandemijos kontekste išsamiau straipsniuose nagrinėjo L. Didžiulis bei R. Bulkevičius. Tačiau minėtuose straipsniuose aptariamas tik *force majeure* taikymas pandemijos atveju, tačiau neanalizuota pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo galimybė. Vertinant sutarčių nevykdymą ekonominės krizės kontekste, plačiau pasikeitusių aplinkybių institutas buvo analizuotas P. Zapolskio straipsnyje, tačiau jame nebuvo vertinama šios aplinkybės atitiktis *force*

majeure. Kituose mokslo darbuose autoriai taip aptaria ir bendrai tiria nenugalimos jėgos ar pasikeitusių aplinkybių institutus bei jų sąlygas, nevertinant šių institutų taikymo konkrečiai analizuojamų krizių kontekste. Atitinkamai darbo originalumas pasireiškia apjungiant teisinį vertinimą analizuojant abu sutarties nevykdymą pateisinančius institutus dviejų skirtingų krizių kontekste.

Svarbiausi šaltiniai. Šiame darbe svarbiausi šaltiniai yra tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai norminiai aktai, tokie kaip: Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių, UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai, kuriuose yra įtvirtinti darbe analizuojami nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutai. Taip pat svarbi Lietuvos teismų praktika siekiant įvertinti ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos atitiktį nagrinėjamiems institutams praktikoje. Be to, darbe naudojami įvairių Lietuvos ir užsienio teoretikų ir praktikų darbai: moksliniai straipsniai, kolektyvinės monografijos bei disertacijos. Itin svarbi P. Zapolskio disertacija „Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui“ bei mokslinis straipsnis „Sutarties pakeitimas dėl nacionaliniu ir pasauliniu mastu vykusios ekonominės krizės aplinkybių“, analizuojantys pasikeitusių aplinkybių institutą bei jo taikymo galimybes. Taip pat svarbūs L. Didžiulio „Vis dar nenugalima pandemija, nuomos sutartys ir sąžiningumas“ bei R. Bulkevičiaus „Nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto taikymas Covid 19 atveju“ straipsniai, pateikiantys *force majeure* taikymo galimybes COVID-19 pandemijos kontekste.

1. EKONOMINĖS KRIZĖS IR COVID-19 PANDEMIJOS ĮTAKA SUTARTIES (NE)VYKDYMUI

Pacta sunt servanda principas, reiškiantis sutarties privalomumą, nėra absoliutus. Dėl to teisinėje sistemoje galioja sutarties nevykdymą pateisinančios *rebus sic stantibus* ir nenugalimos jėgos (*force majeure*) doktrinos. Šių doktrinų esmė, jog sutarties nevykdymas yra pateisinamas esant pateisinamai priežastčiai, t.y. atsiradus tam tikroms nenumatytoms aplinkybėms, kurių sutarties šalis negalėjo numatyti ir kontroliuoti. Reikalavimas tinkamai įvykdyti sutartį bet kokia kaina ir bet koku atveju egzistuojant išimtinėms aplinkybėms, prieštarautų sąžiningumo principui (Mikelėnas, 1996, p. 43). Pastaraisiais metais pastebint įvairių krizių kilimo tendencijas, aktualu įvertinti ar šios krizės ir jų nulemti padariniai galėtų būti laikomi tokiais išimtinėmis aplinkybėmis, pateisinančiomis sutarties nevykdymą.

Remiantis Lietuvių kalbos žodynu, krizė – yra suprantama kaip staigus persilaužimas, sunki pereinamoji būklė (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2022); gamybos ir apyvartos sutrikimas ir jo socialiniai padariniai (Terminų žodynas, 2022). Tuo tarpu pasaulinis (-ė) reiškia apimantis (-i) visą pasaulį, plačiai žinomas (-a), garsus (-i), žymus (-i); susijęs (-usi) su visu pasauliu (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2022). Apibendrintai, pasaulinė krizė gali būti apibrėžiama kaip nestabili situacija, pasireiškianti viso pasaulio mastu bei daranti įtaką politiniams, ekonominiams ir socialiniams reiškiniams.

Bendrajai prasme krizės gali būti įvairios: gamtinės (žemės drebėjimai, potvyniai, gaisrai ar kitokie gamtos reiškiniai), socialinės (streikai, lokautai, boikotai), ekonominės (finansų krizė), politinės ar karinės (kariniai konfliktai, sukilimai, maištai, revoliucijos). Taip pat krizės gali egzistuoti įvairiais lygmenimis: konkrečios valstybės, regioniniu ar net pasauliniu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pasaulinėms krizėms būdingas daugialypis pobūdis. Tokios krizės paliečia dideles ir mažas, turtingas ir neturtingas valstybes. Minėta, jog krizės gali kilti vienos valstybės viduje arba gali peržengti kelių valstybių ribas. Jos paprastai reikalauja neatidėliotinių ir visapusiškų sprendimų, politinių bei ekonominių pokyčių. Tad vykusių ir tebevykstančių krizių poveikis pabrėžia supratimo, kas yra laikoma krize, svarbą (Claessens, Kose, 2013, p. 3).

Atsižvelgiant į tai, kad krizės yra nuolatinės ir neišvengiamos šiuolaikinės visuomenės gyvenimo palydovės (Lastauskienė, 2016, p. 14), jos daro pakankamą įtaką tiek šalių prievoliniams tarpusavio santykiams, tiek ir bendrai verslo plėtotei. Paminėtina, jog kiek seniau buvo susidurta su valstybių ekonomiką ir verslus sukūrusia pasauline

ekonomine krize, tačiau neseniai pasauliui teko susidurti su kita beprecedente globalia krize – COVID-19 pandemija.

Pažymėtina, kad 2007 m. prasidėjusi pasaulinė finansų krizė sukėlė griūtis akcijų biržose, infliaciją, pakilusias palūkanų normas, išskolinimą, įmonių bankrotus, nedarbą ir kt. Dėl šių priežasčių pasauliniu ir regioniniu mastu vykę ekonominiai nuosmukiai darė neigiamą įtaką ir Lietuvos ekonominei padėčiai, kuri savo ruožtu neretai lėmė sutartinių įsipareigojimų nevykdymą ir atitinkamai ginčų sprendimą teismuose (Zapolskis, 2014, p. 301). Prasidėjusi krizė finansų rinkose sukėlė pasaulinę ekonomikos recesiją ir turėjo įtakos daugeliui verslo sektorių. Ekonomikos nuosmukis sukėlė didelių finansinių sunkumų verslininkams ir vartotojams, kurie iki krizės pradžios sudarė ilgalaikes sutartis ir grindė jas optimistinėmis prognozėmis. Natūralu, kad kilus krizei verslininkai ieškojo galimybių pakeisti sutartis ir pritaikyti jas prie pasikeitusių aplinkybių, tačiau nepavykus deryboms, ginčai persikeldavo į teismą (Zapolskis, 2014, p. 302). Kita vertus, ne tik pasaulinės ekonominės krizės, nulemiančios finansinius sunkumus bei nemokumą, gali sukelti prievolių nevykdymą ar nulemti sudėtingesnę jų vykdymą. Minėta, kad globalios krizės gali būti įvairios: gamtinės, socialinės, karinės, be kita ko, ir sveikatos krizės.

Neseniai pasauliui teko susidurti su visuotine sveikatos krize – pasauline pandemija. 2019 m. pabaigoje Uhane, Kinijoje buvo užfiksuotas nežinomos ligos protrūkis (Vorotyntseva, Hranina, Pysarenko, 2021, p. 125). 2020 m. pradžioje Kinijoje kilusi viruso epidemija išplito į kitas pasaulio šalis ir galiausiai tapo pasauline pandemija. Atitinkamai, pasaulyje 2020 m. pradžioje vis sparčiau plintant naujam ir mažai iširtam virusui, valstybės neišvengiamai turėjo imtis skubių ir veiksmingų priemonių, siekdamos pristabdyti užkrečiamos ligos plitimą ir valdyti jos sukeltus padarinius (Birmontienė, Miliuvienė, 2020, p. 7). Atsižvelgiant į kilusią situaciją ir nacionalinės teisės aktuose įtvirtintą teisinį reguliavimą, vienos Europos valstybės nedelsdamos įvedė nepaprastąją padėtį, kitos rinkosi švelnesnes šio viruso plitimo stabdymo ir valdymo priemones, trečios nustatė tik rekomendacinio pobūdžio ribojimus. Reaguojant į susidariusią situaciją, priemonių COVID-19 plitimui stabdyti nedelsiant buvo imtasi ir Lietuvoje (Birmontienė, Miliuvienė, 2020, p. 7). Pasaulio sveikatos organizacijai paskelbus, kad dėl plitimo greičio, masto ir pavojingumo COVID-19 gali būti charakterizuojama pasauline pandemija (Pasaulio sveikatos organizacijos generalinio direktoriaus..., 2020), Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2020 m. kovo 14 d. nutarimu Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ (toliau – Nutarimas Nr. 207) (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“) paskelbė karantiną, kuris galiojo visoje valstybės teritorijoje ir nustatė

atitinkamus suvaržymus. Šis pirmasis karantinas Lietuvoje truko nuo 2020 m. kovo 16 d. iki 2020 m. birželio 16 d., tačiau vėliau Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimu Nr. 1226 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ (toliau – Nutarimas Nr. 1226) (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. 1226 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“) paskelbė ir antrąjį karantiną, trukusį nuo 2020 m. lapkričio 7 d. iki 2021 m. birželio 30 d.

Atitinkamai, ne tik Lietuva, bet ir visas pasaulis susidūrė su COVID-19 protrūkio ir vyriausybių sprendimų, kuriais siekiama užkirsti kelią viruso plitimui, pasekmėmis (Franciosi, 2020, p. 414). Natūralu, kad tokie karantino ribojimai lėmė ekonominės plėtros smukimą, išaugusias skolas, pajamų netekimą ir kitus reiškinius. Tuo pačiu, tokie ribojimai tapo vienu iš veiksnių, turėjusių įtakos sutarčių vykdymui (Vorotyntseva, Hranina, Pysarenko, 2021, p. 125). Pabrėžtina, jog Europos teisės institutas principuose, skirtuose COVID-19 krizei, nurodė, jog kilus tokiems padariniams ir ginčams dėl sutarčių, valstybės turi užtikrinti, kad nacionalinėje teisėje galiojantis *force majeure* institutas būtų veiksmingai ir pagrįstai taikomas. Tuo pačiu kai dėl nustatytų priemonių sutarčių vykdymas tapo pernelyg sunkus, valstybės turėtų užtikrinti, jog šalys turėtų derybų galimybes (Europos teisės instituto principai COVID-19 krizei, 2020, p. 11). Papildomai pažymima, jog ir Lietuvos Respublikos Ekonomikos ir inovacijų ministerija pranešime verslui skatino verslo subjektus savo iniciatyva konsultuotis su partneriais dėl galimybių netaikyti netesybų, delspinigių ar kitų sankcijų nevykdant sutartinių įsipareigojimų karantino metu (Mikelėnas, 2021, p. 209). Todėl verslo veiklos suvaržymai ir dėl to stringantis prekių/paslaugų teikimas bei vėluojantys atsiskaitymai darė įtaką prievolių vykdymui (Palevičienė, Murauskienė, 2020), kas atitinkamai lėmė verslo subjektų derybų paieškas ir jomis nepasiekus norimo rezultato – ginčus.

Vadinasi, krizė yra suvokiama kaip sudėtinga ir įprastai precedentų neturinti gamtinė, socialinė, ekonominė, politinė, karinė ar sveikatos padėtis, galinti pasireikšti lokaliai, regioniška ar globaliai, reikalaujanti itin greitai priimamų sprendimų ir daranti reikšmingą įtaką valstybių ekonominei, politinei ir socialinei padėčiai. 2008 m. prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė bei 2020 m. įsibėgėjusi COVID-19 pandemija yra laikomos globaliomis krizėmis, peržengusiomis daugelio valstybių ribas. Atitinkamai, tiek praėjusi finansų krizė, tiek besitęsianti pandemijos krizė sukėlė įvairių padarinių, liečiančių daugelį verslo sričių. Ekonominis nuosmukis, skolos, verslo ribojimai ir kitos krizių pasekmės lėmė sutarties šalių kompromisų paieškas susidūrus su sutarties vykdymo problemomis, kas sąlygoja ir galimų teisinių institutų, sudarančių galimybes pakeisti sutarties vykdymą ar apskritai pateisinti jos neįvykdymą, taikymo galimybių analizės poreikį.

2. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) INSTITUTAS IR TAIKYMO SĄLYGOS

2.1. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių samprata

Visų valstybių teisė numato sutarties privalomumo išimtis tais atvejais, kai sutarties egzistavimo metu atsiranda aplinkybės, kurios užkerta kelią šalims įvykdyti sutartį. Universaliai pripažįstama, kad, jeigu sutarties tampa objektyviai ir visiškai neįmanoma įvykdyti nuo aplinkybių, nepriklausančių nuo šalių valios, šalys negali būti verčiamos įvykdyti sutartį (Drazdauskas, 2008, p. 260). Toks nenumatytas, neišvengiamas išorinis įvykis, kurio atsiradimo šalis negalėjo kontroliuoti, yra vadinamas nenugalima jėga (angl. *act of God*; pranc. *force majeure*) (Mikelėnas, 1995, p. 249).

Jau Romėnų teisėje buvo žinoma garsi maksima - *Impossibile nulla obligatio est*, reiškianti, kad negali būti reikalaujama įvykdyti tai, kas objektyviai neįmanoma (Gordley, 2004, p. 514). Skolininkas iš esmės neatsakė, jei prievolės neįvykdymą sukeldavo nuo jo nepriklausantis įvykis arba jei tai lemdavo nenugalima jėga (*vis maior*). Nenugalima jėga, pasak Gajaus, esanti tokia, kurios žmogus dėl savo silpnumo atremti negali, kaip antai, žemės drebėjimas, žaibo sukeltas gaisras ir pan. Nenugalimos jėgos atveju skolininko atsakomybė už prievolės neįvykdymą nekildavo (Jonaitis, 2014, p. 343-344). Tai reiškia, jog skolininkas jokiais atvejais nebūdavo atsakingas už *vis maior*, t.y. už atsitiktinumus, kurių niekas negalėjo išvengti (Gordley, 2004, p. 514).

Force majeure doktrina nustato bene griežčiausias sąlygas, kurioms esant skolininkui negalint įvykdyti sutarties nebūtų taikoma civilinė atsakomybė. Aplinkybė, gali būti pripažįstama *force majeure* tik tada, kai jai negalima pasipriešinti, kai jos negalima buvo numatyti sudarant sutartį ir kai ji nepriklauso nuo šalių. Jeigu kilusi kliūtis daro sutarties įvykdymą objektyviai neįmanomą, tačiau šalis galėjo numatyti tą kliūtį ir imtis priemonių jos išvengti, tuomet tokia kliūtis nebus pripažįstama *force majeure* (Drazdauskas, 2008, p. 260). Taigi, iš esmės, nenugalimos jėgos institutas reiškia, jog tais atvejais, kai sutarties šalis negali įvykdyti savo įsipareigojimų dėl išorės nulemtų aplinkybių, nepriklausančių nuo jos valios, kurių ji protingai negalėjo numatyti, sutarties nevykdymas yra pateisinamas.

Teisės doktrinoje nenugalimos jėgos samprata dažnai išskiriama plačiąja ir siaurąja prasme. Siaurąja prasme nenugalima jėga yra suprantama, paprastai, kaip tam tikros gamtinės iš anksto nenumatomos aplinkybės, t.y. kaip žemės drebėjimas, potvynis, žaibas ar kitas gamtos reiškinys. Plačiąja prasme nenugalima jėga pripažįstamas toks įvykis, kuris: negalėjo būti skolininko numatytas sudarant sutartį; įvyko ne dėl skolininko kaltės; daro

prievoles įvykdymą negalimu. Vadinasi, plačiąja prasme nenugalima jėga šalia įvairių gamtos reiškinių laikytini ir kiti įvykiai, kurie atitinka visus minėtus požymius, tokie kaip: karas, sukilimas, riaušės, kitokie socialiniai neramumai, streikai, valdžios organų sprendimai (licencijų, muitų nustatymas, eksporto ar importo uždraudimas) ir pan. (Mikelėnas, 1995, p. 250). Pavyzdžiui, vienoje iš bylų kasacinis teismas sprendė gaisro pripažinimo nenugalima jėga klausimą. Pažymėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) šioje byloje pripažino, kad gaisras gali būti laikomas nenugalima jėga, kai jo atsiradimo priežastys tiek specifinės ar paplitimo mastas toks neįprastai didelis ir nebūdingas atitinkamai geografinai vietai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje). Dar kitoje byloje teismas sprendė ar vėjas konkrečioje vietoje buvo ypatingai neįprasto stiprumo ir ar atsakovė galėjo tokio stiprumo vėjo tikėtis ir imtis priemonių nuo jo apsisaugoti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje). Vis dėlto Lietuvą galima priskirti prie valstybių, kuriose nenugalimos jėgos institutas suprantamas plačiąja prasme, t.y. nenugalimos jėgos aplinkybėmis gali būti pripažinti ne tik gamtos reiškiniai, bet ir valstybės veiksmai ar kiti socialiniai, politiniai, ekonominiai reiškiniai. Vienoje iš bylų LAT nusprendė, kad valstybės institucijos sprendimu draudžiamas tam tikrų prekių importas atitinka nenugalimos jėgos aplinkybę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje).

Be to, doktrinoje laikomasi skirtingų pozicijų ar nenugalimos jėgos aplinkybėmis turi būti laikomos tik tokios aplinkybės, kurios nulemia absoliutų sutarties neįvykdymą ar visgi ir aplinkybės, dėl kurių sutartį įvykdyti įmanoma, tačiau itin neprotinga. Verta paminėti, kad skirtingose valstybėse požiūriai šiuo klausimu išsiskiria (Drazdauskas, 2008, p. 260). Pavyzdžiui, Vokietijoje laikomasi lankstesnio principo, jog niekas negali būti verčiamas įvykdyti tai, ko protingai negalima būtų tikėtis. Ši doktrina yra gerokai platesnė nei prancūziškoji griežta *force majeure* doktrina ir apima tuos atvejus, kai sutarties įvykdymas yra ne tik fiziškai ir objektyviai neįmanomas, bet apima ir ekonominio negalėjimo įvykdyti sutartį atvejus (Drazdauskas, 2008, p. 261). Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje galioja griežtoji nenugalimos jėgos doktrinos samprata, galima daryti išvadą, jog nenugalimos jėgos aplinkybėmis turi būti laikomos tik tokios aplinkybės, dėl kurių sutarties įvykdyti fizine ar teisine prasme nebegalima (šią poziciją keičianti praktika ir jos vertinimas, aptariami vėliau).

Pabrėžtina, kad nenugalimos jėgos aplinkybės taip pat gali būti suprantamos objektyviai ir subjektyviai. Pavyzdžiui, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas yra nurodęs, kad *force majeure* sąvoka apima objektyvų elementą, susijusį su neįprastomis ir

su subjektu nesusijusiomis aplinkybėmis, ir subjektyvų elementą, susijusį su suinteresuotojo asmens pareiga apsaugoti nuo neįprasto įvykio padarinių, imantis tinkamų priemonių, nesukeliančių jam pernelyg didelių nuostolių (Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. sprendimas). Kitaip tariant, siekiant pasiremti *force majeure* institutu, turi būti tenkinamas objektyvusis kriterijus: žalą sukėlusios aplinkybės turi būti neįprastos ir nesusijusios su subjektu, sukėlusiu žalą (Generalinės Advokatės J. Kokott išvada Europos Teisingumo Teismo 2007 m. gruodžio 18 d. byloje). Derėtų atkreipti dėmesį, kad tai, ar tam tikros aplinkybės yra pakankamai neįprastos, kad atitiktų *force majeure* kriterijus, yra fakto klausimas, kuris, šalims dėl jo nesusitarus, bus sprendžiamas teisme (Vanhara, 2011). Nenugalimos jėgos aplinkybės subjektyviaja prasme reiškia, kad sutarties šalis ne tik negalėjo šių aplinkybių numatyti ar prognozuoti, bet taip pat tokios aplinkybės atsirado nesant šalies kaltės ir rizikos prisiėmimo dėl jų. Pavyzdžiui, jeigu įmonė (skolininkas) neįvykdo prievolės dėl joje kilusio streiko, tačiau dėl streiko priežasčių yra kalta kolektyvinį susitarimą pažeidusi pačios įmonės administracija, teismas streiko nenugalima jėga nepripažins, kadangi šiuo atveju pati įmonė (skolininkas) yra kalta dėl streiko kilimo (Mikelėnas, 1995, p. 250).

Be kita ko, nenugalimos jėgos aplinkybės gali trukti tam tikrą arba neapibrėžtą laiko tarpą (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 285). Atitinkamai, nenugalimos jėgos aplinkybės gali būti ilgalaikės, t.y. šiuo atveju sutarties šalys negali nustatyti kiek tiksliai šios aplinkybės, neleidžiančios vykdyti sutarties, truks, tiek trumpalaikės, reiškiančios, jog sutarties neįmanoma įvykdyti tik laikinai. Priklausomai nuo to, kokios rūšies tai aplinkybės, skiriasi ir kylančios teisinės pasekmės.

Į nenugalimą jėgą kaip į reiškinį reikia žiūrėti globaliu požiūriu. Kalbant apie *force majeure* taikymą tarptautinėje privatinėje teisėje, galima išskirti jo taikymą tarptautinėse konvencijose. (Šekštelo, 2020). Jungtinių Tautų konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (toliau – CISG) (Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio..., 1996), 79 str. 1 d. numato, kad šalis neatsako už bet kurios iš savo prievolių neįvykdymą, jeigu įrodo, kad jis buvo sąlygotas kliūties, kurios ji negalėjo kontroliuoti ir kad nebuvo galima protingai iš jos tikėtis sutarties sudarymo momentu numatymo kliūties arba išvengimo ar įveikimo tos kliūties ar jos pasekmių. Pažymėtina, kad nors straipsnio formuluočiame neminima *force majeure* sąvoka, o vartojama sąvoka „kliūtis“, tačiau yra aišku, jog yra kalbama apie objektyvias aplinkybes, kurių šalis negalėjo ir neprivalėjo numatyti sutarties sudarymo metu ir kurių negalėjo pašalinti arba kurioms negalėjo neleisti įvykti (Mikelėnas, 1995, p. 255). Taigi, atsižvelgiant į pateiktus požymius, šis straipsnis atitinka nenugalimo jėgos instituto esmę. Vadovaujantis CISG 79 straipsniu, galima išskirti

tokias pagrindines nenugalimos jėgos taikymo sąlygas: (i) asmuo negalėjo šios kliūtis kontroliuoti; (ii) asmuo negalėjo šios kliūtis numatyti; (iii) ši kliūtis neišvengiama taip, kad prievolės negalima įvykdyti jokiais būdais. Jeigu galima šią kliūtį įveikti, tik didesne kaina ar alternatyviais pasiūlymais, *force majeure* sąlygos nebus (Schlechtriem, Schwenger, 2016, p. 1133-1135); (iv) ši kliūtis lemia prievolės neįvykdymą. Tai reiškia, kad turi būti priežastinis ryšys tarp kliūtis ir negalėjimo įvykdyti prievolę (Schlechtriem, Schwenger, 2016, p. 1133-1135).

UNIDROIT principų 7.1.7 str. 1 d. įtvirtinta, kad sutarties neįvykdžiusi šalis yra atleidžiama nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad sutartis buvo neįvykdyta dėl nuo šalies valios nepriklausančių aplinkybių, kurių šalis negalėjo kontroliuoti ir kurių nebuvo įmanoma protingai tikėtis ir numatyti sutarties sudarymo metu arba kurių galėjo išvengti ar įveikti tokių aplinkybių sukeltas pasekmes. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *force majeure* instituto (CK 6.212 str.) nuostatos į CK yra inkorporuotos UNIDROIT 7.1.7 straipsnio pagrindu, todėl jas aiškinant atsižvelgtina į UNIDROIT principų formuluotes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje).

Tad akivaizdu, jog minėtuose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtinta nenugalimos jėgos instituto samprata apibrėžiama analogiškai. Nenugalima jėga yra suprantama kaip nuo šalies valios nepriklausantis įvykis, kurio sutarties šalis negalėjo protingai numatyti, kontroliuoti ar išvengti ir nebuvo prisiėmusi šio įvykio atsiradimo rizikos.

Apžvelgus tarptautinį reguliavimą, svarbu įvertinti kaip nenugalimos jėgos samprata yra apibrėžiama Lietuvoje. Remiantis Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu (toliau – CK) (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000) 6.127 str. 1 d. prievolė baigiasi, kai jos negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos, už kurią skolininkas neatsako. Nenugalimos jėgos faktą privalo įrodyti skolininkas. Pagal CK 6.253 str. 1 d. civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės, *inter alia* (be kita ko), nenugalimos jėgos pagrindu. Nenugalima jėga – tai neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos (CK 6.212 str., 6.253 str. 2 d.). CK 6.212 str. 1 d. nustato, kad šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių ji negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir kad negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui.

Svarbu pabrėžti, kad remiantis CK 6.212 str. 1 d. doktrinoje yra išskiriamos keturios nenugalimos jėgos sąlygos: 1) sudarius sutartį atsiranda aplinkybės, kurių nebuvo sutarties sudarymo metu ir šalis jų negalėjo protingai numatyti. 2) dėl atsiradusių aplinkybių sutarties objektyviai neįmanoma įvykdyti. 3) šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių

negalėjo kontroliuoti ar negalėjo joms užkirsti kelio. 4) šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 284).

Reikšminga tai, kad nenugalimos jėgos institutas nacionaliniu lygmeniu yra reglamentuojamas ne tik CK, bet ir kituose teisės aktuose. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymu (toliau – Rūmų įstatymas) (Lietuvos Respublikos prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymas, 1995) 5 str. 1 d. 11 p. Rūmai Vyriausybės nustatyta tvarka išduoda nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes liudijančias pažymas. Atitinkamai, remiantis Rūmų įstatymu buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“ (toliau – Nutarimas dėl taisyklių) (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“) bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 13 d. nutarimas Nr. 222 „Dėl Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo“ (toliau – Nutarimas dėl pažymų išdavimo) (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 222 „Dėl Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo“). Nutarimo dėl taisyklių 1 str. nustato, kad *force majeure* sąvoka apibūdinamos nepaprastos aplinkybės, kurių negalima nei numatyti arba išvengti, nei kuriomis nors priemonėmis pašalinti. 2 str. savo ruožtu yra įtvirtintos nenugalimos jėgos instituto taikymo sąlygos: (i) šalis nesugebėjo įvykdyti įsipareigojimų dėl nepriklausančios nuo jos kliūties; (ii) negalima tikėtis, jog sutarties sudarymo metu ji galėjo numatyti tą kliūtį ir jos poveikį gebėjimui vykdyti įsipareigojimus; (iii) ji negalėjo išvengti ar nugalėti kliūties ar bent jos poveikio. Akivaizdu, kad nenugalimos jėgos instituto samprata, iš esmės, tiek CK, tiek Nutarime dėl taisyklių yra suprantama taip pačiai.

Be to, Nutarime dėl taisyklių, priešingai nei CK, yra pateikiamas sąrašas kliūčių, kurios gali būti laikomos nenugalima jėga:

1. karas (paskelbtas ar nepaskelbtas), pilietinis karas, maištai ir revoliucijos, piratavimas, sabotazas;
2. stichinės nelaimės: smarkios audros, ciklonai, žemės drebėjimai, jūrų ar upių potvyniai, žaibai;
3. sprogimai, gaisrai, mašinų, gamybinių pastatų ir kurių nors (arba visų) vidaus komunikacijų sunaikinimas;

4. boikotai, streikai, lokautai, nespirtus darbas kaip streiko forma, gamybinių ar administracinių pastatų užėmimas bei darbo sustabdymas šalies, prašančios atleisti nuo įsipareigojimų, įmonėje;
5. teisėti ar neteisėti valstybės valdymo institucijų veiksmai;
6. kitos nenugalimos jėgos.

Pažymima, jog tokio sąrašo įtvirtinimas nesiderina su *force majeure* sąlygomis, įtvirtintomis CK 6.212 str. 1 d. (Drazdauskas, 2008, p. 266). Sąrašė nurodytas streikas ar boikotas, kaip minėta anksčiau, įprastai negali būti pripažįstamos nenugalimos jėgos aplinkybėmis, nes tai yra įvykiai, kuriuos paprastai galima kontroliuoti ir jiems užkirsti kelią. Nors sąrašas pateikia pavyzdinį bei nebaigtinį nenugalimų jėgų sąrašą, tačiau tokio sąrašo įtvirtinimas turėtų būti pripažįstamas nesuderinamu su CK reguliavimu, kadangi kiekvienu konkrečiu ginčo atveju būtent teismui suteikta prerogatyva įvertinti ar sutarties neįvykdymo kliūtis gali būti kvalifikuojama nenugalima jėga, atitinkamai, toks sąrašas teismui gali būti tik inspiracijos šaltiniu taikant ir aiškinant *force majeure* sąlygas (Šekštelo, 2020). Be to, Nutarimo dėl taisyklių 6 str. numato, kad kai laiku nepranešama apie nenugalimos kliūtis atsiradimą, pagrindas atleisti nuo atsakomybės atsiranda nuo pranešimo gavimo momento. Visgi CK 6.212 str. 3 d. nors ir įtvirtinta privaloma pranešimo pareiga, tačiau atleidimas nuo atsakomybės nepriklauso nuo tokio pranešimo gavimo ar ne (priklausys tik tai, ar šalis bus atsakinga už nuostolių atlyginimą, jei pranešimas nebuvo pateiktas). Tai reiškia, kad minėta Nutarimo dėl taisyklių norma prieštarauja CK. Taip pat Nutarimo dėl taisyklių 8 str. nustato, jog įsipareigojimų vykdymas atidedamas priimtinais laikotarpiais, be to, kitai šaliai nesuteikiama teisė nutraukti ar anuliuoti sutartį. Visiškai priešingą taisyklę numato CK 6.212 str. 4 d., kurioje nurodoma, jog šio straipsnio nuostatos neatima iš kitos šalies teisės nutraukti sutartį arba sustabdyti jos įvykdymą, arba reikalauti sumokėti palūkanas. Tai reiškia, kad vienai šaliai bandant pasiremti nenugalimos jėgos aplinkybių egzistavimu, kitai šaliai bet kuriuo atveju suteikiama teisė nutraukti sutartį ir reikalauti nuostolių atlyginimo.

Šiuo atveju svarbu įvertinti kaip šio Nutarimo dėl taisyklių taikymą yra įvertinęs kasacinis teismas. Vienoje iš nagrinėtų bylų LAT sprendė nenugalimos jėgos klausimą susiklosčius situacijai, kai šalių sutartyje buvo numatyta, kad šalys nebus atsakingos už įsipareigojimų nevykdymą, jei atitinkami pažeidimai kils dėl nenugalimos jėgos. Pačioje sutartyje nurodyta, kad nenugalima jėga apibrėžiama pagal Vyriausybės nutarimą. Vadinas, LAT rėmėsi Nutarimu dėl taisyklių tik dėl tos priežasties, kad jis buvo laikomas sudėtine sutarties dalimi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje kilus ginčui dėl nenugalimos jėgos ir valstybės veiksmų

kaip aplinkybių, dėl kurių ieškovas būtų atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės taikymo, buvo pažymėta, kad LAT nusprendė netaikyti Vyriausybės Nutarimo dėl taisyklių argumentuodamas tuo, kad nutarimas priimtas įgyvendinant 1995 m. lapkričio 14 d. Lietuvos Respublikos prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymą, o ne detalizuojant nurodytus CK straipsnius (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje). Apibendrinant LAT praktiką galima teigti, kad Nutarimu dėl taisyklių šalys gali remtis tik tais atvejais, kai tai numatyta jų pačių sutartyje. Kitaip tariant, tokiu atveju Nutarimas dėl taisyklių yra suprantamas kaip sudėtinė sutarties dalis. Tuo pačiu, Nutarimas dėl taisyklių neturi būti taikomas aiškinant CK normas dėl nenugalimos jėgos taikymo.

Atsižvelgtina, kad Nutarimas dėl taisyklių įsigaliojo 1996 m. dar galiojant senajam CK, todėl iki naujojo CK buvo aktualus, priešingai nei šiam įsigaliojus. Be to, Nutarimas dėl taisyklių yra laikomas poįstatyminiu teisės aktu, o tai pagal bendrąją taisyklę lemia, kad poįstatyminis aktas negali prieštarauti aukštesnės teisinės galios aktui - įstatymui. Pagal CK 1.3 str. 4 d. Vyriausybės nutarimai civilinius santykius gali reglamentuoti tik tiek, kiek įstatymų nustatyta. Jeigu Vyriausybės ar kitos valstybės institucijos teisės aktas prieštarauja CK normoms, taikomos CK normos. Išanalizavus atitinkamas Vyriausybės Nutarimo dėl taisyklių nuostatas galima teigti, kad tam tikri minėto nutarimo straipsniai prieštarauja CK. Visgi ši problema yra išsprendžiama, kadangi kilus šių teisės aktų kolizijai pirmenybė turi būti teikiama CK. Tačiau sprendžiant apskritai dėl tokio Nutarimo dėl taisyklių reikalingumo, verta paminėti, kad šis teisės aktas kaip turintis gana minimalią teisinę reikšmę ir nesiderinantis su CK nuostatomis, siekiant teisinio aiškumo turėtų būti panaikintas (Drazdauskas, 2008, p. 266).

Atsižvelgiant į aptartą nenugalimos jėgos sampratą, galima teigti, jog Lietuvoje, kaip ir daugelyje valstybių, *force majeure* sąvoka apima tiek gamtos reiškinius, tiek valstybės veiksmus (Didžiulis, 2021), tiek kitokius ekonominius ar socialinius reiškinius. Atitinkamai, pasaulio mastu kilusi ekonominė krizė ir jos nulemti padariniai gali būti laikomi ekonominiu reiškiniu. Savo ruožtu, COVID-19 liga yra biologinis gamtos reiškinys, o karantinas ir nustatyti ribojimai yra valstybės veiksmai. Pabrėžtina, kad ekonominės krizės situacija *per se* nereiškia nenugalimos jėgos fakto, dėl kurio visuotinai atleidžiama nuo sutartinių prievolių vykdymo ir sutarčių nevykdymo teisinių padarinių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje), tuo pačiu neabejotina, kad nors su COVID-19 pandemijos ir dėl jos taikytų ribojimų valstybiniu lygiu neigiamais padariniais (ekonominiais, socialiniais ir pan.) susidūrė beveik visi gyventojai, fiziniai ir juridiniai asmenys, tačiau vien ši aplinkybė savaime negali būti laikoma

ribojančia sutartinių pareigų įgyvendinimą (Kauno apygardos teismo 2021 m. spalio 5 d. sprendimas civilinėje byloje). Tai reiškia, kad nei pati ekonominė krizė, nei COVID-19 liga, nei karantinas visų sutarčių vykdymo atvejais negalėtų būti vertinami kaip *force majeure* aplinkybės (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos išaiškinimas..., 2020, p. 3). Todėl siekiant nustatyti ar konkretus reiškinys gali būti kvalifikuojamas *force majeure* aplinkybe, pateisinančia sutarties nevykdymą, kiekvienu konkrečiu atveju turi būti vertinamas to reiškinio atitikimas *force majeure* sąlygoms.

2.2. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) taikymo sąlygos (elementai):

Nenugalimos jėgos instituto sampratos, įtvirtintos nacionaliniame ir tarptautiniame reguliavime, aptarimas leidžia teigti, kad ketinant pateisinti sutarties vykdymo pažeidimą, sutarties šaliai neužtenka nurodyti, jog pačios nenugalimos jėgos aplinkybės egzistavimas yra priežastis, dėl kurios sutarties vykdymas yra neįmanomas. Tai reiškia, kad siekiant pasiremti analizuojamu institutu, šalis privalo įrodyti tam tikrų keturių kumuliatyvių nenugalimos jėgos sąlygų egzistavimą: 1) aplinkybių nebuvo sudarant sutartį ir jų atsiradimo nebuvo galima protingai numatyti; 2) dėl susidariusių aplinkybių sutarties objektyviai negalima įvykdyti; 3) šalis, neįvykdžiusi sutarties, tų aplinkybių negalėjo kontroliuoti ar negalėjo užkirsti joms kelio; 4) šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų padarinių atsiradimo rizikos. Nesant šių kriterijų visumos, faktinės aplinkybės negali būti pripažintos nenugalima jėga (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje). Akcentuotina, kad teismų praktikoje nenugalimos jėgos sąlygos yra aiškinamos griežtai, t.y. skolininkui numatoma pareiga iš anksto sudarant sutartį numatyti aplinkybes, kurios gali sutrukdyti įvykdyti prievoles, tuo pačiu jau vykdant sutartį skolininkui numatoma pareiga tokioms aplinkybėms kilus imtis reikalingų priemonių, kad šioms būtų užkirstas kelias. Atitinkamai, išanalizavus kiekvienos nenugalimos jėgos taikymo sąlygos esmę, bus siekiama nustatyti ar pasaulinės ekonominės krizės bei pasaulinės COVID-19 pandemijos sukeltų padarinių rezultatas – sutarties nevykdymas atitinka šias taikymo sąlygas.

2.2.1. Nenumatomumo elemento analizė

Bendraja prasme nenumatomumo sąlyga reiškia, kad sutarties šalis kliūtis, trukdančios vykdyti sutartinius įsipareigojimus, nenumatė sutarties sudarymo momentu. Doktrinoje nurodoma, kad nenumatomumui įvertinti yra itin svarbus sutarties sudarymo laiko

klausimas (Flambouras, 2001, p. 270). Vertinant kliūtis atsiradimo numatymą, svarbu išspręsti klausimą ar skolininkas sutarties sudarymo metu turėjo pagrįstai realią galimybę numatyti, kad atsiras kliūtis jo sutartinio įsipareigojimo vykdymui. Taip pat vertinant kliūtis numatymo galimybę, reikšminga atsižvelgti ir į sutarties trukmę (ypatingai, jei tai ilgalaikė sutartis, numatyti kliūtis iš anksto gali būti sudėtinga), ar buvo kokių nors ankstyvų akivaizdžių kliūčių kilimo indikacijų ir kt. (Flambouras, 2001, p. 270).

Vadovaujantis CISG 79 str. 1 d. šalis neatsako už prievolių neįvykdymą dėl kliūtis, jeigu įrodo, kad nebuvo galima protingai iš jos tikėtis sutarties sudarymo momentu numatymo kliūtis. UNIDROIT principų 7.1.7 str. 1 d. įtvirtinta, kad sutarties neįvykdžiusi šalis yra atleidžiama nuo atsakomybės, jeigu įrodo, kad sutartis buvo neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių nebuvo įmanoma protingai tikėtis ir numatyti sutarties sudarymo metu. Todėl tiek CISG, tiek UNIDROIT nenumatomumo elementas suprantamas taip pat. Įvertinus kliūtis nenumatomumo sąlygą tarptautiniuose dokumentuose, svarbu nustatyti ar šiai sąlygai įrodyti keliami standartai yra vertinami taip pačiai ir nacionaliniu lygmeniu.

Pagal CK 6.212 str. 1 d. šalis atleidžiama nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, jeigu ji įrodo, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių ji negalėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu. CK 6.253 str. 2 d. numatyta, kad nenugalima jėga yra laikomos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos. Doktrinoje pateikiamas šią sąlygą paaiškinantis pavyzdys: jeigu sudarant sutartį buvo pakankamai požymių, kad valstybėje, kur reikės vykdyti sutartį gali kilti karas ir šią aplinkybę buvo galima numatyti, kilęs karas negali būti laikomas *force majeure* (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 284). Pavyzdžiui, siekiant atsakyti į klausimą ar Lietuvos įmonei 2021 m. gruodį sudarius sutartį dėl prekių tiekimo iš Ukrainos kitai sutarties šaliai Lietuvoje, ši įmonė 2022 m. vasario pabaigoje prasidėjus Rusijos karui prieš Ukrainą ir vėliau negalint pristatyti prekių, galėtų remtis nenugalima jėga. Sprendžiant ar Lietuvos įmonė karą galėjo numatyti, atsižvelgtina, jog, pavyzdžiui, jau 2021 m. gruodžio 3 d. buvo pasirodžiusi JAV žvalgybos informacija apie Rusijos kitų metų pradžioje planuojamą puolimą Ukrainoje (Harris, Sonne, 2021). Kiek vėliau 2022 m. vasario 15 d. jau buvo išplatintos palydovinės nuotraukos, rodančios Rusijos kariuomenės buvimą šalia Ukrainos sienos (Kingsley, 2022). Atsižvelgtina, jog sutartį sudarius 2021 m. gruodį, informacija apie potencialų karą jau buvo pasirodžiusi, tačiau tikėtina, kad tokiu metu iš šalies dar nebuvo galima protingai reikalauti karo numatymo. Kita vertus, kariuomenės nuotraukų telkimo prie Ukrainos pasirodymas jau turėtų indikuoti, kad šalis protingai galėjo numatyti galimus karo veiksmus.

Remiantis minėta CK 6.253 str. 2 d., yra skiriamos kelios situacijos, kurias privalu įvertinti: visų pirma, ar nenugalimos jėgos aplinkybės, lemiančios sutartinių įsipareigojimų

nevykdymą, nebuvo numatytos ir, visų antra, ar tokios aplinkybės negalėjo būti numatytos. Tokia formuluotė leidžia daryti išvadą, kad CK taip pačiai kaip ir analizuoti tarptautiniai dokumentai nustato pareigą ne tik įvertinti ar sutarties šalis aplinkybių nenumatė, bet ir ar negalėjo jų protingai numatyti. Tai reiškia, kad turi būti vadovaujamasi *bonus pater familias* standartu. Nenumatomu įvykiu turi būti laikomas toks įvykis, kurio negalėjo numatyti kiekvienas protingas asmuo tokiomis aplinkybėmis, kurios buvo sudarant sutartį (McKenrick, 1995, p. 26). Pabrėžtina, kad šiuo atveju orientuojamasi ne tik į subjektyvų sutarties šalies numatymą, t.y. ar sutarties šalis iš tikrųjų numatė vykdymo kliūtis sutarties sudarymo metu, bet ir į objektyvų numatymą, t.y. ar sutarties šalis galėjo protingai numatyti.

Siekiant visapusiškai nustatyti kaip yra vertinamas nenumatomumo kriterijus, svarbu atsižvelgti į teismų praktiką. LAT pažymėjo, jog sutarties šalys, veikiančios žemės ūkio srityje, yra tiesiogiai priklausomos nuo gamtinių sąlygų, duodančių didesnę ar mažesnę derlių. Taigi, sudarydamas sutartį atsakovas turėjo numatyti galinčias būti nepalankias gamtines sąlygas, t.y. žemesnę nei įprasta temperatūrą, dėl kurios nebuvo planuojamo grūdų derliaus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje teismas pasisakė ar laukinio gyvūno išbėgimas į kelią gali būti laikomas nenugalima jėga. Konstatuota, jog valstybė, būdama rūpestinga ir apdairi, galėjo ir privalėjo numatyti laukinių gyvūnų išbėgimą į kelią, reaguoti į kelyje vykusių eismo įvykius bei imtis priemonių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje). Apibendrinant teismo pozicijas minėtose bylose, galima teigti, jog yra nustatytas gana aukštas nenumatomumo įrodinėjimo standartas taikant *bonus pater familias* principą.

Vertinant tai, ar sutarties šalis galėjo protingai numatyti sutarties vykdymo kliūtis, iš esmės, situacija yra vertinama ne tik per vidutiniškai protingo asmens prizmę, bet tam tikrais atvejais yra keliamas dar aukštesnis standartas. Tai reiškia, kad ne tik turi būti bendrai atsižvelgiama į asmens kvalifikaciją, jos amžių, patirtį ir panašias savybes, bet priklausomai nuo konkrečios situacijos faktinių aplinkybių gali reikėti įvertinti ir papildomas savybes. Yra teigiama, kad verslo subjektai, sudarinėjantys komercines sutartis, yra laikomi savo srities profesionalais. Todėl tokios sutarties šalys, yra tikimasi, kad bus tinkamai išanalizavusios rinką, padėtį šalyje (-yse), kurioje (-iose), kurioje gaminamos ar tiekiamos prekės, socialinę bei ekonominę padėtį ir kt. (Kessedjian, 2005, p. 418). Tokia pozicija patvirtina, jog galėjimas numatyti kliūtis turi būti vertinamas taikant ir profesinį / verslo standartą, t.y. atsižvelgiama, ar sutartį sudariusi šalis paprastai veikia toje verslo srityje, ar tai jos nuolatinė veikla ir pan.

Vadovaujantis aptartu teisiniu reguliavimu ir susiformavusia praktika, reikšminga atsakyti į klausimą nuo kada sutarties šalis turėjo ir galėjo protingai numatyti, kad dėl kilusios pasaulinės ekonominės krizės nulemtų neigiamų finansinių pasekmių, sutartyje nustatytų pareigų įgyvendinimas jai taps nebeįmanomu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vieningos nuomonės dėl ekonominės krizės pradžios nėra. Tam tikruose šaltiniuose krizės pradžia siejama su 2007 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose kilusiu turto kainų burbulo sprogitu (Baily, Litan, Johnson, 2008, p. 7). Kituose šaltiniuose krizės pradžia nurodoma šiek tiek abstrakčiau – 2007-2008 m. (Sinhg, 2021). Pirmą kartą ekonominės krizės reiškiniu LAT pasirėmė 2009 m. byloje, kurioje nurodė, jog dėl neišvengiamo ir spartaus kainų kritimo nekilnojamojo turto rinkoje per 2008–2009 m. laikotarpį buto piniginių vertė gerokai sumažėjo; tai yra objektyvus, nuo šalių valios nepriklausantis veiksnys, kurį nulėmė valstybėje vykstantys ekonominiai procesai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje). Apibendrintai galima teigti, jog vertinant šalies įrodymus dėl *force majeure* aplinkybių numatymo, svarbu, kad vidutiniškai protingas ir atidus asmuo jau 2008 m. turėjo ir galėjo protingai numatyti, kad atsiras tam tikros ekonominės aplinkybės, dėl kurių jis nebegalės įvykdyti sutarties.

Šiuo atveju svarbu atsižvelgti kaip nenumatomumo požymio vertinimas pasireiškė konkrečių bylų atžvilgiu. Vienoje iš bylų skolininkas netinkamai vykdė savo prievolę gražinti paskolą, kas lėmė, jog bankas vienašališkai nutraukė sutartį. Teismas nurodė, kad kreditavimo sutartis buvo pasirašyta 2008 m. birželio 28 d., t. y. jau prasidėjus finansinei krizei, todėl akivaizdu, jog bendrovė, įsipareigodama su banku atsiskaityti, numatė arba privalėjo numatyti, konkrečiai iš kokių lėšų bus vykdoma sutartis (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Kitoje byloje dėl kredito sutarties nevykdymo dėl *force majeure*, teismai nurodė, kad ekonomikos nuosmukį buvo galima protingai numatyti atitinkamai įvertinus ekonomines prognozes, publikacijas spaudoje dėl nekilnojamojo turto kainų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje). Byloje dėl darbų atlikimo sutarčių nevykdymo, LAT nurodė, jog sutartys buvo pasirašytos 2008 m. liepos-gruodžio mėn., t. y. jau prasidėjus finansų krizei, todėl akivaizdu, jog atsakovas planuodamas biudžeto lėšų skyrimą, numatė arba privalėjo numatyti, iš kokių konkrečiai biudžeto lėšų bus atsiskaitoma (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje). Tad akivaizdu, jog vertinant pasaulinės ekonominės krizės nenumatomumo požymį, yra atsižvelgiama ar tokioje pačioje situacijoje protingas asmuo būtų numatęs ar galėjęs numatyti, jog sutarties vykdymas dėl finansų krizės pasekmių taps neįmanomu. Pažymima, jog nagrinėtose bylose sutartys buvo sudarytos 2008 m. (su šiuo laikotarpiu paprastai yra

siejama ekonominės krizės pradžia), kas suponuoja, jog informacija apie kilusią ekonominę krizę protingam asmeniui turėjo būti žinoma ir šalis ją objektyviai galėjo numatyti. Tai reiškia, kad nenumatomumo kriterijus netenkinamas. Papildomai, sutarties šaliai verslininkui yra keliamas aukštesnis neigiamų ekonominių pasekmių numatymo reikalavimas, kadangi verslininkas įprastai veikdamas toje verslo šakoje ir sudarinėdamas tokius komercinius sandorius turi ir gali numatyti ekonominius pasikeitimus rinkoje, indikuojančius nemokumo riziką. Svarbu pažymėti ir tai, jog jeigu sutartys, dėl kurių kilo ginčai, būtų sudarytos anksčiau nei kilo ekonominė krizė (pavyzdžiui, 2006-2007 m.) ir šalis vykdant sutartį jau prasidėjus krizei (2008-2009 m.) susidurtų su ekonominiais sunkumais, tokiu atveju galėtų būti daroma išvada, jog sutarties šalis, net jei tai ir būtų verslininkas, negalėjo protingai numatyti ekonominės krizės grėsmės. Atitinkamai, nenumatomumo kriterijus būtų tenkinamas.

Aptarus nenumatomumo elemento taikymą ekonominės krizės atveju, svarbu nustatyti kaip šis elementas turi būti vertinamas COVID-19 pandemijos kontekste. Pažymėtina, kad dar iki 2019 m. kilusios COVID-19 pandemijos, pasaulyje buvo kilę įvairių kitų epidemijų, pavyzdžiui, 2014 m. kilo Ebolos viruso epidemija, taip pat kasmet kyla gripo epidemijos, todėl svarbu nustatyti ar išvis nenumatomumo kriterijus yra objektyviai tinkamas turint omenyje, kad visą žmonijos vystymąsi anksčiau ar vėliau ištiks naujos ligos pandemijos. Pabrėžtina, jog objektyviai praktiškai nieko nėra nenumatomo, turint mintyje, kad teoriškai kiekviena pasaulio būseną gali būti įvardinta ir jos atsiradimui gali būti priskirta tam tikra tikimybė (Joskow, 1977, p. 157). Kita vertus, jau minėta, kad nenumatomumo kriterijus siejamas su protingo asmens standartu, todėl jeigu būtų vadovaujama minėtu aiškinimu, kiekvienas įvykis turėtų būti laikomas numatomu ir sutarties vykdymas taptų absoliutus, o tai prieštarautų sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principams.

Taigi, siekiant įvertinti nuo kurio momento protinga ir atidi sutarties šalis turėjo ir galėjo protingai numatyti, kad dėl minėtos pandemijos sutarties vykdymas taps neįmanomas, itin reikšminga įvertinti dvi aplinkybes: sutarties sudarymo laiką ir vietą. Tiek sutarties sudarymo laikas, tiek vieta yra svarbūs todėl, kad nei sveikatos krizės protrūkio momentas, nei jai suvaldyti priimtose priemonės neįvyko visur vienu metu (UNIDROIT Sekretoriato išaiškinimas, 2020, p. 11). Vertinant padėtį tarptautiniu mastu, 2019 m. gruodį Kinijos institucijos paskelbė apie pirmuosius užsikrėtimo atvejus, 2020 m. sausio 30 d. Pasaulio sveikatos organizacija (toliau – PSO) paskelbė, kad COVID-19 turi būti vertinamas kaip visuomenės sveikatos ekstremali situacija, lemianti tarptautinį

susirūpinimą, kiek vėliau po 2020 m. kovo 11 d. PSO COVID-19 oficialiai paskelbė pasauline pandemija (UNIDROIT Sekretoriato išaiškinimas, 2020, p. 11).

Manytina, kad visgi protingas žmogaus standartas, neturėtų būti siejamas su pirmisiais COVID-19 viruso atvejais (Bulkevičius, 2021, p. 48). Negalima teigti, jog 2019 m. gruodį pradėjus plisti informacijai apie pirmuosius atvejus, protingas asmuo galėjo numatyti viruso plitimo mastą ir poveikį, t.y. dar negalėjo numatyti, kad jis bus pripažintas pasauline pandemija. Atitinkamai, protingas žmogaus standartas turėtų būti siejamas, kai jau COVID-19 buvo išplitęs po kitas valstybes, kas sąlygojo judėjimų per sienas ir šalies viduje apribojimus. Šalys, viena po kitos, pradėjo nustatyti judėjimo per sieną ir šalies viduje ribojimus 2020 m. kovo mėnesį (Bulkevičius, 2021, p. 48). Tai reiškia, kad jeigu sutartis buvo sudaryta apskritai dar prieš pasirodant informacijai apie pirmuosius atvejus, t.y. iki 2019 m. gruodžio, nenumatomumo sąlyga tenkinama. Savo ruožtu, jeigu sutartis sudaryta laikotarpyje nuo 2019 m. gruodžio iki 2020 m. kovo (nuo pirmųjų atvejų, bet dar iki valstybių nustatytų ribojimų) turėtų būti vertinama, ar jau tada asmuo galėjo protingai nuspėti. Šiuo atveju, kaip minėta, laikomasi pozicijos, kad vien informacijos buvimas apie pirmuosius ligos atvejus dar nesant jokių valstybių pritaikytų apribojimų negali sudaryti pagrindo teigti, jog protingas asmuo galėjo numatyti pandemijos ir jos sukeltų padarinių mastą ir poveikį sutarčiai. Todėl nenumatomumo kriterijus turi būti tenkinamas. Jeigu sutartis sudaryta nuo 2020 m. kovo mėn. ar vėliau, tokiu atveju galima teigti, jog protingas asmuo jau turėjo ir galėjo numatyti, kad dėl COVID-19 pandemijos ir atitinkamų suvaržymų įvykdyti sutartį gali tapti neįmanoma, kas sąlygoja, jog nenumatomumo požymis netenkinamas. Taigi, nustatinėjant nenumatomumo kriterijų COVID-19 kontekste galima teigti, jog protingas asmuo galėjo numatyti, jog dėl pandemijos kilusių aplinkybių sutarties vykdymas taps neįmanomas, atsižvelgiant į tai, kad 1) dauguma šalių taikė visišką šalies uždarymą, 2) informacija buvo viešai išplatinta, 3) suvaržyta ūkinė komercinė veikla ir judėjimo ribojimai (Bulkevičius, 2021, p. 48-49). Paminėtina, jog nacionaliniu lygiu pirmojo karantino nustatyti ribojimai, darę įtaką sutarčių vykdymui, buvo nustatyti Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimu ir įsigaliojo 2020 m. kovo 16 d. Vadinas, jau nuo 2020 m. kovo mėn. sudarytas sutartis galima vertinti kaip tokias, kurios sudarytos suvokiant (galint suvokti), kad artėja tam tikri suvaržymai (Didžiulis, 2021).

Siekiant įvertinti kaip nenumatomumo elementas atsispindi COVID-19 kontekste, toliau analizuotina teismų praktika. Vienoje iš bylų ginčas kilo dėl šalių sudarytos taikos sutarties nevykdymo. Taikos sutartis tarp šalių buvo pasirašyta 2020 m. kovo 13 d., tada, kai informacija apie koronaviruso infekciją buvo išplitusi visame pasaulyje, todėl teismo vertinimu, aplinkybės, kad tokia situacija pasieks ir Lietuvą, buvo galima numatyti

(Vilniaus apygardos teismo 2020 m. liepos 23 d. nutartis civilinėje byloje). Tai, kad sutartis sudaryta likus 3 dienoms iki karantino įsigaliojimo lėmė, kad šalis protingai galėjo numatyti būsimų suvaržymų įtaką sutarties įvykdymui.

Taip pat svarbu nustatyti kaip praktikoje vertinamos situacijos, susijusios su antruoju karantinu ir jo sukeltų apsunkinimų numatymu. Vienoje iš bylų šalys 2020 m. birželio 17 d. sudarė preliminarią sutartį (jau pasibaigus pirmam karantinui), kuria įsipareigota sudaryti pagrindinę sutartį dėl nekilnojamojo turto pardavimo iki 2020 m. gruodžio 17 d. Pažymėtina, jog išsikėlus nuomininkams nuo 2020 m. spalio nebeliko kliūčių pagrindinės sutarties sudarymui. Nors atsakovas gyveno Norvegijoje, jis, žinodamas, jog turi atlikti tam tikrus veiksmus Lietuvoje, turėjo sekti informaciją, jog nuo 2020 m. rugpjūčio mėn. pandemine situacija Lietuvoje nuolat blogėjo ir tai pripažintina visuotinai žinoma aplinkybe. Teismas nustatė, kad nuo nuomininkų išsikėlimo atsakovas pareigai įvykdyti turėjo 40 dienų, t.y. iki antro karantino paskelbimo Lietuvoje 2020 m. lapkričio 7 d. Teismas nurodė, kad pagrindinės sutarties nesudarymas yra nepateisinamas, nes nors šalims sudarant preliminarią sutartį aplinkybių susijusių su paskelbtu antruoju karantinu nebuvo, tačiau termino, per kurį turėjo būti sudaryta pagrindinė sutartis, eigoje jų atsiradimą buvo galima protingai numatyti (Kauno apygardos teismo 2021 m. spalio 5 d. sprendimas civilinėje byloje). Ši byla parodo, jog preliminari sutartis sudaryta po pirmojo karantino, todėl šalys jos sudarymo metu iš anksto galėjo protingai numatyti, jog pablogėjus pandeminei situacijai gali būti paskelbtas antrasis karantinas ir tai gali sąlygoti pagrindinės sutarties sudarymo neįmanomumą.

Vadinasi, tam, jog sutarties šalys būtų atleista nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą, ji turi įrodyti, kad jos neįvykdė dėl aplinkybių, kurių negalėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu. Vertinant aplinkybių numatymo galimybę yra taikomas protingo asmens standartas (*bonus pater familias*). Tai reiškia, jog turi būti atsižvelgiama ar protingas, rūpestingas ir atidus asmuo sutarties sudarymo metu būtų numatęs aplinkybes, neleidžiančias įvykdyti sutarties. Atitinkamai, tam, jog būtų galima pritaikyti protingo asmens standartą vertinant pasaulinių krizių situacijas, visų pirma, reikia nustatyti patį sutarties sudarymo momentą ir, antra, krizės pradžios momentą.

2.2.2. Neįmanomumo elemento analizė

Visuomet vertinant nenumatomumą, reikia skirti paties įvykio (šiuo atveju krizės) nenuspėjamumą nuo krizės poveikio sutarčiai nenuspėjamumą (Philippe, 2021, p. 532), kuris yra neatsiejamai susijęs su kitu *force majeure* požymiu – neįmanomumu. Šios sąlygos

esmę galima apibūdinti taip, jog dėl iškilusių aplinkybių sutarties įvykdymas objektyviai tampa negalimas.

CISG 79 str. 1 d. įtvirtinta, jog šalis neatsako už bet kurios iš savo prievolių neįvykdymą, jeigu įrodo, kad jis buvo sąlygotas kliūtis ir iš jos nebuvo galima protingai tikėtis sutarties sudarymo momentu tos kliūtis išvengimo. CISG komentare nurodoma, jog ši kliūtis turi būti neišvengiama taip, kad prievolės negalima įvykdyti jokiais būdais. Jeigu galima šią kliūtį įveikti, tik didesne kaina ar alternatyviais pasiūlymais, *force majeure* sąlygos nebus (Schlechtriem, Schwenger, 2016, p. 1133-1135). Pabrėžtina, kad CISG konvencijoje vartojama sąvoka „neišvengiamumas“, tačiau remiantis CISG komentare pateiktu šio požymio aiškinimu galima teigti, jog dėl kilusios kliūtis sutarties negalima įvykdyti niekaip, todėl šį požymį galima įvardinti kaip neįmanomumą. UNIDROIT 7.1.7 str. 1 d. taip pat numato identišką reguliavimą.

Remiantis CK 6.212 str. 2 d., jeigu aplinkybė dėl kurios neįmanoma sutarties įvykdyti, laikina, tai šalis atleidžiama nuo atsakomybės tik tokiam laikotarpiui, kuris yra protingas atsižvelgiant į tos aplinkybės įtaką sutarties įvykdymui. Būtent šis CK straipsnis įtvirtina neįmanomumo elementą kaip vieną iš nenugalimos jėgos elementų. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, neįmanomumas reiškia, jog dėl sudarius sutartį atsiradusių aplinkybių sutarties objektyviai nebegalima įvykdyti (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 284). Svarbu tai, jog pačiame įstatyme nenurodyta ar esant nenugalimos jėgos aplinkybėms sutarties įvykdymas turi būti visiškai neįmanomas ar tiesiog apsunkintas. Tai, kad nenugalimos jėgos aplinkybės yra susijusios su neįmanomumu įvykdyti prievolę patvirtina *force majeure* ir sudėtingumo sąvokų įtvirtinimas CK. Jeigu CK 6.212 str. 2 d. nustato, jog dėl aplinkybės neįmanoma įvykdyti sutarties, tai CK 6.204 str. 1 d. reguliuoja situaciją, kai dėl aplinkybių sutartį tampa įvykdyti sudėtingiau (tačiau įmanoma). Taigi, jeigu pasikeitus aplinkybėms prievolės įvykdymas tampa sunkesnis, bet įmanomas, nenugalimos jėgos institutas pritaikomas nebus. Todėl galima daryti išvadą, kad neįmanomumas reiškia objektyvų neįmanomumą – dėl įvykusių aplinkybių sutarties įvykdymas turi tapti ne sudėtingesnis, o neįmanomas. Todėl jei dėl aplinkybių tik sunkiau įvykdyti sutartį, bet objektyviai tai galima padaryti, šalis gali remtis CK 6.204 str., bet ne CK 6.212 str. (Mikelėnas *et al.*, 2003 p. 284).

Paminėtina, jog neįmanomumas gali būti suprantamas kaip fizinis, teisinis ar ekonominis. Fiziniu neįmanomumu gali būti įvardinti tokie atvejai kaip perduotino daikto žuvimas, pavyzdžiui, šalis įsipareigoja parduoti namą, bet dėl žaibo šis užsidega ir galutinai sugriūna. Teisinis neįmanomumas reiškia, jog dėl tam tikrų teisinių kliūčių yra neįmanoma įvykdyti prievolės. Tai gali būti įvairūs valstybės nustatyti ribojimai: importo ar eksporto

suvaržymai ir kt. Tie atvejai, kai skolininkui sutartį fiziškai įvykdyti įmanoma, tačiau ekonominiu požiūriu ją vykdyti yra nenaudinga ar tai sukelia neprotingai dideles išlaidas, apibūdinami kaip ekonominis neįmanomumas (Bulkevičius, 2021, p. 49). Pavyzdžiui, vieno byloje LAT padarė išvadą, kad sutarties neįvykdymas nepateisinamas *force majeure*, tais atvejais, kai bendrovė nepatiekė žaliavos dėl to, kad galimybės atsivežti ją iš kitur nei įprasta yra finansiškai nenaudinga (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl galima teigti, jog nacionalinėje teisėje siekiant pasiremti nenugalimos jėgos institutu, turi būti pripažįstamas tik teisinis ir fizinis neįmanomumas, bet ne ekonominis.

Pagal CK 6.212 str. 1 d. nenugalima jėga nelaikoma tai, kad rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių, sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių arba skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles. Paprastai, visi šie trys atvejai, numatantys *force majeure* taikymo išimtį, nulemia ekonominį neįmanomumą. Vien tai, kad rinkoje egzistuoja tam tikrų prekių trūkumas, išauga kainos, dėl ekonominės krizės asmuo netenka pajamų, ar kiti verslo partneriai pažeidžia sutartis, kas sąlygoja skolininko negebėjimą atsiskaityti su savo kreditoriais, negali būti laikomos nenugalimos jėgos aplinkybėmis, kadangi dėl šių priežasčių sutarties vykdymas paprastai pasunkėja, bet netampa visiškai neįmanomas. Atitinkamai, ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos metu daugumą ginčų dėl sutarčių vykdymo lėmė būtent finansinių išteklių trūkumas ar šalių kontrahentų prievolių pažeidimai, todėl kiekviena išimtis iš *force majeure* bus analizuojama atskirai.

Pirma aplinkybė, kuria sutarties šalis negali pasiremti kaip nenugalimos jėgos aplinkybe yra ta, jog sutarties nevykdymas visais atvejais negali būti pateisintas, jeigu rinkoje nėra reikalingų prekių prievolės įvykdymui. Pavyzdžiui, po prekių pirkimo – pardavimo sutarties sudarymo visame pasaulyje laikinai, tol kol bus atlikti reikalingi tyrimai, uždraudžiamas žaliavos, būtinos pagaminti prekėms, bet koks realizavimas, įtarus, kad ši žaliava gali kelti pavojų žmonių sveikatai. Dėl šio draudimo rinkoje nebelieka prekių, kurias pardavėjas įsipareigojo parduoti pirkėjui (Rindinas, 2011, p. 46). Sienų uždarymas ir sienų kontrolė kaip valstybės veiksmai sukelti pandemijos krizės galėjo lemti prekių/žaliavų Lietuvos rinkoje nebuvimą, kas galėjo sąlygoti prievolių nevykdymą. Todėl šaliai bandant pasiremti *force majeure* dėl prekių trūkumo rinkoje, atsižvelgtina į tai ar jai dėl šių priežasčių objektyviai tapo neįmanoma gauti žaliavų. Jeigu sutartis sudaryta gerokai iki sienų apribojimų nustatymo, tai šalis tokių apribojimų protingai negalėjo numatyti. Darytina išvada, kad dėl COVID-19 metu atsiradusių krovinių gabenimo sunkumų atsiradęs prekių trūkumas galėtų būti laikomas objektyvia *force majeure* aplinkybe, dėl

kurios šalis galėtų būti atleista nuo atsakomybės, jei būtų tenkinamos ir kitos *force majeure* sąlygos.

Dar viena aplinkybė, kuriai esant šalis negali remtis nenugalimos jėgos institutu yra finansinių išteklių trūkumas. Siekiant atskleisti šios išimties esmę, svarbu apskritai įvertinti ar piniginių prievolių nevykdymas gali būti pateisinamas *force majeure*. CK 6.213 str. 1 d. nustato, kad jei šalis nevykdo pinigines prievolės, kita šalis turi teisę reikalauti, kad prievolė būtų įvykdyta natūra. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad piniginių prievolių atveju nenugalimos jėgos aplinkybės veikti negali. Yra laikomasi nuomonių, kad *force majeure* gali veikti tik natūrinės prievolės, bet ne pinigines, pavyzdžiui, mokėti kreditą ar nuomą (Didžiulis, 2021), kas itin aktualu ekonominės krizės ir COVID-19 kontekste, nes būtent dėl šių sutarčių rūšių ginčų kilo daug. Kita vertus, CK 6.212 str. 1 d. sakiny, kalbantis apie finansinių išteklių neturėjimą, negali būti aiškinamas plečiamai, kaip neva reiškiantis, kad *force majeure* negali ištikti piniginių prievolių, vien todėl, kad pinigai yra pakeičiamas turtas. Pirmiausiai, CK 6.212 straipsnio 1 dalis kalba ne apie visus piniginių prievolių vykdymo atvejus, bet tik apie piniginių išteklių neturėjimą (Didžiulis, 2021). Kilus situacijai, kai pavyzdžiui, sutarties šalis turi lėšų sutarčiai įvykdyti, bet pinigų sutartu metu negali pervesti dėl techninių el. bankininkystės gedimų, tokia situacija lemtų objektyvų neįmanomumo požymį ir būtų galima remtis nenugalima jėga. Be to, jeigu šalis tiesiog neturi lėšų sutarčiai vykdyti, tai nenugalima jėga remtis negalės, nes šalis tai pagrįstai galėjo ir turėjo numatyti, galėjo kontroliuoti bei buvo prisiėmusi nemokumo riziką. Sutiktina su L. Didžiulio nuomone, kai asmuo negali įvykdyti pinigines prievolės dėl *force majeure* aplinkybės, kuri sukėlė jo piniginių lėšų trūkumą, prievolės neįvykdymas gali būti pateisinamas. Pavyzdžiui, kai asmuo laikinai negali apmokėti už suteiktas paslaugas dėl to, kad valstybė per klaidą areštavo visą jo turtą, jo galimybes įvykdyti piniginę prievolę ištinka *force majeure* valstybės veiksmų forma (Didžiulis, 2021).

Vienoje iš bylų konstatuota, kad dėl ekonominės krizės tapimas bedarbiu ir neturėjimas lėšų mokėti kreditui nėra laikomas *force majeure* ir nėra pagrindas atleisti nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą (Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje dėl kredito sutarties nevykdymo teismas nurodė, jog nenugalima jėga nėra, kai šalis neturi reikiamų finansinių išteklių. Todėl aplinkybė, kad kredito sutarties sąlygos buvo pažeistos dėl bendro Lietuvos ūkio nuosmukio, nekilnojamojo turto rinkos sustojimo, nėra pakankamas pagrindas teigti, kad ieškovas sutartį nutraukė neteisėtai (Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje). Dar vienoje byloje teismas konstatavo, kad pasaulinė ekonominė krizė negali būti laikoma pateisinama priežastimi finansinių įsipareigojimų nevykdymui tais

atvejais, kai asmenims kreditas išduotas sklypų pirkimo veiklai iš kurios šie uždirbdavo, nes tai yra įprasta asmenų vykdomos komercinės veiklos rizika (Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje).

Finansinių sunkumų turėjimas yra aktualus ir COVID-19 kontekste. Pavyzdžiui, byloje apeliantas, įrodinėdamas nenugalimos jėgos aplinkybę – dėl šalyje paskelbto karantino negalėjo laiku atsiskaityti už prekes, teigė, kad dėl nenugalimos jėgos aplinkybės, neįvykdė sutarties, nes dėl susidariusios padėties su juo tinkamai neatsiskaitė jo produkcijos pirkėjai, sumažėjo žemės ūkio produkcijos pardavimai, todėl jis patyrė finansinius sunkumus, susidarė apyvartinių lėšų trūkumas (Šiaulių apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje). Akivaizdu, jog nors teismas ir nurodė, kad finansinių išteklių trūkumas nėra pagrindas atleisti nuo atsakomybės (buvo nustatyta, kad įsipareigojimai nevykdyti dar iki karantino), tačiau buvo atsižvelgta į argumentus, jog sutarties neįvykdė dėl finansinių trūkumų, kuriuos lėmė karantino suvaržymų padariniai, kurie yra *force majeure*.

Trečioji išimtis yra skolininko kontrahentų prievolių pažeidimas. Kadangi ši išimtis yra susijusi su rizikos neprisiėmimo elementu kaip viena iš *force majeure* taikymo sąlygų, atitinkamai, išimtis bus analizuojama vėliau.

Įvertinus nenugalimos jėgos išimčių taikymo aspektus, toliau reikšminga atsakyti į klausimą ar ekonominės krizės ir COVID-19 nulemti padariniai (kadangi šios aplinkybės *per se* nėra *force majeure*) sutarties šalims yra nenugalimi, t.y. ar dėl jų tampa neįmanoma įvykdyti sutartį. Ekonominės krizės padarinys, lemiantis sutarčių nevykdymą, yra krizės sukeltas finansinių išteklių trūkumas bei nemokumas. Kaip minėta, finansinių išteklių trūkumas savaime nepateisina sutarties nevykdymo, išskyrus, jei jis nulemtas nenugalimos jėgos aplinkybių. Tačiau remiantis teismų praktika bylose, susijusiose su ekonomine krize, šalims yra itin sudėtinga įrodyti neįmanomumo kriterijų. Vienoje iš bylų atsakovas teigė, kad sumažėjo jo gaunamos pajamos dėl ekonominės krizės dėl stringančių apmokėjimų. Tačiau buvo nustatyta, jog atsakovas gaudavo pinigų sumas, o tai, kad sumos, esant sudėtingai ekonominei situacijai, sumažėjo, nėra nenugalima jėga (Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje). Kitu atveju kaip argumentu dėl neįmanomumo remtasi darbo netekimu ir šeimos pajamų sumažėjimu (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 11 d. sprendimas civilinėje byloje). Taip pat dažnai remtasi ekonomine krize kaip argumentu dėl prievolių nevykdymo, tačiau galiausiai konstatuojama, jog iš tikrųjų įsipareigojimai buvo jau nevykdomi iki krizės kas indikuoja, jog ekonominės krizės padariniai negali būti laikomi nenugalima jėga (Vilniaus apygardos teismo 2014 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje). Tad įprastai dėl krizės sumažėję

finansiniai ištekliai padaro sutarties vykdymą sunkesnę, bet ne neįmanomą, o šalys ekonominę krizę kaip nenugalimą jėgą naudoja kaip gynybos taktiką bei piktnaudžiaudamos siekia pateisinti savo įsipareigojimų nevykdymą.

Pandemijos kontekste dauguma ginčų kilo dėl karantino nulemtų veiklos apribojimų, lėmusių pajamų netekimą ir tuo pačiu sutarčių nevykdymą. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų teismas nustatė, kad šaliai negalima remtis aplinkybe, jog dėl COVID-19 pandemijos neteko pajamų ir jai tapo sudėtinga atsiskaityti su kreditoriais, nes Vyriausybės Nutarimu net ir nustačius apribojimus restoranų veiklai, veikla nebuvo visiškai uždrausta, t.y. buvo leidžiama aptarnauti asmenis, turinčius Galimybių pasą patalpų viduje, galima tiekti maistą į namus, išsinešti ar teikti paslaugas atvirose erdvėse (Kauno apygardos teismo 2021 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje). Panaši situacija susiklostė ir kitoje byloje, kai teismas nustatė, kad nors ir buvo apribotas fizinis lankymasis parduotuvėse dėl karantino, vis dėlto tai lėmė veiklos ribotumą, bet ne neįmanomumą, nes parduotuvė turėjo veikiančią internetinę prekybos platformą, kurioje galima įsigyti prekes (Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat daugumoje bylų buvo bandoma remtis COVID-19 ir karantino ribojimais kaip nenugalima jėga, lemiančia veiklos negalimumą, bet daugelyje konstatuota, jog įsipareigojimai buvo pradėti nevykdyti dar neprasidėjus karantinui (Šiaulių apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl apibendrintai galima daryti išvadą, kad karantino nustatyti ribojimai sutarties vykdymą paprastai darė sudėtingesnę, bet ne neįmanomą, o šalys bandydamos pateisinti savo prievolių nevykdymą neretai piktnaudžiaudavo susiklosčiusia situacija (ypatingai atsižvelgiant į tai, kad neretai bandyta pasiteisinti *force majeure*, kai sutarčių įvykdymo terminai buvo pasibaigę gerokai iki karantino).

Kadangi, pandemijos kontekste dėl veiklos apribojimų tapo itin reikšmingas nuomos sutarčių vykdymo klausimas, todėl jį verta įvertinti atskirai. Svarbu atsakyti į klausimą ar nuomininkas gali remtis *force majeure* aplinkybėmis, kai negali naudotis jo verslui skirtomis patalpomis dėl valstybės nustatytų veiklos suvaržymų (Didžiulis, 2021). Vienoje iš ankstesnių bylų LAT laikėsi pozicijos, kad nuomininkas gali reikalauti mažinti mokestį, kai egzistuoja daikto naudojimo būklės pablogėjimas, dėl kurio visiškai ar iš dalies negalima naudotis daiktu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje nurodyta, jog nuomininkas galėjo reikalauti mažinti nuomos mokestį, nes negalėjo naudoti pastato pagal paskirtį dėl jo netinkamos būklės, kadangi nuomotojas neatliko kapitalinio remonto, kas lėmė, kad pastatas nebuvo tinkamas naudoti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje). Vadinasi, praktikoje laikytasi pozicijos, kad sutarties nevykdymas/nutraukimas ir nuomos

mokesčio mažinimas buvo pateisinami tik tada, kai tai lemdavo negalėjimas naudotis daiktu dėl fizinių trūkumų, t.y. teismas netiesiogiai sutarties nevykdymą pateisindavo remiantis fiziniu neįmanomumu. Vis dėlto COVID-19 kontekste LAT pradėjo plėtoti praktiką pripažįstant galimybę nevykdyti nuomos sutarčių, kai dėl valstybės nustatytų ribojimų, šalis negalėjo panaudoti patalpų pagal sutartyje nustatytą paskirtį.

Šiuo atveju atskirai reikšminga aptarti naują 2022 m. kovo 24 d. LAT nutartį, kuria yra keičiama teismų praktika dėl *force majeure* neįmanomumo požymio aiškinimo. Pagal faktines aplinkybes, Vyriausybei karantino metu nustačius veiklos apribojimus buvo leidžiama vykdyti tik optimetrijos (regos korekcijos veiklą) ir susijusių prekių pardavimą, tačiau sutarties šalis užsiėmė saulės akinių prekyba. Todėl susiklostė situacija, kad uždraudus atitinkamas veiklas, kartu buvo uždrausta ir atsakovės veikla, vykdyta ieškovės išsinuomotose patalpose, todėl ši negalėjo išsinuomotų patalpų naudoti savo komercinei veiklai vykdyti. Kasatorė nurodė, kad *force majeure* institutas gali būti taikomas tik esant objektyviam sutarties neįmanomumui, o kai sutarties vykdymas vis dar yra įmanomas, tačiau apsunkintas, turi būti taikomas sutarties vykdymo esminio suvaržymo institutas. Tačiau teismas tokius argumentus atmetė ir nurodė, kad nors neįmanomumo laipsnis iš tikrųjų buvo laikomas esminiu kriterijumi, kuriuo remiantis buvo atribojami nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutai, vis dėlto lyginamojoje sutarčių teisėje pripažįstama, kad savo prigimtimi *rebus sic stantibus* ir *force majeure* institutai yra giminingi, ypač kai šiuolaikinėje doktrinoje *force majeure* yra suprantamas labai plačiai, t. y. ne tik kaip apimantis atvejus, kai sutarties vykdymas tampa nei fiziškai, nei teisiškai neįmanomas, bet ir atvejus, kai teoriškai sutarties vykdymas yra įmanomas, tačiau praktinis jo įgyvendinimas tampa sudėtingas ir ekonomiškai neefektyvus. Nurodyta, kad objektyvus neįmanomumas nėra visais atvejais tinkamas kriterijus atriboti nenugalimos jėgos ir esminio sutarties vykdymo suvaržymo aplinkybes, nes galimos faktinės situacijos, kai šios aplinkybės sutampa. Galiausiai, teismas nurodė, jog COVID-19 pandemijos kontekste egzistuoja objektyvus poreikis plėtoti antrąjį nenugalimos jėgos kriterijų papildant jį aiškinimu, kad nenugalima jėga laikomi ne tik objektyvaus neįmanomumo atvejai, bet ir kitos išorinių veiksnių nulemtos neįmanomumo atmainos, kurios pripažįstamos šiuolaikinėje sutarčių teisėje, pavyzdžiui, sutarties vykdymo ekonominis (praktinis) neįmanomumas, sutarties tikslo žlugimas (frustracija). Atitinkamai, konstatuota, jog nors atsakovės veikla buvo apribota karantino metu ir nors toks draudimas neužkirto kelio nuomotis patalpas ar mokėti nuomos mokesčių, vis dėlto šiuo atveju buvo laikinai žlugdomas sutarties tikslas. Todėl nurodyta, kad frustracija (sutarties tikslo žlugimas) kaip ir ekonominis neįmanomumas gali būti laikomi vieni iš sutarties vykdymo

neįmanomumo ar esminio suvaržymo atmainų. Papildomai teismas nurodė, jog šiuo atveju galima remtis tiek laikina *force majeure* aplinkybe, tiek ir aplinkybių pasikeitimu, o siekiant įvertinti, kuris institutas turi būti taikomas, būtina atsižvelgti ne tik į patį neįmanomumo laipsnį, bet ir į nukentėjusios šalies pasirinktą savigynos būdą, taip pat ir į kitos šalies interesus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje).

Apibendrinant teismo poziciją šioje precedentinėje byloje buvo pripažinta, jog frustracija (sutarties tikslo žlugimas), kuomet šalis negalėjo naudoti išsinuomotų patalpų tikslui, kuriam jos buvo išnuomos dėl valstybės ribojimų, yra laikoma *force majeure*. Tai reiškia, jog teismas išplėtė neįmanomumo aiškinimą – šalia fizinio ir teisinio neįmanomumo įtvirtino ekonominį neįmanomumą ir sutarties tikslo žlugimą. Siekiant įvertinti tokią teismo poziciją, visų pirma, akcentuotina, jog teismas pripažino frustracijos (sutarties tikslo žlugimo) doktrinos taikymą Lietuvos nacionalinėje teisinėje sistemoje ją priskirdamas kaip vieną iš nenugalimos jėgos rūšių kartu šalia teisinio ir fizinio neįmanomumo. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad frustracijos doktrina susiformavo ir yra taikoma bendrosios teisės tradicijos valstybėse (Jungtinė Karalystė, JAV). Šios doktrinos stimulu yra laikomas precedentas *Krell v. Henry* byloje, kurioje atsakovas karūnavimo išskilmėms stebėti išsinuomojo atsakovo butą, tačiau karaliui susirgus ir ceremonijai neįvykus, šis atsisakė mokėti nuompinigių. Teismas nusprendė, kad vienintelis tikslas, kurio siekė nuomininkas sutartimi buvo pamatyti karūnavimo ceremoniją, šiam išnykus ne dėl jo kaltės, jis prarado interesą vykdyti sutartį, todėl yra atleidžiamas nuo prievolės (Mikelėnas, 1996, p. 437). Pabrėžtina, kad visgi kontinentinės teisės tradicijos valstybėse susiformavo ne frustracijos, o *force majeure* doktrina. Esminis šių doktrinų skirtumas, jog *force majeure* atveju sutarties įvykdymas fizine ar teisine prasme tampa neįmanomas, priešingai, frustracijos atveju žlunga sutarties tikslas, t.y. šalis pasikeitus aplinkybėms tampa nesuinteresuota sutarties vykdymu, kas suponuoja, jog sutarties vykdymas vis tiek yra įmanomas. Todėl kasaciniam teismui perkėlus į nacionalinę teisę bendrosios teisės tradicijai būdingą institutą, susiformuoja situacija, kad šalis gali remtis *force majeure* teisindama sutarties nevykdymą tikslo žlugimu tuo atveju, kai pats sutarties vykdymas yra objektyviai įmanomas. Atitinkamai, frustracijos doktrinos įtvirtinimas Lietuvos sutarčių teisėje turėtų būti vertintinas kaip prieštaraujantis nacionalinės civilinės teisės sistemai, kadangi frustracijos teorija neatitinka *force majeure* privalomų sąlygų.

Tuo pačiu LAT nurodė, kad objektyvus neįmanomumas nebėra laikomas kriterijumi, kuriuo galima atriboti nenugalimą jėgą nuo pasikeitusių aplinkybių, todėl pripažino, jog ir ekonominis neįmanomumas atitinka *force majeure*. Kaip minėta, ekonominio

neįmanomumo atveju sutarties vykdymas vėlgi yra įmanomas, tačiau šaliai tampa finansine prasme nepraktiškas. Svarbu tai, kad kai dėl nenumatytų aplinkybių šaliai tampa, pavyzdžiui, brangiau vykdyti įsipareigojimus, jų vykdymas netampa neįmanomas, o tik pasunkėja. Sutinkant su tokia teismo pozicija ir pripažįstant ekonominį neįmanomumą (nepraktiškumą) nenugalima jėga, tarp *force majeure* ir pasikeitusių aplinkybių institutų atskirties nebeliktų arba ji taptų itin miglota.

Be to, byloje nurodytas argumentas, jog neįmanomumas nebėra esminis kriterijus atribojantis *force majeure* ir esminio suvaržymo aplinkybes, atsižvelgiant į tai, kad galimos faktinės situacijos, kai tokios aplinkybės sutampa. Toks argumentas turėtų būti vertinamas kaip nepagrįstas. Akivaizdu, jog ta pati aplinkybė gali būti pripažinta tiek *force majeure*, tiek esminiu suvaržymu priklausomai nuo jos įtakos sutarčiai – arba aplinkybė lemia vykdymą neįmanomą arba jį apsunkina.

Galiausiai, vertinant teismo poziciją, jog COVID-19 kontekste iškilo būtinumas išplėsti praktiką būtent dėl tų atvejų, kai dėl veiklos apribojimų šalys negalėjo vykdyti nuomos sutarčių negalint naudoti išsinuomoto daikto pagal sutartyje nustatytą paskirtį, todėl kilo būtinybė vadovautis frustracijos institutu dėl žlugusio sutarties tikslo, svarbu pabrėžti, jog atsižvelgiant į ekstraordinarinę situaciją tikėtina, jog tokiu sprendimu buvo bandyta ieškoti inovatyvių priemonių neatsižvelgiant į tai, kad tokiai situacijai spręsti užtenka ir dabartinio reguliavimo bei praktikos. Reikšminga tai, jog kaip jau buvo minėta aptariant neįmanomumo sampratą, kad tiek doktrinoje, tiek praktikoje yra pripažįstamas ne tik fizinis, bet ir teisinis neįmanomumas, t.y. tie atvejai, kai sutarties vykdymas tapo neįmanomas dėl teisinių kliūčių. Įprastai, jomis gali būti įvairūs valstybės veiksmai, pavyzdžiui, kaip jau anksčiau minėtoje byloje LAT nusprendė, kad valstybės institucijos sprendimu draudžiamas tam tikrų prekių importas atitinka nenugalimos jėgos aplinkybę (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje). Tai reiškia, jog valstybės nustatyti veiklos apribojimai, t.y. Vyriausybės nutarimu nustatytas karantinas ir verslo suvaržymai, turi būti suprantami kaip valstybės veiksmai, kurie lėmė, jog visiškai uždraudus subjekto veiklą sutarties vykdymas tapo neįmanomas teisine prasme, t.y. susiklostė teisinio neįmanomumo situacija, kai dėl nenumatytų aplinkybių, kurių šalis negalėjo kontroliuoti ir prisiimti rizikos, prievolės vykdymas tapo neįmanomas. Doktrinoje taip pat sutinkama su šia pozicija nurodant, jog, pavyzdžiui, parduotuvės atveju, jei nėra teisėtų galimybių pardavinėti prekes, turėtų būti laikoma, kad prievolę ištiko *force majeure* (Didžiulis, 2021).

Vadinasi, tam, kad šalis galėtų pasiremti nenugalimos jėgos institutu, ji turi įrodyti, kad dėl nenumatytų aplinkybių sutarties įvykdymas tapo objektyviai negalimas. Tais

atvejais, kai dėl aplinkybių prievolės vykdymas pasunkėja, tačiau yra įmanomas, *force majeure* netaikomas. Tuo pačiu neįmanomumas yra suvokiamas kaip fizinis arba teisinis, todėl ekonominis neįmanomumas, jog sutartį vykdyti šaliai tampa finansiškai nenaudinga, nacionalinėje teisėje neturėtų būti pripažįstamas. Papildomai, CK įtvirtina išimtis, nustatančias, jog prekių rinkoje nebuvimas, finansinių išteklių trūkumas ar skolininko kontrahentų prievolių pažeidimas nėra *force majeure*. Visgi tais atvejais, kai prekių nebuvimą nulemia objektyvios nenugalimos jėgos aplinkybės, t.y. COVID-19 metu dėl valstybių sienų ribojimų sutrikęs prekių gabenimas, lėmęs jų nebuvimą, jeigu dėl to tapo neįmanomas sutarties vykdymas bei yra tenkinamos kitos instituto sąlygos, galėtų būti pripažįstamas *force majeure*. Jeigu prievolės neįmanoma įvykdyti dėl *force majeure* aplinkybės, lėmusios finansinių išteklių trūkumą, taip pat *force majeure* turėtų būti taikomas. Nepaisant to, ekonominės krizės ir COVID-19 padarinių nulemtas lėšų trūkumas paprastai nesudaro galimybės remtis nenugalima jėga dėl to, kad šios aplinkybės neretai priklauso nuo skolininko bei gali būti kontroliuojamos. Siekiant atsakyti į klausimą ar ekonominės krizės ir COVID-19 padariniai (dažniausiai finansinių išteklių trūkumas ar veiklos apribojimas) yra nenugalimi, galima teigti, jog dažniau jie lemia sutarties vykdymo sunkumą, bet ne neįmanomumą, todėl *force majeure* netaikomas. Vertinant nuomos sutarčių nevykdymą pandemijos metu, nuomos sutarties nutraukimas dėl *force majeure* turėtų būti taikomas, kai daikto negalima naudoti dėl fizinių ar teisinių kliūčių, pavyzdžiui, valstybės ribojimų. Todėl naujausia LAT praktika teigianti, kad nenugalima jėga apima frustracijos teoriją, įveda kontinentinės teisės tradicijai nebūdingą institutą. Tuo pačiu *force majeure* pripažįstant ir ekonominį neįmanomumą pagrįstai kyla klausimų dėl nenugalimos jėgos ir pasikeitusių aplinkybių takoskyros galimybių.

2.2.3. Nekontroliavimo elemento analizė

Konstatavus, jog atsirado aplinkybės, kurių šalis negalėjo protingai numatyti ir dėl kurių sutarties įvykdymas tapo objektyviai neįmanomas, turi būti nustatytas dar vienas nenugalimos jėgos požymis – šalis turi įrodyti, kad ji niekaip negalėjo šių aplinkybių kontroliuoti ar užkirsti joms kelio.

Tiek CISG 79 str. 1 d., tiek UNIDROIT principų 7.1.7 str. 1 d. bei CK 6.212 str. 1 d. nustato identišką taisyklę, jog šalis gali būti atleista nuo atsakomybės tik tada, jei aplinkybių negalėjo sukontroliuoti. Reiškia, jog šios aplinkybės turi būti atsiradusios be šalies kaltės (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 284). Kitaip tariant, aplinkybė sukėlus *force*

majeure, turi būti nepriklausanti nuo įsipareigojančio asmens (UNIDROIT Sekretoriato išaiškinimas, 2020, p. 10).

Doktrinoje nekontroliavimo požymis neretai įvardijamas kaip „išoriškumas“ (McKendrick, 1995, p. 24). Tam, kad būtų pateisintas sutarties nevykdymas *force majeure* aplinkybėmis, jos nevykdymą turi būti nulėmusios išorinės priežastys, kurios visiškai turi nepriklausyti nuo sutarties šalies valios ir veiksmų, t.y. sutarties šalis savo veiksmais neprisidėjo prie tokių aplinkybių atsiradimo. Tuo pačiu šalis nebus atleista nuo atsakomybės, jei ji nesiėmė visų atsargumo priemonių, kad išvengtų tokių kliūčių arba neigiamų tos neišvengiamos kliūties pasekmių. Kitaip tariant, šalis nebus atleista nuo atsakomybės nebent ji įrodys, kad dėjo visas pastangas, jog sutrukdytų atsirasti kliūtims ar neišvengiamoms kliūties pasekmėms (Oral, 2019, p. 646). Tam, kad būtų nustatytas išoriškumo požymis, turi būti tenkinamos dvi sąlygos: aplinkybių šalis negalėjo kontroliuoti – dėl jų atsiradimo nėra šalies kaltės, ji neprisidėjo ir nedarė įtakos šių aplinkybių atsiradimui, bei šalis ėmėsi visų priemonių, kad šių aplinkybių atsiradimui ar jų sukeliams padariniams užkirstų kelią.

Vienoje iš bylų, kurioje kaip *force majeure* aplinkybe buvo remtasi ekonomine krize, atsakovas savivaldybės administracija rėmėsi argumentu, jog dėl lėšų stygiaus, kurį nulėmė ekonominė krizė, negalėjo įvykdyti sutarties. Tačiau nustatyta, jog atsakovas jau planuodamas biudžeto lėšų skyrimą bei įsipareigodamas sutartimis atsiskaityti kitai šaliai po keleto mėnesių nuo jų pasirašymo, numatė ar privalėjo numatyti, iš kokių konkrečiai biudžeto lėšų sutartys bus vykdomos. Akivaizdu, kad atsakovas negalėjo kontroliuoti pačios ekonominės krizės, tačiau kadangi nenugalimos jėgos aplinkybe gali būti pripažįstama ne ekonominės krizės situacija savaime, o tam tikros krizės paskatintos aplinkybės, susijusios su atsakovo veikla (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje), svarbu įvertinti ar lėšų stygių lėmusias aplinkybes šis galėjo kontroliuoti. Šiuo atveju atsakovas aplinkybę, kad negalės įvykdyti sutarties kontroliavo, t.y. planuodamas biudžetą nenumatė lėšų sutarčių vykdymui, todėl laikoma, kad savo veiksmais prisidėjo ir padarė įtaką lėšų trūkumui, lėmusiam sutarties nevykdymą. Kaip minėta, sutarties šaliai neįmanoma kontroliuoti ekonominės krizės, tačiau krizės atveju kontrolė suprantama plačiau, nes finansinių išteklių trūkumas paprastai gali būti kontroliuojamas ieškant įvairių alternatyvių šaltinių ir kt. Kita vertus, visų atvejų suabsoliutinti negalima ir kiekvieną situaciją svarbu vertinti atskirai.

Vertinant kontrolės požymį COVID-19 kontekste, paminėtina, jog kaip ir ekonominės krizės atveju, pačios pandemijos ar karantino kontroliuoti šaliai neįmanoma, kadangi tai aplinkybės, kurios visiškai nepriklauso nuo jos valios. Tokios pozicijos

laikomasi ir teismų praktikoje nurodant, kad dėl COVID-19 (koronavirusinės infekcijos) susiklosčiusi epideminė situacija, šios infekcijos tolesnio plitimo grėsmė galėtų būti laikomi *force majeure* aplinkybe, kurios sutarties šalis negali kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir negali užkirsti kelio šios aplinkybės ar jos pasekmių atsiradimui (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Tačiau paprastai šalis gali kontroliuoti pandemijos ar karantino paskatintas aplinkybes, susijusias su ja ar jos vykdoma veikla. Vienoje iš bylų teismas pripažino, kad nors karantino įvesti suvaržymai apsunkena verslo galimybes, tačiau tai nereiškia, kad apskritai joks darbas, verslas ar veikla yra negalimi, kad visose ekonominės, ūkinės veiklos srityse veikla yra sustabdoma ir paralyžiuojama. Tai ypač reikšminga tais atvejais, kai asmuo gali imtis papildomų veiksmų daryti įtaką savo finansiniams pajėgumams, pavyzdžiui, rasti darbą, gauti pajamas, atsižvelgiant tiek į turimą išsilavinimą, tiek ir nekvalifikuotą darbą ar pan. (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje). Natūralu, kad nustačius verslo apribojimus subjektai negalėjo užkirsti kelio Vyriausybės sprendimams, draudusiems prekybą patalpose, tačiau subjektas elgdamasis sąžiningai ir apdariai turi imtis visų priemonių, kad sušvelnintų tokių padarinių pasekmes. Pavyzdžiui, kai nurodyta aptartose bylose parduotuvė veiklą gali vykdyti elektroninės prekybos būdu, restoranas gali teikti maistą išsinešti it kt.

Be abejo, svarbu nustatyti kaip COVID-19 kontekste turi būti vertinamas nekontroliavimo požymis, kai šalis sutartimi įsipareigoja įvykdyti išimtinai asmeninio pobūdžio prievolę, pavyzdžiui, pasiūti suknelę ar nutapyti paveikslą ir suserga virusu. Šiuo atveju tiesiogine priežastimi ir *force majeure* aplinkybe būtų laikomas ne karantinas, o liga (Didžiulis, 2021). Teisinga teigti, jog prasidėjus viruso plitimui ir vėliau paskelbus karantiną, užsikrėtimą šalis turėjo ir galėjo protingai numatyti bei galėjo imtis saugumo priemonių, kad ligos išvengtų, todėl nenugalima jėga remtis negalėtų. Tačiau tuo metu, kai informacija dar nebuvo paplitusi bei vakcinacija neprasidėjusi, ir šalis pažeistų asmeninio pobūdžio prievolę dėl susirgimo koronavirusu, liga galėtų būti laikoma nenugalimos jėgos aplinkybe, nes šalis protingai ligos negalėjo numatyti ir kontroliuoti, jeigu dėl to prievolės vykdymas tampa neįmanomas.

Vadinasi, tam, jog šalis būtų atleista nuo atsakomybės, ji turi įrodyti, kad jai sutarties įvykdymas tapo negalimas dėl aplinkybių, kurių ji negalėjo kontroliuoti, t.y. jos atsirado nesant šalies kaltės, ji savo veiksmais neprisidėjo prie tokių aplinkybių kilimo bei siekė užkirsti joms kelią. Tiek ekonominės krizės, tiek COVID-19 kontekste darytina išvada, jog šių krizių nulemtos aplinkybės dažnai priklauso nuo šalies ir ji paprastai gali jas kontroliuoti

bei imtis priemonių siekiant užkirsti joms kelią, tačiau kiekvienas atvejis turi būti vertinamas individualiai.

2.2.4. Rizikos neprisiėmimo elemento analizė

Galimybė taikyti nenugalimos jėgos institutą, kai šaliai dėl nenumatytų aplinkybių atsiradimo tampa neįmanoma vykdyti sutartinių prievolių, egzistuoja tik tada, jeigu šalis nėra prisiėmusi tų aplinkybių kilimo rizikos. Pažymėtina, jog minėti tarptautiniai dokumentai (CISG ir UNIDROIT) kaip vieno iš būtinų *force majeure* požymių rizikos neprisiėmimo požymio nenumato. Tas pats pasakytina ir apie nacionalinį reguliavimą, kadangi CK 6.212 str. 1 d., nustatančioje nenugalimos jėgos pritaikymo sąlygas, rizikos neprisiėmimo elementas neįtvirtintas. Nepaisant to, kasacinio teismo jurisprudencijoje išaiškinta, kad vienas iš būtinų nenugalimą jėgą kvalifikuojančių požymių yra tas, jog šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių ar jų padarinių atsiradimo rizikos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje). Teisinėje literatūroje taip pat nurodoma, kad šalis neįvykdžiusi sutarties turi būti neprisiėmusi aplinkybių atsiradimo rizikos. Pavyzdžiui, jeigu tam tikrų prekių rinkos kaina labai svyruoja, tačiau šalis jas vis vien perka už konkrečią sumą, o sudarius sutartį kaina staiga padidėja, *force majeure* nebus, nes šalis žinodama padėtį rinkoje, prisiėmė galimą staigaus kainų pasikeitimo riziką (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 284).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad rizikos neprisiėmimo požymis yra susijęs su viena iš nenugalimos jėgos taikymo išimčių, būtent, jog nenugalima jėga nelaikoma, kai skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles. Pandemijos metu neretai pasitaikė atveju, kuomet sutartis buvo nevykdoma ne dėl karantino apribojimų, bet būtent dėl to, jog šalies skolininkai nevykdė savo prievolių. Vienoje iš bylų buvo remiamasi argumentu, jog dėl Italijoje paskelbto karantino ieškovės verslo partneriai negalėjo sumokėti ieškovei sumų, kas lėmė ir jos pačios sutartinių įsipareigojimų nevykdymą. Visgi sutartinių įsipareigojimų netinkamą ir nesavalaikį vykdymą, teismo vertinimu, sąlygojo ne *force majeure* aplinkybės, o ieškovės prisiimti įsipareigojimai pagal kitas sutartis verslo santykiuose (Kauno apylinkės teismo 2021 m. birželio 7 d. sprendimas). Kaip minėta, pagal CK kontrahentų prievolių pažeidimai nėra pagrindas taikyti atleidimą nuo atsakomybės, tačiau CISG 79 str. 2 d. numatyta, kad jeigu šalis neįvykdo kurių nors savo prievolių dėl trečiojo asmens, kuris neįvykdė savo prievolių, ši šalis atleidžiama nuo atsakomybės tuo atveju, jeigu: (a) ji yra atleista nuo atsakomybės pagal *force majeure*, (b) trečiasis asmuo būtų taip pat atleistas nuo atsakomybės pagal *force majeure*. Kitaip tariant, jei skolininko

kontrahtas negali įvykdyti savo prievolės dėl nenugalimos jėgos, tai ir skolininkas dėl to negalėdamas įvykdyti prievolės, turi būti atleidžiamas pritaikant *force majeure*. Iš esmės, verslo subjektas sudarydamas sutartį gali protingai numatyti ir turi prisiimti riziką, kad jos pačios turimi kontrahtantai neįvykdys savo prievolių šalies atžvilgiu, kas gali padaryti įtaką jos sudarytų sutarčių vykdymui. Tačiau jeigu kontrahtas negali įvykdyti prievolės dėl nenugalimos jėgos aplinkybės ir tai lemia, kad sutarties šalis taip pat negali įvykdyti prievolės dėl nenugalimos jėgos, turėtų būti laikoma, jog tokių aplinkybių sutarties šalis negalėjo numatyti ir neturėtų prisiimti rizikos už jas. Tokiu atveju *force majeure* institutas turėtų būti taikomas.

Pažymėtina, jog rizika už skolininko kontrahtanto prievolių neįvykdymą pačiam skolininkui yra priskirta įstatymo pagrindu remiantis CK 6.212 str. 1 d. Vis dėlto aplinkybių atsiradimo rizika gali būti priskirta kažkuriai sutarties šaliai ir sutartimi tiek konkrečiai nurodant, kad už tam tikros aplinkybės atsiradimą rizika tenka vienai šaliai arba tam tikrų aplinkybių rizikos priskyrimas šaliai gali išplaukti aiškinant sutartį, jos prigimtį ir tikruosius šalių ketinimus.

Kilus ekonominei krizei itin daug ginčų kilo dėl kredito sutarčių nevykdymo. Atitinkamai, reikšminga įvertinti kaip ekonominės krizės atveju teismų praktikoje buvo interpretuojamas rizikos paskirstymo aspektas. Vienoje iš bylų nustatyta, kad nepaisant to, jog ekonominė krizė stipriai palietė nekilnojamojo turto sektorių ir ieškovas negalėjo pelningai parduoti nekilnojamojo turto objektų, tokia aplinkybe negalima remtis, jeigu turimos lėšos naudojamos ne sutarties su atsakovu vykdymui, o naujoms investicijoms. Taip vertintina todėl, kad ieškovas yra verslo subjektas, todėl planuodamas veiklą turi įvertinti jos riziką ir prisiimti nuostolius dėl kilusios ekonominės krizės (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje). Kitu atveju teismas nurodė, jog bankas pilnai įvykdė savo sutartinę prievolę pagal sutartį ir suteikė sutarto dydžio kreditą, o apeliantas tinkamai nevykdė savo prievolės, nustatytais terminais nemokėjo įmokų. Bankas neturi pareigos savo sąskaita prisiimti nuostolių dėl kitos šalies nesugebėjimo tinkamai vykdyti sutartį (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje atsakovas rėmėsi argumentu, jog pats bankas veikdamas finansų srityje bei būdamas savo srities specialistu, privalėjo numatyti, kad jau esant prasidėjusiai ekonominei krizei sudarius su atsakovu kreditavimo sutartį nustatytais sąlygomis, atsakovas privalės kreiptis į ieškovą dėl sutarties sąlygų pakeitimo (CK 6.212 str.). Tačiau teismas nurodė, jog banko prisiimta rizika dėl kredito išdavimo atsakovui esant ekonomikos nuosmukiui neeliminuoja atsakovo įsipareigojimo grąžinti suteiktą kreditą (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje). Vertinant

šià teismų praktikà, galima teigti, jog visais atvejais nemokumo rizika buvo priskirta ne bankui, o šaliai – verslininkui, nevykdančiam sutarties. Tokia pozicija perkeliant visà rizikà kitai šaliai, o ne kartu ir bankui, turètų bŭti vertinama kritiškai. Bankas prieš suteikdamas kredità atlieka vertinimà ar skolininkas galimai bus mokus įvykdyti prisiimtà įsipareigojimà, t.y. jis iš dalies prisiima rizikà. Tuo pačiu bankas yra specifinio pobūdžio subjektas, kuriam keliami aukštesni atidumo standartai, todėl bankas turi daugiau galimybių numatyti ekonominę krizę. Kita vertus, egzistuoja situacijų, kai iš tikrųjų verslininkas gavęs kredità lėšas krizės metu naudoja įvairioms investicijoms taip siekdamas daugiau uždirbti, todėl šiuo atveju rizika gali bŭti priskirtina tik verslininkui, o tai suponuoja, kad kiekvienas atvejis privalo bŭti vertinamas atskirai pagal faktines aplinkybes.

Be to, sprendžiant situacijas, kai dėl ekonominės krizės padarinių ne verslininkas, o privatus asmuo nebegali vykdyti savo piniginių įsipareigojimų, pavyzdžiui, dėl netekto darbo ir pajamų, svarbu įvertinti ar bŭtų sąžininga visà rizikà dėl nemokumo priskirti tokiai šaliai. Šiuo atveju sutinkama nuomonių, jog pavyzdžiui, bankas ar kitas subjektas suteikęs kredità savo įsipareigojimà įvykdo, todėl jam veikiančiam kaip finansuotojui, bŭtų nesàžininga priskirti kitos šalies mokumo rizikà. Iš kitos pusės, bankas, kaip minėta, yra profesionaliai veikiantis subjektas, todėl krizę jis gali pagrįstai numatyti, atitinkamai, visos rizikos perkėlimas vartotojui bŭtų neracionalus.

Vertinant rizikos prisiėmimo elementà COVID-19 kontekste, svarbu pažymėti, jog dėl karantino nulemtų veiklos apribojimų sutarties šalys neretai remdavosi argumentu, jog nebegali įvykdyti savo prievolių. Tačiau tokiais atvejais, pavyzdžiui, pažeidžiant nuomos sutarties įsipareigojimus mokėti nuomà, teismai laikydavosi tokios pat pozicijos kaip ir ekonominės krizės atveju, jog verslininkas turi prisiimti neigiamų pasekmių atsiradimo rizikà net jei ji nepriklauso nuo verslininko vykdomos veiklos (Kauno apygardos teismo 2021 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje). Kita vertus, pandemija yra išimtinis netikėtai kilęs įvykis, kurio protingai negalima reikalauti numatyti tiek verslo subjektams, tiek vartotojams. Todėl ir dėl COVID-19 neigiamų padarinių rizika galėtų bŭti paskirstoma tarp šalių, žinoma, įvertinant konkrečios bylos aplinkybes. Pažymima, jog įprastai sutarties nevykdymà COVID-19 atveju lėmė padariniai tokie kaip veiklos suvaržymas, jų nulemtas lėšų stygius, darbo pajamų netekimas ar sumažėjimas, kadangi pati pandemija *per se* nenugalima jėga bŭti negali, todėl turi bŭti vertinama ar šalis protingai galėjo numatyti ir tuo pačiu prisiimti rizikà, kad dėl neprognozuotų aplinkybių sutarties vykdymas gali tapti negalimas.

Apibendrinant galima teigti, jog šalis gali remtis nenugalimos jėgos institutu tais atvejais, kai ji nėra prisiėmusi nenumatytų aplinkybių ar jų padarinių atsiradimo rizikos. Pažymėtina, jog viena iš įstatyme nustatytų *force majeure* taikymo išimčių – skolininko kontrahentų prievolių pažeidimas, yra laikoma įstatymo paskirstytu rizikos atveju, kadangi šiuo atveju rizika iš anksto priskiriama tokiam skolininkui. Atitinkamai, jei sutarties nevykdymą lemia skolininko kontrahentų prievolių pažeidimas, tokia situacija negali būti pateisinama *force majeure*, išskyrus tuos atvejus, kai kontrahentas negali įvykdyti prievolės dėl *force majeure*. Ekonominės krizės atveju šaliai susidūrus su jos padariniu – finansinių išteklių trūkumu, nenumatytų aplinkybių rizika įprastai priskirtina nemokiai šaliai, kita vertus, kiekvienas atvejis privalo būti įvertintas atskirai, atsižvelgiant į tai, kad tam tikrais atvejais dalį rizikos racionalu priskirti ir kitai šaliai. Analogiškos pozicijos turi būti laikomasi ir COVID-19 kontekste, jog rizika negali būti priskirta tik sutartį pažeidžiančiai šaliai, kadangi, pavyzdžiui, verslo suvaržymui esant absoliučiam, t.y. nebegalint veiklos vykdyti jokiais būdais, negalima pripažinti, jog verslo suvaržymų kaip *force majeure* aplinkybių rizika turi būti priskirtina tik vienai šaliai.

3. NENUGALIMOS JĖGOS (*FORCE MAJEURE*) PROCESINIAI ASPEKTAI IR TEISINIAI PADARINIAI

3.1. Pranešimo pareigos kitai šaliai įgyvendinimas

Remiantis CK 6.212 str. 3 d., sutarties neįvykdžiusi šalis privalo pranešti kitai šaliai apie šio straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės atsiradimą bei jos įtaką sutarties įvykdymui. Jeigu šio pranešimo kita šalis negauna per protingą laiką po to, kai sutarties neįvykdžiusi šalis sužinojo ar turėjo sužinoti apie tą aplinkybę, tai pastaroji šalis privalo atlyginti dėl pranešimo negavimo atsiradusius nuostolius. Paminėtina, jog, visi minėti tarptautiniai dokumentai: CISG bei UNIDROIT principai įtvirtina analogišką nuostatą. Vadinasi, atsiradus nenumatytoms aplinkybėms, dėl kurių sutarties vykdymas gali tapti neįmanomas, sutarties šaliai, yra nustatyta imperatyvaus pobūdžio pareiga pateikti pranešimą kitai šaliai apie tokias aplinkybes ir kokią įtaką šios aplinkybės daro sutarties įvykdymo galimybėms. Tokio įstatyminio reikalavimo įtvirtinimas suponuoja šalių tarpusavio bendradarbiavimo ir kooperacijos principų įgyvendinimą sutartiniuose santykiuose.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Vyriausybės Nutarimo dėl taisyklių 6 str. numato, kad pagrindas atleisti nuo atsakomybės atsiranda nuo kliūties atsiradimo momento arba jeigu apie ją nėra laiku pranešta, nuo pranešimo momento. Tai reiškia, jog Nutarimas dėl taisyklių atleidimą nuo atsakomybės susieja su pranešimo gavimo momentu, kas sąlygoja tokios nuostatos prieštaravimą CK įtvirtintam reguliavimui. Pagal CK 6.212 str. 3 d. net ir tais atvejais, kai pranešimas neišsiunčiamas, sutarties šalis vis tiek yra atleidžiama nuo atsakomybės, jei egzistuoja *force majeure* aplinkybės. Tačiau neįgyvendinus šios imperatyvios pareigos, šaliai gali kilti papildomos neigiamos pasekmės, t.y., jei priešinga sutarties šalis dėl pranešimo nepateikimo patiria nuostolių, kurių ji būtų išvengusi, jei pranešimą būtų gavusi, tokie nuostoliai jai turi būti atlyginti. Iš esmės, tokios pozicijos yra laikomasi ir teismų praktikoje nurodant, kad reikalavimas, jog šalis laiku praneštų kitai sutarties šaliai apie nenugalimos jėgos aplinkybę ir jos įtaką sutarties įvykdymui, nėra nenugalimos jėgos konstatavimo sąlyga pagal CK 6.212 str. Nepranešimas laiku kitai šaliai apie nenugalimos jėgos aplinkybę ir jos įtaką sutarties įvykdymui nereiškia, kad šalis negali būti atleista nuo atsakomybės dėl nenugalimos jėgos. Laiku negavusi pranešimo šalis turi teisę reikalauti tik dėl šio pranešimo negavimo (ar negavimo laiku) patirtų nuostolių atlyginimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje).

Verta paminėti, jog CK nenustato tokio pranešimo formos, todėl šitai galima padaryti bet kokia forma, tačiau ji turi atitikti konkrečią situaciją (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 285). Svarbu tai, kad šalys tokio pranešimo pateikimo tvarką gali iš anksto aptarti sutartyje, atitinkamai, tokios tvarkos reikšminga laikytis. Tais atvejais, kai sutartyje pranešimo tvarka neaptarta, kiekvienu konkrečiu atveju svarbu įvertinti tarp šalių susiklosčiusią verslo praktiką dėl informavimo. Jeigu tarp šalių susiklosčiusi praktika teikti pranešimus paštu, o pranešimas būtų pateiktas kitokiu būdu, reikėtų įvertinti ar toks pranešimo pateikimo būdas buvo iš tikrųjų tinkamas ir ar pranešimo pareiga tinkamai įvykdyta. Tai reiškia, kad pranešimas turi būti pateiktas tokiu būdu, kuris yra nustatytas sutartyje, susiklostęs verslo praktikoje ar kitas protingumo kriterijus atitinkantis būdas, užtikrinantis, kad kontrahentas informaciją gaus.

CK numato, jog pranešimas turi būti pateiktas per protingą laiką, kai sutarties neįvykdžiusi šalis sužinojo ar turėjo sužinoti apie tą aplinkybę. Konkretų terminą, per kurį reikia apie tas aplinkybes informuoti kitą šalį, gali nustatyti sutartis. Jeigu sutartyje šis terminas nenustatytas, reikia pranešti kitai šaliai per protingą terminą (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 285). Ar terminas buvo protingas yra fakto klausimas, kuris kiekvienu atveju turi būti nustatomas atskirai atsižvelgiant į konkrečias faktines aplinkybes.

Taigi, tiek prasidėjus ekonominei krizei, tiek karantino nustatytiems ribojimams, lėmusiems sutarčių nevykdymą, šalys siekdamos pateisinti tokį nevykdymą turėjo pateikti pranešimus kontrahentams ir nurodyti kaip šios aplinkybės lemia negalėjimą vykdyti prievoles. Kita vertus, net ir šios pareigos nevykdžius, jeigu *force majeure* aplinkybės darė įtaką sutarties nevykdymui, šalims atleidimas nuo atsakomybės galėjo būti taikomas, kadangi nepranešimas laiku apie nenugalimos jėgos aplinkybę nėra viena iš šio instituto taikymo sąlygų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje). Sutartyje nustačius pranešimo būdą ir terminus, šalys šių reikalavimų turi laikytis, tačiau jei pranešimo tvarka neaptarta, turi būti įvertinama ar pasirinktas pranešimo būdas tinkamas ir ar pranešta per protingą terminą. Turi būti laikoma, jog kilus ekonominei krizei, lėmusiai finansinių išteklių trūkumui, šaliai susidūrus su pirmosiomis indikacijomis apie galimą nemokumą, pavyzdžiui, verslo subjektas galėjo numatyti kainų pokyčius ar kitus rinkos pokyčius, lemsiančius jo lėšų stygių, ji protingai turėjo žinoti, kad sutarties vykdymas jai gali tapti neįmanomas, tai būtent tokiu momentu ir buvo protinga pranešti. Subjektams, susidūrus su nustatytais suvaržymais COVID-19 kontekste, t.y. prieš įsigaliojant bei įsigaliojus karantinui, subjektai taip pat galėjo protingai numatyti, jog sutarčių vykdymas gali tapti negalimas, atitinkamai, tokiu metu ir turėjo protingai pranešti kontrahentams.

3.2. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių įrodinėjimas ir civilinė atsakomybė

Remiantis CK 6.253 str. 1 d. civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės dėl nenugalimos jėgos. CK 6.253 str. 2 d. numato, jog nenugalima jėga yra neišvengiamos ir skolininko nekontroliuojamos bei nepašalinamos aplinkybės, kurios nebuvo ir negalėjo būti numatytos (CK 6.212 str.). Kaip matyti, šioje normoje yra nukreipiama į CK 6.212 str., kurio 1 d. numato, jog šalis yra atleidžiama nuo civilinės atsakomybės už sutarties nevykdymą dėl nenugalimos jėgos. Taigi, CK yra vartojamos dvi sąvokos – „civilinės atsakomybės netaikymas“ ir „atleidimas nuo civilinės atsakomybės“. Pirmoji sąvoka yra daug platesnė ir apima visus, net ir straipsnyje neminimus atvejus, kai asmens civilinė atsakomybė apskritai negali atsirasti. Pavyzdžiui, civilinė atsakomybė neatsiranda, jeigu nėra priežastinio ryšio, kaltės (jei ji siejama su kalte) ar kitų civilinės atsakomybės sąlygų (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 350). Atitinkamai, reikšminga nustatyti ar nenugalimos jėgos atveju turi būti netaikoma civilinė atsakomybė apskritai ar turi būti taikomas atleidimas nuo civilinės atsakomybės.

Doktrinoje nurodoma, kad atleidimas nuo civilinės atsakomybės apima tik tuos atvejus, kai yra atitinkamos civilinės atsakomybės sąlygos, tačiau atsakovas įrodo, kad egzistuoja pagrindas, dėl kurio jis visiškai ar iš dalies gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 350). Kitaip tariant, atleidimas nuo atsakomybės yra galimas tik prieš tai nustatčius visas civilinės atsakomybės sąlygas. Šiuo atveju svarbu nustatyti ar kaltė yra privaloma sąlyga sutartinei civilinei atsakomybei kilti (deliktinės civilinės atsakomybės aspektai analizuojami nebus). Teismų praktikoje nurodoma, jog pagal bendrąją taisyklę, sprendžiant ginčą dėl sutartinės atsakomybės, turi būti nustatytos visos civilinės atsakomybės taikymo sąlygos: neteisėti veiksmai, žala, žalą padariusio asmens kaltė ir priežastinis ryšys (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl galima teigti, kad kaltė yra privaloma sutartinės atsakomybės sąlyga. Kita vertus, svarbu atkreipti dėmesį į CK 6.256 str. 4 d., kuri numato, jog kai sutartinės prievolės neįvykdo ar netinkamai ją įvykdo įmonė (verslininkas), tai ji atsako visais atvejais, jei neįrodo, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai įvykdė dėl nenugalimos jėgos, jeigu įstatymai ar sutartis nenumato ko kita. Tai reiškia, kad ši norma nustato įmonės (verslininko) griežtąją atsakomybę, t.y. verslininkui atsakomybė kyla be kaltės kaip vienos iš privalomų sutartinės atsakomybės sąlygų.

Vadinasi, kai civilinė atsakomybė atsiranda tik esant kaltei, nenugalima jėga reiškia, jog civilinė atsakomybė visai neatsiranda (Mikelėnas, 1995, p. 249). Kitaip tariant, tokiu

atveju, kai sutarties įvykdymas neįmanomas dėl *force majeure*, šalies kaltės nėra, o tai lemia, kad sutartinė civilinė atsakomybė nekyla, kadangi nėra vienos iš būtinų atsakomybės sąlygų. Jeigu sutarties dėl *force majeure* aplinkybės neįvykdo ne verslininkas, tokiu atveju šaliai sutartinė civilinė atsakomybė netaikoma. Tais atvejais, kai civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės, nenugalima jėga yra atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindu (Mikelėnas, 1995, p. 249). Todėl jeigu sutarties dėl *force majeure* neįvykdo verslininkas, kuriam nustatyta griežtoji atsakomybė, laikoma, kad jis yra atleidžiamas nuo sutartinės civilinės atsakomybės.

Sprendžiant nenugalimos jėgos aplinkybių įrodinėjimo klausimą, itin svarbu pažymėti, kad CK 6.212 str. įtvirtintos nenugalimos jėgos sąlygos (požymiai) turi būti konstatuojamos kiekvienu konkrečiu atveju individualiai, o *force majeure* besiremianti sutarties šalis privalo įrodyti, kad nenugalimos jėgos sąlygos egzistuoja būtent jos atžvilgiu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje). Tai reiškia, kad pačios *force majeure* aplinkybės egzistavimas nelemia sutarties nevykdymo pateisinamumo. Todėl turi būti nustatytas sąsajumas, jog būtent ši aplinkybė padarė sutarties vykdymą neįmanomą ir ši įrodinėjimo pareiga priskirta šia aplinkybe besiremiančiai šaliai.

Be to, svarbu įvertinti Prekybos, pramonės ir amatų rūmų išduodamų nenugalimos jėgos aplinkybių pažymų reikšmę. Pagal Nutarimo dėl pažymų išdavimo 2 str. pažymas išduoda Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio prekybos, pramonės ir amatų rūmai (toliau – rūmai). 8 str. įtvirtina, kad rūmai išduoda pažymą, jeigu asmens pateikti ir surinkti dokumentai įrodo, kad egzistuoja (egzistavo) nenugalimos jėgos aplinkybės ir sąlygos. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad, nustatant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių egzistavimą, Prekybos ir pramonės rūmų išduota pažyma materialinių teisinių padarinių nesukuria, tokius padarinius (atleidimą nuo civilinės atsakomybės už sutarties nevykdymą, civilinės atsakomybės netaikymą) sukuria nenugalimos jėgos aplinkybių buvimas, bet ne pažymos išdavimas. Nenugalimos jėgos aplinkybes liudijanti pažyma turi tik procesinę teisinę reikšmę, nes vertintina kaip įrodymas civilinėje byloje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje). Taip pat nurodoma, jog rūmų išduota pažyma dėl nenugalimos jėgos ta apimtimi, kiek joje pateiktas teisinis tam tikrų aplinkybių vertinimas, nelaikytina *prima facie* įrodymu CPK 197 str. prasme, nes faktų teisinis vertinimas yra teismo prerogatyva ir jo nesaisto kitų asmenų pateiktas teisinis vertinimas ir kvalifikavimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje). Neabejotina, kad tokios pažymos išdavimas yra reikšmingas šalių tarpusavio santykiams, kadangi gali pasitarnauti kaip prevencinė ginčo priemonė derybų

metu. Kita vertus, tokios pažymos pateikimas kaip įrodymo teisme savaime nesukelia teisinių pasekmių, tokia pažyma vertinama kartu su kitais įrodymais ir neturi didesnės įrodomosios galios.

Todėl sutarties šaliai remiantis ekonominės krizės ar COVID-19 krizės padariniais kaip nenugalimos jėgos aplinkybėmis, jeigu šalis nėra įmonė (verslininkas), sutartinė civilinė atsakomybė netaikoma, t.y. ji išvis neatsiranda. Jeigu tokiomis aplinkybėmis sutarties nevykdymą bando pateisinti įmonė (verslininkas), atsižvelgiant į tai, kad tokia šalis atsako be kaltės, ji nuo sutartinės civilinės atsakomybės atleidžiama, t.y. turi būti nustatytos likusios atsakomybės sąlygos. Kadangi tiek ekonominė krizė, tiek COVID-19 pandemija ir jos metu nustatyti ribojimai nėra laikomi *per se* nenugalima jėga, ribojančia sutartinių pareigų vykdymą, todėl šaliai įrodinėjant ekonominės ir COVID-19 krizių sukeltų padarinių, kaip nenugalimos jėgos, poveikį sutarties vykdymui, reikia įrodyti kokią konkrečią įtaką šios aplinkybės darė. Tokia pareiga priskirtina aplinkybe besiginančiai šaliai. Kaip vienas iš įrodymų procese gali būti naudojamos Prekybos, pramonės ir amatų rūmų pažymos dėl nenugalimos jėgos, tačiau jos nėra laikomos oficialiaisiais rašytiniais įrodymais ir neturi didesnės įrodomosios galios.

3.3. Nenugalimos jėgos (*force majeure*) teisinės pasekmės

Force majeure aplinkybių buvimo atvejais yra pateisinamas sutarties nevykdymas, t.y. sutarties šaliai yra netaikoma arba ji atleidžiama nuo sutartinės civilinės atsakomybės. Dėl to sutarties neįvykdžiusi šalis neturi atlyginti kitai šaliai šios patirtų nuostolių ar mokėti netesybų (baudos, delspinigių). Remiantis CK 6.212 str. 2 d., jeigu aplinkybė, dėl kurios neįmanoma sutarties įvykdyti laikina, tai šalis atleidžiama nuo atsakomybės tik tokiam laikotarpiui, kuris yra protingas atsižvelgiant į tos aplinkybės įtaką sutarties įvykdymui. Pabrėžtina, jog *force majeure* aplinkybės gali būti nuolatinės ir laikinos, o pagal jų trukmę kyla skirtingi teisiniai padariniai. Jeigu šios aplinkybės trunka ilgai, sutarties paprastai nebeįmanoma įvykdyti, be to, kita šalis gali prarasti suinteresuotumą. Tačiau kai tos aplinkybės tik laikinos, sutarties negalima vykdyti tik tam tikrą laiką. Joms išnykus, atsiranda galimybė vykdyti sutartį, jeigu kita šalis tebėra suinteresuota (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 285). Todėl tais atvejais, kai nenugalimos jėgos aplinkybės yra nuolatinio pobūdžio, sutartinės prievolės pasibaigia CK 6.127 st. 1 d. pagrindu. Tuo tarpu jei nenugalima jėga yra laikina, tai sutartinės prievolės pačios savaime nepasibaigia, o sutarties šalis, besiginanti šiomis aplinkybėmis, atleidžiama nuo atsakomybės arba atsakomybė neatsiranda tik tokiam laikotarpiui, kuris yra protingas atsižvelgiant į tos aplinkybės įtaką

sutarties įvykdymui (CK 6.212 str. 2 d.). Pažymėtina, kad laikinojo *force majeure* atveju šalis, besiginanti šiomis aplinkybėmis, yra laikinai atleidžiama ne tik nuo sutartinės atsakomybės arba ji jai nekyla, bet ir nuo sutarties vykdymo. Taigi, esant laikinojo *force majeure* aplinkybėms sutartiniai santykiai nepasibaigia, tokiu atveju yra automatiškai stabdomas sutartinių įsipareigojimų vykdymas ir šalis atleidžiama arba jai netaikoma sutartinė atsakomybė (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje). Kas yra protingas terminas, kuriam turi būti atidedamas vykdymas, kiekvienu atveju turi būti vertinama atskirai atsižvelgiant į aplinkybių visumą. Paprastai, toks terminas siejamas su *force majeure* aplinkybių egzistavimo terminu.

CK 6.212 str. 4 d. numato, kad šio straipsnio nuostatos neatima iš kitos šalies teisės nutraukti sutartį arba sustabdyti jos įvykdymą, arba reikalauti sumokėti palūkanas. Ši taisyklė reiškia, kad sutartį nutraukti gali ne nenugalima jėga besiremianti šalis, o kita sutarties šalis (kreditorius), kuri negauna sutarties vykdymo dėl to, kad šis yra automatiškai sustojęs. Kadangi, nuo laikino pobūdžio nenugalimos jėgos atsiradimo momento nukentėjusi sutarties šalis, pasinaudodama šiuo savigynos būdu, įgauna tiek jos sutartinių įsipareigojimų vykdymo sustabdymą, tiek atleidimą nuo sutartinės civilinės atsakomybės ar jos netaikymą. Tuo tarpu, užtikrinant sutarties šalių tarpusavio interesų pusiausvyrą, kitai sutarties šaliai (kreditoriui) įstatyme (CK 6.212 str. 4 d.) suteikta teisė nutraukti sutartį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje).

Teismas aiškindamas priešingos šalies teisę nutraukti sutartį vienašališkai, teigia, jog ji turi teisę ją nutraukti ne bet kada, o tik tada, kai sutartinių įsipareigojimų vykdymo sustabdymas dėl *force majeure* perauga į esminį sutarties pažeidimą CK 6.217 str. 2 d. prasme, t. y. kita sutarties šalis (kreditorius) iš esmės negauna to, ką tikėjosi gauti sudarydama sutartį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje). Teisės doktrinoje taip pat pritariama, kad sutartis nenugalimos jėgos atveju gali būti nutraukta tik jeigu sutarties vykdymo sustabdymas perauga į esminį jos pažeidimą (Chochrin, 2019, p. 61–62). Kita vertus, su tokia pozicija sutikti negalima. Atsižvelgiant į tai, jog UNIDROIT principuose *force majeure* institutas yra įtvirtintas skyriuje pavadinimu „Neįvykdymas“ (angl. non-performance) gali būti keliamas klausimas ar *force majeure* atveju apskritai galima kalbėti apie sutarties „pažeidimą“ (angl. breach) ir CK 6.217 str. taikymą. Pabrėžtina, jog ne bet koks sutarties nevykdymas yra laikomas pažeidimu. Dėl to sutarties nevykdymas gali būti pateisinamas ir nepateisinamas (Mikelėnas, 1996, p. 466-467). Todėl jeigu skolininkas sutarties neįvykdo dėl priežasčių už kurias jis neatsako, t.y. dėl *force majeure* nėra skolininko kaltės dėl neįvykdymo, toks nevykdymas laikomas pateisinamu ir kreditoriui šiuo atveju suteikiama teisė tik nutraukti sutartį, tačiau jis negali

taikyti kitų gynybos būdų (Mikelėnas, 1996, p. 499). Tai reiškia, kad kreditorius nutraukdamas sutartį dėl to, kad skolininkas nevykdė sutarties dėl nenugalimos jėgos, turi remtis specialia CK 6.212 str. 4 d. norma, bet ne CK 6.217 str., kuris įtvirtina esminio sutarties pažeidimo atvejį, kai sutartis turi būti nutraukiama, kai ji neįvykdoma dėl nepateisinamos priežasties, t.y. esant skolininko kaltei.

Tais atvejais, kai dėl nenugalimos jėgos sutartis yra nutraukiama, taikoma restitucija, t.y. šalys gali reikalauti grąžinti joms viską, ką jos yra perdavusios kitai šaliai vykdant sutartį.

Vadinasi, teismui pripažinus, jog ekonominės ar COVID-19 krizės tam tikri padariniai yra laikomi nuolatinio pobūdžio nenugalima jėga, lemiančia negalėjimą įvykdyti sutartį, prievolė pasibaigia, kas lemia sutarties automatinį pasibaigimą. Minėtų krizių padariniams kaip nenugalimos jėgos aplinkybėms esant laikino pobūdžio, šalis, besiremianti šiomis aplinkybėmis, yra laikinai atleidžiama tiek nuo sutartinės atsakomybės (arba ji jai nekyla), tiek nuo sutarties vykdymo. Tai reiškia, kad sutartis nesibaigia, tačiau jos vykdymas stabdomas iki *force majeure* išnykimo. Tada sutarties nevykdanti šalis neturi atlyginti nei nuostolių, nei mokėti netesybų. Galiausiai, net ir pritaikius nenugalimos jėgos institutą, sutartį vienašališkai nutraukti, sustabdyti savo prievolių vykdymą ar reikalauti palūkanų gali tik kreditorius (įvykdymo negavusi šalis), bet ne skolininkas (neįvykdžiusi sutarties šalis), kadangi siekiant sutartinių santykių balanso, tokių teisių suteikimas skolininkui būtų nesąžiningas.

4. PASIKEITUSIŲ APLINKYBIŲ INSTITUTAS IR TAIKYMO SĄLYGOS

4.1. Pasikeitusių aplinkybių instituto samprata

Akivaizdu, jog pažadas, slypintis už kiekvienos sutarties, reikalauja sąžiningo jo vykdymo (*pacta sunt servanda*). Sutartis yra nieko verta, jei jos nesilaikoma ir jei ja negalima pasikliauti. Sutarties, turinčios šalims įstatymo galią, pažeidimų pateisinimas kelia pavojų teisinės sistemos stabilumui. Kita vertus, galiojant principui, jog „aplinkybės keičia atvejus“, turi būti pateisinami atvejai, kai reikia iš naujo įvertinti pasikeitusių aplinkybių įtaką sutarčiai (Kulaga, 2020, p. 495).

Pasikeitusių aplinkybių ištakos randamos jau romėnų teisėje. Jei sutarties įvykdymas įmanomas, tačiau iš esmės pasikeitus su sutartimi susijusioms aplinkybėms, sutarties vykdymas pasunkėja, nukentėjusi šalis gali pasitelkti *clausula rebus sic stantibus* principą. Tai reiškia, jog sutartyje egzistavo numanoma sąlyga (*clausula*), kad tam tikros svarbios aplinkybės turi likti nepakitusios (*sic stantes*) (Fucci, 2006, p. 3). Nors ir galioja bendrasis sutarčių teisės principas *pacta sunt servanda*, reiškiantis, kad sutartį šaliai visais atvejais privalu vykdyti, tačiau toks įpareigojimas negali būti absoliutus. Keisti sutartį gali kilti poreikis dėl įvairių priežasčių, keičiančių šalių interesų pusiausvyrą, t.y. aplinkybių, visiškai ar iš dalies apribojančių šalims galimybes tinkamai įvykdyti sutartinius įsipareigojimus. Tai gali būti atvejai, kai po sutarties sudarymo dėl pasikeitusių aplinkybių sutarties vykdymas tampa fiziškai ar teisiškai pernelyg sudėtingas (Ambrasienė *et al.*, 2013, p. 297-298).

Taigi, kai kurios aplinkybės, keičiančios sutartinių santykių šalių interesų pusiausvyrą, gali būti ir nenumatytos, nekontroliuojamos, nepriklausyti nuo šalių valios bei jų atsiradimo rizikos šalys gali būti ir nepriėmusios, todėl principo *pacta sunt servanda* suabsoliutinimas gali būti žalingas ir reikšti šalių nelygybę, o kartu ir teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principų pažeidimą (Baranauskas, Zapolskis, 2009, p. 198). Atitinkamai, tiek tarptautinės teisės aktai, tiek nacionalinė teisė įtvirtina *rebus sic stantibus* principą, kurį atspindi iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutas.

Pažymima, jog CISG nenumato atskiro straipsnio šiam institutui. Todėl kyla klausimas ar 79 str., įtvirtinantis *force majeure* institutą, pagal analogiją gali būti taikomas ir tada, kai sutarties vykdymas iš esmės pasunkėja. Vertinant CISG rengimo istoriją, komitetas 1980 m. pasiūlė įtraukti atskirą nuostatą, kurioje būtų aiškiai įtvirtintas sutarties vykdymo sunkumo reguliavimas, tačiau toks pasiūlymas buvo atmestas. Tai suponuoja išvadą, kad CISG iš tikrųjų nėra reguliuojama tokia situacija. Tačiau Patariamoji taryba yra

pažymėjusi, kad šio pasiūlymo atmetimas nereiškia sunkumų pašalinimo iš konvencijos *per se* (Janssen, Wahnschaffe, 2021, p. 15). Nors doktrinoje ir laikomasi skirtingų nuomonių šiuo klausimu, visgi nurodytina, kad iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutas *expressis verbis* CISG nėra numatytas.

Priešingai situacija vertinama UNIDROIT principuose, kadangi juose aplinkybių pasikeitimas yra reguliuojamas 6.2.1 – 6.2.3 str. Pirmasis straipsnis nustato, kad net kai aplinkybės iš esmės pasikeičia, šalys privalo vykdyti sutartį, tačiau laikydamosios toliau nustatytų sąlygų. Straipsnio komentare nurodoma, jo dėl bendro sutarties privalomumo principo prievolė turi būti vykdoma tol, kol tai įmanoma ir nepaisant to kokią naštą tai sukelia vykdančiai šaliai. Kitaip tariant, net jeigu vykdymas lemia didelius nuostolius ir tampa beprasmiu, sutarties sąlygų vis tiek reikia laikytis.

Atsižvelgiant į nacionalinį reguliavimą, nuostatas CK apie sunkesnę sutarties vykdymą pasikeitus aplinkybėms galima rasti 6.204 str., kurio 1 d. nustato, jog jeigu įvykdyti sutartį vienai šaliai tampa sudėtingiau negu kitai šaliai, ši šalis privalo vykdyti sutartį atsižvelgiant į kitose šio straipsnio dalyse nustatytą tvarką. Svarbu tai, kad 6.204 str. yra CK skyriuje „sutarčių vykdymas“ (skirtingai nei nuostatos apie nenugalimą jėgą, kurios yra CK skyriuje „sutarčių neįvykdymo teisinės pasekmės“). Tai yra vienas iš argumentų, kuris kartu su *pacta sunt servanda* principu patvirtina, kad šalys turi tęsti įsipareigojimų vykdymą net atsiradus nenumatytais aplinkybėms.

Kasacinio teismo praktikoje nurodoma, kad CK 6.204 str. įtvirtinta pasikeitusių aplinkybių (*rebus sic stantibus*) taisyklė, taikytina, kai vienai sutarties šaliai tampa sudėtingiau vykdyti sutartį nei kitai. Esminis šio instituto reguliavimo principas įtvirtintas CK 6.204 str. 1 ir 3 d., būtent sutarties vykdymo pasunkėjimas neatleidžia sutarties šalies nuo pareigos vykdyti sutartį ir nesuteikia savaime teisės sustabdyti įsipareigojimų vykdymo, t. y. esant *rebus sic stantibus* situacijai, principo *pacta sunt servanda* privalomumas išlieka. Sutarties privalomumo principas reiškia, kad šalis, negalinti tinkamai vykdyti sutarties dėl vykdymo suvaržymo esant pasikeitusiomis aplinkybėmis, turi nedelsti ir spręsti sutarties pakeitimo klausimą kuo greičiau, kad būtų atkurta sutartinių prievolių pusiausvyra (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje).

Siekiant visapusiškai atskleisti esmingai pasikeitusių aplinkybių instituto esmę, reikšminga suvokti šio instituto skirtumą nuo nenugalimos jėgos. *Force majeure* atveju šalis yra atleidžiama nuo atsakomybės arba jai ji netaikoma, ji neturi atlyginti nuostolių, sutartinių įsipareigojimų vykdymas yra sustabdomas, jeigu atsiranda nenumatytos aplinkybės, dėl kurių sutarties vykdymas tampa neįmanomas. Vis dėlto lyginamojoje

sutarčių teisėje pripažįstama, kad savo prigimtimi *rebus sic stantibus* ir *force majeure* institutai yra giminingi. Iš esmės, abu institutai skirti spręsti toms pačioms problemoms, kai dėl pasikeitusių aplinkybių, sutarties vykdymas yra neįmanomas ar sudėtingas. Taigi, esminis skirtumas, kad *force majeure* išimtinai turėtų būti taikomas tik tada, kai sutarties vykdymas tampa teisiškai ar fiziškai neįmanomas, o sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių instituto taisyklės taikomos tuomet, kai sutarties vykdymas iš esmės pasunkėja, bet yra įmanomas. Kita vertus, naujai suformuota kasacinio teismo praktika leidžia taikyti *force majeure* ir tada, kai egzistuoja ekonominis neefektyvumas, t.y. kai šaliai tampa sunkiau vykdyti sutartį ekonomine prasme (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje). Sutinkant su šia pozicija, būtų paneigiama atskirtis tarp minėtų institutų.

Vadinasi, prasidėjusi ekonominė krizė bei COVID-19 pandemija sukėlė įvairių pasekmių: lėšų trūkumą, įsiskolinimus, verslo suvaržymus ir kt., galėjusius lemti sudėtingesnį sutarčių vykdymą. Siekiant įvertinti ar iš tikrųjų tokie padariniai galėtų būti pripažįstami iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis, keičiančiomis šalių tarpusavio balansą ir apsunkinančiomis prievolių vykdymą, turi būti įvertintas šių krizių sukeltų pasekmių atitikmuo iš esmės pasikeitusių aplinkybių instituto sąlygoms.

4.2. Pasikeitusių aplinkybių instituto taikymo sąlygos (elementai):

CK 6.204 str. 2 d. numato, kad sutarties vykdymo suvaržymu laikomos aplinkybės, kurios iš esmės pakeičia sutartinių prievolių pusiausvyrą, t. y. arba iš esmės padidėja įvykdymo kaina, arba iš esmės sumažėja gaunamas įvykdymas, jeigu: 1) tos aplinkybės atsiranda arba nukentėjusiai šaliai tampa žinomos po sutarties sudarymo; 2) tų aplinkybių nukentėjusi šalis sutarties sudarymo metu negalėjo protingai numatyti; 3) tų aplinkybių nukentėjusi šalis negali kontroliuoti; 4) nukentėjusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių atsiradimo rizikos. Tam, kad būtų galima pritaikyti šį institutą, turi būti nustatyta visų sąlygų visuma. Atitinkamai, išanalizavus kiekvienos iš esmės pasikeitusių aplinkybių taikymo sąlygos esmę, bus siekiama nustatyti ar pasaulinės ekonominės krizės bei pasaulinės COVID-19 pandemijos padariniai sutarties vykdymui gali būti vertinami kaip iš esmės pasikeitusios aplinkybės, lėmusios sudėtingesnį sutarčių vykdymą.

4.2.1. Pagrindinio elemento - esminio suvaržymo analizė

Įvykiai, kurie gali nulemti pasikeitusias sutarties vykdymo aplinkybes, gali būti įvairūs. Daugumos valstybių įstatymai nenustato jokio pavyzdinio ar baigtinio tokių aplinkybių sąrašo – tai paliekama doktrinai ir praktikai. Svarbu atkreipti dėmesį, kad faktiniai įvykiai nėra kriterijus, kuris gali padėti atriboti *force majeure* ir *rebus sic stantibus* institutus. Visi tokie įvykiai gal sukelti įvairias pasekmes ir būtent šios pasekmės (neįmanomumas arba iš esmės suvaržytas įvykdymas) padeda atriboti šiuos institutus (Zapolskis, 2012, p. 97). Kaip minėta, *force majeure* sąvoka gali apimti tiek įvairias gamtos katastrofas, tiek ekonominius ar kitus reiškinius. Pavyzdžiui, karas, gamtos stichijos, ekonominės krizės gali būti laikomos nenugalimos jėgos aplinkybėmis. Pažymėtina, kad visos šios aplinkybės gali lemti ne tik sutarties vykdymo neįmanomumą, bet ir sunkesnę sutarties vykdymą, o tai indikuoja, kad visi tokie įvykiai gali būti laikomi ne tik nenugalima jėga, bet ir iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis priklausomai nuo to, kokias pasekmes sutarčiai jie sukelia.

Esminė taisyklė sprendžiant visas pasikeitusių aplinkybių bylas yra ta, kad sutarties vykdymo metu atsitikęs nenumatytas įvykis arba įvykiai patys savaime nenulemia faktinės situacijos juridinio kvalifikavimo. Tai reiškia, kad šalis norinti pasiremti šiuo institutu, turi pateikti atitinkamus įrodymus, įrodančius kaip tam tikros pasikeitusios aplinkybės turi įtakos jos galimybėms vykdyti konkrečią sutartį (Girsberger, Zapolskis, 2012, p. 123). Tai reiškia, kad šalis turi įrodyti, kad atsirado aplinkybės, kurios iš esmės pakeičia šalių pusiausvyrą ir dėl to padidėja įvykdymo kaina ar sumažėja gaunamas įvykdymas.

UNIDROIT 6.2.1 str. 1 d. numatyta, kad turi būti aplinkybės, kurios fundamentaliai pakeičia sutarties šalių pusiausvyrą. Koks pasikeitimas gali būti laikomas fundamentaliu, visais atvejais priklausys nuo konkrečios bylos faktinių aplinkybių (McKendrick, 1995, p. 719). Paminėtina, jog esminis pusiausvyros pasikeitimas aiškinamas vadovaujantis dviem požymiais: padidėja sutarties vykdymo kaina arba sumažėja šalies gaunamas įvykdymas. Tai gali būti ženklus žaliavų, reikalingų prekėms gaminti ar paslaugoms teikti, pabrangimas ir kt. Itin svarbu tai, kad tokios situacijos taip pat yra galimos dėl ženklių rinkos sąlygų pasikeitimo (Vogenauer, Kleinheisterkamp, 2008, p. 184-185), pavyzdžiui, kilus finansinei krizei. Doktrinoje sutinkama nuomonių, jog ir sužlugus sutarties tikslui (pavyzdžiui, uždraudimas eksportuoti prekes, kurios buvo įsigytos būtent eksporto tikslais) (Vogenauer, Kleinheisterkamp, 2008, p. 184-185) tokia situacija galėtų lemti pasikeitusių aplinkybių instituto taikymą. Pavyzdžiui, ir UNIDROIT principų rengėjai mano, kad sutarties tikslo žlugimas yra neatskirama pasikeitusių aplinkybių instituto dalis, o tai gali patvirtinti, jog sutarties sunkesnis vykdymas apima ir tokius sudėtingumo atvejus kaip tikslo išnykimą

(Baranauskas, Zapolskis, 2009, p. 209). Kita vertus, tokia pozicija kritikuotina atsižvelgiant į tai, kad frustracijos (tikslų žlugimo) teorija pripažįstama ne kontinentinės teisės tradicijos valstybėse, kuriai priklauso ir Lietuva, o bendrosios teisės tradicijoje. Be to, žlugus sutarties tikslui, pavyzdžiui, valstybės sprendimu apribojus subjekto vykdomą veiklą ir dėl to negalint naudotis išsinuomotomis patalpomis pagal sutartyje nustatytą paskirtį, turėtų būti remiasi ne tikslo žlugimo teorija, o vertinama ar sutarties vykdymas dėl šios kliūtis tapo neįmanomas ar sudėtingesnis. Jei šalies veikla buvo visiškai apribota ir patalpų nebuvo galima naudoti, tokia situacija atitiktų analizuotą *force majeure*, tačiau jei šalis galėtų dalinai patalpose veiklą vykdyti, pavyzdžiui pandemijos laikotarpiu ribojant žmonių skaičių ar taikant kitas saugumo priemones, tokiu atveju sumažėjus lankytojų skaičiui bei atitinkamai pelnui, sprendžiant sutarties keitimo klausimą dėl nuompinigių mažinimo, galėtų būti vertinamas pasikeitusių aplinkybių taikymo klausimas, jeigu dėl to iš esmės pasikeitė prievolės šalių pusiausvyra.

Papildomai, doktrinoje nurodoma, kad šalis neturi teisės pasinaudoti pasikeitusių aplinkybių institutu tik dėl to, kad sudaryta sutartis pasirodė nepelninga ar generuoja mažesnę pelną nei buvo manyta sutarties sudarymo metu (Zapolskis, 2012, p. 103). Taigi, suvaržymas turi būti esminis. Aplinkybės turi būti tokios, kad jas žinojusi šalis sutarties sudarymo metu, šios nebūtų sudariusi arba būtų sudariusi visiškai kitokiomis sąlygomis (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 269-270).

Sprendžiant kada aplinkybės pakeičia prievolių pusiausvyrą, teismai laikosi pozicijos, jog esminis išlaidų padidėjimas dažniausiai paveikia šalį, kuri turi vykdyti nepiniginio pobūdžio prievolę, pavyzdžiui, išaugus žaliavų kainai, didėja gamybos kaštai. Tuo tarpu vykdymo vertės sumažėjimas gali paveikti tiek piniginio, tiek nepiniginio pobūdžio prievolę vykdančią šalį, pavyzdžiui, dėl didelių rinkos pokyčių (Ambrasienė *et al.*, 2013, p. 305). Kasacinio teismo praktikoje griežtai laikomasi pozicijos, kad tiek esminis vykdymo išlaidų padidėjimas, tiek esminis vykdymo vertės sumažėjimas turi būti pagrindžiami objektyviais kriterijais, patvirtinančiais, kad atitinkamas pasikeitimas tikrai įvyko. Šalis, kuri prašo keisti sutarties sąlygą, turi pateikti įrodymus, pagrindžiančius, kaip jos nurodytos aplinkybės iš esmės pakeitė šalių sutartinių prievolių pusiausvyrą. Pažymėtina, kad sutarties sąlygų keitimas yra kiekvienoje byloje individualus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl siekiant įvertinti ar ekonominės krizės bei COVID-19 pandemijos sukeltų aplinkybių pasikeitimas lemia esminį prievolių pusiausvyros pokytį bei suteikia šalims teisę pagal CK 6.204 str. pakeisti sutarčių sąlygas, visų pirma, reikia analizuoti teismų praktiką.

Atsižvelgtina į tai, kad teismų praktikoje ekonominės krizės situacija *per se* nereiškia sutartinių prievolių pusiausvyros pažeidimo, kaip pagrindo taikyti CK 6.204 str. ir keisti sutartį, tačiau ji nepripažintina ir absoliučiu pagrindu, dėl kurio reikalavimai pripažinti jos įtaką sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimui visais atvejais turėtų būti atmetami (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje). Tokia pozicija suponuoja, jog kiekvienu individualiu ginčo atveju šalis privalo įrodyti, kad būtent krizės padariniai lėmė sutarties vykdymo pasunkėjimą.

Paminėtina, jog nagrinėjant pasikeitusių aplinkybių bylas dažnai bandoma įvertinti aplinkybių pasikeitimo laipsnį skaitine išraiška. Nustačius koks yra prievolių pusiausvyros pasikeitimas (kiekybine prasme), galima pripažinti šalies teisę į sutarties adaptavimą. Užsienio šalių teismų praktikoje dažnai mažesnis nei 50% kainos padidėjimas paprastai nesuteikia šaliai teisės keisti sutarties (Zapolskis, 2014, p. 306). Svarbu tai, kad nei CK, nei UNIDROIT principai jokių privalomų skaitinių išraiškų ribų nenustato, kas indikuoja, kad skaitinis standartas nėra vienintelis galimas būdas nustatyti šalių prievolių pasikeitimo pusiausvyrą, todėl gali būti taikomi ir kiti kriterijai (Girsberger, Zapolskis, 2012, p. 129).

Ekonominės krizės metu daugiausiai ginčų kilo dėl kreditavimo, lizingo bei nuomos sutarčių vykdymo. Vienoje iš bylų buvo sprendžiamas klausimas dėl palūkanų padidėjimo kaip sutarties kainos padidėjimo. Konstatuota, jog nors šalys ir turėjo mokėti didesnes palūkanas, tačiau nebuvo nustatyta padidėjusių palūkanų skaitinė išraiška, todėl tai nepakeitė šalių prievolių pusiausvyros (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje). Reiškia, jog siekiant pritaikyti pasikeitusių aplinkybių institutą ir vertinant šalių prievolių pusiausvyros pasikeitimą, teismas atsižvelgia ar aritmetiškai pasikeičia sutarties suma, kas teismo nuomone yra laikoma prievolių pusiausvyros pokyčiu. Kaip toliau nurodoma byloje, dėl ekonominės krizės pasikeitusių aplinkybių sutarties įvykdymo kaina tiesiogiai nepadidėjo, nes nebuvo daroma įtaka prievolės dydžiui – grąžintinos kredito sumos dydžiui. Kadangi konkreti kredito suma, t.y. jos aritmetinė išraiška nepasikeitė, nebuvo pagrindo keisti sutartį. Visgi, akcentuotina, jog byloje buvo pripažinta, kad krizės sukelti neigiami veiksniai (šiuo atveju nekilnojamojo turto rinkos pokyčiai) galėtų būti vertinami kaip iš sutarčių kylančios prievolės įvykdymo kainos netiesioginis padidėjimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje). Tokia LAT pozicija reiškia, kad nors yra pripažįstamas netiesioginis sutarties kainos padidėjimas dėl pablogėjusios ieškovų finansinės padėties, kurią nulėmė krizė, tačiau CK 6.204 str. teismas netaiko, kadangi, kaip minėta, konkrečiai nesikeičia pati kredito suma, t.y. nesikeičia pačios šalių teisės ir pareigos apimtis (prievolės pusiausvyra).

Byloje dėl lizingo sutarties pakeitimo galimumo, teismas nurodė, kad ieškovo teisių ir pareigų apimtis pagal lizingo sutartį nepasikeitė, o pasikeitė tik ieškovo finansinės galimybės vykdyti prisiimtus įsipareigojimus, tačiau tai nelaikytina sutarties vykdymo suvaržymu CK 6.204 str. prasme. Teismas nurodė, jog sutikus su aiškinimu, kad finansinių galimybių pablogėjimas lemia sutarties pakeitimo galimybę, reikėtų pripažinti, jog bet kuriuo atveju pasikeitus verslo subjekto gaunamų pajamų dydžiui šis turėtų teisę, vadovaudamasis CK 6.204 str., kreiptis į kontrahentus su prašymu pakeisti sutartį. Šis straipsnis skirtas tiems atvejams, kai vykdamas sutartį iš esmės pasikeičia šalių teisės ir pareigos, o ne jų finansinė padėtis (Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje).

Visgi jeigu būtų sutinkama su tokiu CK 6.204 str. byloje pateiktu aiškinimu, tai lemtų, jog iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutas negalėtų būti pritaikomas praktiškai. Remiantis tokiu aiškinimu, galima pateikti hipotetinę situaciją: šalis sudaro sutartį dėl prekių pristatymo. Prekių pristatymo vieta – Ukraina. Tačiau netikėtai 2022 m. pradžioje kilus Rusijos karui Ukrainoje, prekių pristatymas iš esmės tampa labai apsunkintas. Šiuo atveju, remiantis teismų suformuota praktika, turėtų būti konstatuota, jog teisių ir pareigų apimtis nepasikeitė, kadangi pardavėjas vis tiek privalo pristatyti prekes kitai šaliai Ukrainoje, o ši privalo susimokėti. Analogiškai, kaip ir kredito ar lizingo sutarčių atvejais, pati prievolės apimtis (teisės ir pareigos, t.y. kredito ar lizingo suma) nepasikeičia, tačiau būtų nesąžininga teigti, kad šalis negalėtų remtis CK 6.204 str., todėl minėtos teismo pozicijos turėtų būti vertinamos kritiškai. Vadinasi, kadangi įprastai tiek dėl ekonominės krizės, tiek dėl COVID-19 suvaržymų šalis kaip esminį suvaržymą nurodo finansines problemas, vertinant ar tai fundamentalus suvaržymas, turėtų būti atsižvelgiama, kad praktikoje yra pripažįstamas sutarties vykdymo kainos ar gaunamo įvykdymo netiesioginis sumažėjimas, todėl reikėtų įvertinti kaip padidėjo skolininko įvykdymo išlaidos – palyginti situaciją iki krizės ir po jos (Zapolskis, 2014, p. 309), siekiant nustatyti ar žinojusios tokias aplinkybes šalis išvis būtų sudariusios sutartį ar būtų sudariusios ją kitomis sąlygomis.

Be to, svarbu įvertinti ir nuomos sutarčių keitimo klausimus krizės kontekste. Vienoje iš bylų teismas sprendė nuomos sutarties nutraukimo klausimą pagal CK 6.204 str., kai dėl ekonominės krizės ir pablogėjusios turtinės padėties šalis negalėjo mokėti nuomos mokesčio. LAT nurodė, kad esant ilgalaikėms sutartims sudėtingiau numatyti aplinkybes, galinčias turėti įtakos sutarties vykdymui ateityje, o nagrinėjamu atveju ir susiformavo situacija, kai ieškovas privalo mokėti tokį patį nuomos mokesį, dėl kurio šalis susitarė esant skirtingai nei ginčo metu ekonominei situacijai, ir kuris daug kartų skiriasi nuo ginčo atsiradimo metu buvusios patalpų nuomos rinkos kainos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo

2012 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje). Kitoje byloje ieškovas, prašydamas pakeisti sutartį, nurodė, kad dėl ekonominės krizės sumažėjo viešbučio svečių kiekis, prieš penkerius metus sutarta kaina šiuo metu yra ženkliai per didelė ir neatitinka tokių patalpų nuomos rinkos kainos, todėl tapo ypač sunku vykdyti sutartinius įsipareigojimus. Buvo konstatuota, jog ekonominės krizės padariniai, t.y. sumažėjęs verslo subjekto (ieškovo) teikiamų paslaugų pelningumas turi įtakos nuomos sutarties vykdymo kaštų padidėjimui, o tai kartu sąlygoja ir esminį nuomos sutarties vykdymo suvaržymą (Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi, akivaizdu, kad teismų praktika nėra vienoda. Kaip buvo minėta, kredito ir lizingo sutarčių atvejais siekiant pritaikyti CK 6.204 str. buvo atsižvelgiama ar keičiasi lizingo ar kredito suma, t.y. teisių ir pareigų apimtis. Tačiau nuomos sutarties atveju, priešingai nei kredito ar lizingo sutarčių atvejais, nėra atsižvelgiama, kad nuomos mokesčio dydis, t.y. prievolės apimtis nekinta. Tokiais atvejais vertinama ar šalys žinojusios tokias aplinkybes išvis būtų sudariusios nuomos sutartį arba atsižvelgiama į pasikeitusią šalies finansinę padėtį, kuri lemia sudėtingesnę sutarties vykdymą. Su šia pozicija yra sutiktina. Todėl galima teigti, jog ir skolininko esminis išlaidų padidėjimas sutarties vykdymui gali netiesiogiai lemti esminį prievolių pusiausvyros pokytį ir galėtų būti pagrindas taikyti CK 6.204 str., jei tenkinamos kitos sąlygos.

Kaip ir ekonominė krizė, taip ir COVID-19 pandemija galėtų būti laikoma aplinkybe fundamentaliai suvaržančia sutarties vykdymą. Pažymima, jog kaip ir *force majeure* atveju, tam tikrais atvejais aplinkybe, sunkinančia prievolės vykdymą, įprastai galėtų būti laikomi pandemijos nulemti valstybės veiksmai, t.y. suvaržymai ir jų pasekmės, jeigu jie iš esmės keičia šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą, t.y. iš esmės padidėja sutarties vykdymo kaina arba sumažėja įvykdymas. Sutarties kainos padidėjimui iliustruoti gali būti pateikiama tokia situacija, kai dėl sveikatos krizės išsaugo medžiagos gamybos kaštai dėl privalomo gamybos apribojimo (verslo veiklos suvaržymų). Tuo pačiu, sumažėjusio gaunamo įvykdymo pavyzdys galėtų būti, kai restorano patalpų nuomininkas privalo ir toliau nuomotojui mokėti nuomos mokesčių, galiojant tokiems suvaržymams, jog patalpose leidžiama teikti maistą tik išsinešti arba ribojamas lankytojų skaičius (UNIDROIT Sekretoriato išaiškinimas, 2020, p. 18-19). Taigi, siekiant visapusiškai įvertinti nustatytų valstybės suvaržymų poveikį sutarčių vykdymo sudėtingumui, svarbu analizuoti teismų praktiką.

Vienoje byloje ieškovai kreipėsi į teismą dėl kredito sutarties pakeitimo, t.y. atidėti mokėtinas sumas. Sporto klubai teigė, jog yra nuo COVID-19 nukentėjusios įmonės, dėl karantino tam tikrą laiką neveikė ir dėl prarastų pajamų susidūrė su mokumo sunkumais,

dėl to vienai sutarties šaliai tapo sunkiau vykdyti sutartį. Teismas nurodė, jog siekiant užtikrinti kredito gavėjų interesų apsaugą dėl to, kad kita šalis atsisako atidėti mokėjimą, sutartis turi būti pakeista ir mokėjimas atidėtas, kadangi sporto klubai susidūrė tik su laikiniais finansiniais sunkumais: jie turi reikiamą turtą - sporto klubus, kurių nuomos sutartys tęsiamos, faktiškai dirbančius darbuotojus, realius veiklos planus, todėl atidėjus mokėjimus, sutartis bus vykdoma toliau (Vilniaus apygardos teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje). Akivaizdu, kad šiuo atveju teismas laikosi kitokios pozicijos nei ekonominės krizės situacijos kontekste. Tai reiškia, kad byloje nebuvo vertinamas atsiradusių aplinkybių poveikis prievolės apimčiai – teisėms ir pareigoms, kadangi nebuvo atsižvelgta į tai, kad pati kredito suma nepasikeitė. Galima teigti, jog teismas šioje situacijoje atsižvelgė į tai, kad dėl finansinių sunkumų sutarties vykdymas tapo sudėtingesnis, o tai lėmė netiesioginį prievolės pusiausvyros disbalansą.

Vertinant ginčus dėl nuomos sutarčių COVID-19 kontekste, paminėtina byla, pagal kurios aplinkybes buvo nustatyta, jog atsakovė dėl COVID-19 epidemijos sustabdytos vaikų priežiūros veiklos negalėjo naudotis sutartimi išsinuomotu turtu pagal tą paskirtį, kuriai jis buvo išsinuomotas – vaikų darželio veiklai. Kita vertus, buvo nustatyta, kad veikla visiškai apribota nebuvo, todėl veiklą vykdyti galėjo (nepripažintas *force majeure*). Būtent tai, kad dėl COVID-19 epidemijos tapo sunkiau naudotis išsinuomotu turtu pagal paskirtį (sumažėjo vaikų darželį lankančių vaikų, atitinkamai, sumažėjo veiklos pajamos), būtų pagrindas taikyti CK 6.204 str. įtvirtintą sutartinių įsipareigojimų vykdymo pakeitimo pasikeitus aplinkybėms institutą (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. birželio 1 d. sprendimas civilinėje byloje). Šiuo atveju akivaizdu, kad neįmanomumo patalpų naudojimui nebuvo, todėl ir nenugalima jėga remtis negalima, nes sutartį vykdyti įmanoma, tik tampa sunkiau. Atsižvelgiant į tai, kad dėl veiklos apribojimo šalis patyrė neigiamų padarinių, turi būti vertinama ar tai darė įtaką sutarties šalių pareigų proporcingumui.

Galima daryti išvadą, kad iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutu ekonominės krizės ar COVID-19 pandemijos atvejais šalis gali remtis tik jei aplinkybės ar jų lemti padariniai iš esmės pakeitė šalių prievolių pusiausvyrą ir dėl to padidėjo įvykdymo kaina ar sumažėjo gaunamas įvykdymas. Kadangi ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos metu paprastai susidurta su finansinių išteklių trūkumu kaip pasikeitusia aplinkybe, kiekvienu atveju turi būti vertinama ar lėšų sumažėjimas bei išlaidų padidėjimas atitinka fundamentalaus suvaržymo sąlygą vertinant ar šalis žinojusi tokias aplinkybes būtų sudariusi sutartį ar būtų sudariusi ją kitomis sąlygomis. Vertinant esminį prievolių pusiausvyros pasikeitimą turi būti atsižvelgiama ne tik į sutarties sumos kokybinį pokytį, bet ir į kitas netiesiogines aplinkybes, lėmusias sudėtingesnę vykdymą. Atskirai vertinant

nuomos sutarčių vykdymo klausimą pandemijos kontekste, paminėtina, jog žlugus sutarties tikslui, t.y. negalint naudoti patalpų pagal paskirtį, toks tikslo žlugimas neturėtų būti pripažįstamas nacionalinėje sutarčių teisės sistemoje kaip savarankiškas būdas, pateisinantis sutarties nevykdymą. Turi būti vertinama ar dėl veiklos suvaržymo patalpomis nebegalima naudotis išvis (tokiu atveju tai galėtų būti *force majeure*), ar galima naudotis, bet patiriant neigiamas pasekmes (tokiu atveju tai pasikeitusios aplinkybės).

4.2.2. Aplinkybių atsiradimo ir žinomumo bei nenumatomumo elementų analizė

Tam, kad būtų galima pasiremti CK 6.204 str., aplinkybės, dėl kurių sutarties vykdymas tampa sunkesnis, turi būti atsiradusios arba nukentėjusiai šaliai tapti žinomos tik po sutarties sudarymo. Tokia nuostata įtvirtinta tiek CK 6.204 str. 2 d. 1 p., tiek UNIDROIT principų 6.2.2 str. a) punkte. Šiuo atveju yra įtvirtinama dvejopo pobūdžio situacija: a) aplinkybės turi atsirasti po sutarties sudarymo arba b) aplinkybės gali atsirasti ir prieš sutarties sudarymą, tačiau šalis jas turi sužinoti po sutarties sudarymo.

Vertinant aplinkybių atsiradimo ir žinomumo požymį ekonominės krizės kontekste, krizė turėtų būti prasidėjusi arba tapti šaliai žinoma po sutarties sudarymo. Kaip minėta anksčiau, įprastai krizės pradžia siejama su 2007-2008 m., todėl visos sutartys sudarytos iki tol turi būti laikomos kaip atitinkančios aplinkybių atsiradimo požymį. Pavyzdžiui, byloje sprendamas šio požymio atitikimo klausimą teismas nurodo, jog ekonominė krizė prasidėjo 2008 metais, tai yra jau praėjus keliems metams po 2002-09-01 nuomos sutarties sudarymo bei 2004-12-31 jos pakeitimo, todėl akivaizdu, kad ieškovas negalėjo apie jas žinoti (CK 204 str. 2 d. 1 p.) (Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje). Kita vertus, pavyzdžiui, jei sutartis būtų sudaryta 2008 m. viduryje, turėtų būti vertinama ar tai atitiktų šio požymio sąlygą, jog aplinkybė gali būti atsiradusi prieš sutarties sudarymą, bet šaliai tapo žinoma po. Akivaizdu, jog kilus ekonominei krizei protingas ir atidus asmuo turėjo ir galėjo žinoti ekonominės krizės situacijos atsiradimą, todėl sutartį sudarius jau prasidėjus krizei, tikėtina, kad šis požymis nebūtų tenkinamas.

Iš esmės, analogiškai aplinkybių atsiradimo ir sužinojimo požymis turi būti vertinamas ir COVID-19 pandemijos kontekste. Sutartys, kurios buvo sudarytos iki 2019 m. gruodžio mėn., galėtų būti vertinamos kaip atitinkančios aplinkybių atsiradimo sąlygą, nes akivaizdu, kad iki sutarties sudarymo šalys nežinojo ir negalėjo žinoti apie pandemiją.

Pažymėtina, kad vertinant aplinkybių nenumatomumo kriterijų, jis suprantamas iš esmės tapaciai kaip ir nenugalimos jėgos atveju. Tiek UNIDROIT principų 6.2.2 str. b)

punktas, tiek CK 6.204 str. 2 d. 2 p. numato tokią pat taisyklę, jog aplinkybių šalis negalėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu. Jeigu tas aplinkybes sudarydamas sutartį tokiomis pat sąlygomis apdairus asmuo būtų numatęs, šis institutas negali būti taikomas (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 270). Pavyzdžiui, šalis sudaro sutartį, pagal kurią prekių tiekėjas įsipareigoja tiekti prekes iš Ukrainos į Lietuvą tuo metu, kai buvo jau pasklidusi informacija apie Rusijos kariuomenės buvimą šalia Ukrainos sienos ir viešajame diskurse diskutuojant apie galimai prasidėsiantį karą. Tokia situacija reiškia, kad sutartis yra sudaryta tuo metu ir susijusi su valstybe, kurios politinė padėtis turėtų būti vertinama kaip tikėtina nestabili. Todėl prasidėjus karui Ukrainoje ir dėl to, pavyzdžiui, itin išaugus prekių pristatymo kainai, pirkėjas negalėtų remtis šiomis aplinkybėmis dėl sutarties pakeitimo, kadangi jis sutarties sudarymo metu šias aplinkybes galėjo protingai numatyti.

Atitinkamai, kaip minėta ir analizuojant *force majeure* institutą, numatomumas vertinamas tiek pagal *bonus pater familias* standartą, tiek tuo pačiu atsižvelgiant ir į pačius subjektus sudariusius sutartį (ar tai verslininkai), sritį, kurioje sutartis sudaryta bei į sutarties sudarymo kontekstą. Dažniausiai įvykis laikomas nenumatomu tada, kai egzistuoja tam tikri papildomi elementai – įvykis neeilinis, netikėtas, labai retas (Katsivela, 2007, p. 105).

Siekiant nustatyti ar šalis galėjo protingai numatyti ekonominę krizę, svarbu atsižvelgti į LAT praktiką. Precedentinėje byloje apeliacinis teismas analizuodamas numatomumo požymį nurodė, jog net ir apdairus, protingas ir rūpestingas verslininkas negalėjo protingai tikėtis ar numatyti, kad kils tokio masto ekonomikos krizė, sukėlusি neigiamų padarinių verslo sektoriui, kartu ieškovo turtinei padėčiai. LAT tuo pačiu papildė, jog nuo 2008 m. pasaulio, kartu ir Lietuvos, ekonomikoje įvyko drastiškų pokyčių, kurie turėjo didelę įtaką nekilnojamojo turto, darbo ir kitoms rinkoms, įmonių veiklai, vartojimui. Tikimybė, jog ieškovas negalėjo numatyti tokio masto ekonominės krizės, yra daug didesnė, nei tikimybė, jog galėjo. Pažymėtina, kad tai patvirtina ir ilgas laikotarpis nuo nuomos sutarties sudarymo bei pakeitimo momento (2002 m. ir 2004 m.) iki ekonominės krizės pradžios (2008 m.) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje). Sutiktina su tokia teismo nuomone, kadangi sutartys pakeistos 2004 m., o krizė kilo 2008 m., kas suponuoja, jog toks ilgas laiko tarpas iš tikrųjų neleido protingai numatyti galimos krizės.

Byloje susijusioje su pandemija teismas nurodė, jog sutarties sudarymo metu (2018 m. sausio 1 d.) nebuvo informacijos apie koronavirusinę infekciją COVID-19, nebuvo galima protingai numatyti, kad atsiras ir išplis ši ar kita infekcija, sukelsianti epidemiją Lietuvoje (ir pasaulinę pandemiją), dėl kurios bus sustabdytos daugelis viešojo ir privataus

sektorius veiklų. Informacija apie koronavirusinę infekciją COVID-19 ir jos galimą plitimą peržengiant vienos šalies ribas, pasirodė tik 2019 m. pabaigoje. O karantinas įsigaliojo nuo 2020 m. kovo 16 d. (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. birželio 1 d. sprendimas civilinėje byloje). Taigi, šioje byloje buvo padaryta išvada, kad sutartis buvo sudaryta dar iki 2019 m. ir pandemijos pradžios, o tai sąlygoja, jog šalis niekaip negalėjo nuspėti aplinkybės atsiradimo.

Taigi, sutartys sudarytos iki ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos pradžios kvalifikuotinos kaip atitinkančios aplinkybių atsiradimo po sutarties sudarymo požymį. Nenumatomumo elementas kaip vienas iš privalomų pasikeitusių aplinkybių taikymo elementų iš esmės nesiskiria nuo nenugalimos jėgos nenumatomumo elemento. Tai reiškia, jog iki krizės pradžios, t.y. iki 2008 m. sudarytos sutartys tenkina nenumatomumo požymį, kadangi šalys protingai negalėjo numatyti kiliančių tokio masto krizės padarinių, atitinkamai, ir COVID-19 kontekste, sutartys sudarytos iki 2019 m. gruodžio mėn. turi būti vertinamos kaip atitinkančios minėtą požymį, kadangi iki tol šalys racionaliai negalėjo numatyti pasaulinės pandemijos.

4.2.3. Nektontroliavimo elemento analizė

Dar vienas pasikeitusių aplinkybių požymis – aplinkybių kontrolės nebuvimas. Aplinkybės turi būti objektyvios, t.y. nepriklausyti nuo šalies valios. Kitaip tariant, šalis negali remtis aplinkybėmis, kurios atsirado dėl jos kaltės arba kurioms ji galėjo užkirsti kelią. Pavyzdžiui, šalis negali įvykdyti sutarties, nes dėl jos padarytų teisės aktų pažeidimų, jai buvo panaikintas leidimas, būtinas sutarčiai vykdyti. Šiuo atveju leidimą šalis prarado dėl savo pačios kaltų veiksmų, todėl tokia aplinkybė remtis negalės (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 270). Tiek UNIDROIT principų 6.2.2 str. c) punktas, tiek CK 6.204 str. 2 d. 3 p. numato, jog sutarties vykdymas gali tapti sunkesnis tik dėl aplinkybių, kurių šalis negalėjo kontroliuoti. Pažymėtina, kad šis požymis taip pat aiškinamas ir taikant nenugalimos jėgos institutą, todėl doktrininis požiūris plačiau analizuojamas nebus. Tik papildomai primintina, jog doktrinoje aiškinant kontrolės požymį laikomasi pozicijos, kad kontrolės kriterijus nėra vien siejamas su įvykio atsiradimo kontrole. Tai suponuoja, jog siekiant pasinaudoti pasikeitusių aplinkybių institutu šaliai atsiranda ne tik įvykių nesukėlimo pareiga, bet ir pareiga kontroliuoti ir/arba įveikti šiuos įvykius ar sumažinti jų atsiradimo pasekmes tais atvejais, kai įvykiai atsiranda objektyviai, bet šalis turi tam tikrą galimybę daryti įtaką jų vystymuisi ir neigiamų padarinių plėtotei (Zapolskis, 2012, p. 138).

Byloje sprendžiant paskolos termino atidėjimo klausimą dėl ekonominės krizės kaip esminio sutarties suvaržymo, buvo nustatyta, jog paskola imta turinti tikslą apmokėti žemės sklypų kainą, pakeisti šių sklypų tikslinę paskirtį ir juos pagerinus parduoti už didesnę kainą, o tai įvykdžius grąžinti visą paskolą su palūkanomis. Konstatuota, jog dėl 2008 m. krizės pradėjusios kristi nekilnojamojo turto paklausos tapo sudėtingiau parduoti žemės sklypus (Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje). Tai suponuoja išvadą, jog nors pačios ekonominės krizės atsiradimo šalis ir negalėjo kontroliuoti, vis dėlto ji turėjo galimybių imtis priemonių, kad išvengtų ar įveiktų krizės sukeltas aplinkybes, t.y. nepaisant rinkos pokyčių, ji galėjo bandyti parduoti sklypus kuo didesne kaina, o to įgyvendinimo nesėkmė nepaneigė aplinkybių kontrolės prisiėmimo fakto.

Kitu atveju buvo sprendžiant nuomos mokesčio keitimas klausimą, nustatyta, kad ieškovas yra viešbučio paslaugas teikianti įmonė, 2002 m. sudariusi nuomos sutartį, kuri galios iki 2019 m., nuomos mokestis – 50 Lt už kvadratinį metrą. Teismai nustatė, kad dėl pasaulinio masto ekonomikos krizės, sumažėjo ieškovo teikiamų paslaugų pelningumas (dėl sumažėjusio svečių skaičiaus ir apgyvendinimo kainų), padidėjo veiklos sąnaudos (PVM išaugo nuo 5 proc. iki 21 proc., padidėjo mokesčiai už elektrą, šildymą ir pan.). Teismai nustatė, kad ieškovo nuomojamų patalpų nuomos kaina rinkoje yra 33 Lt už kvadratinį metrą. Tai reiškia, kad ieškovas, nuomodamas patalpas ir mokėdamas 50 Lt už kvadratinį metrą, gauna šios kainos neatitinkančias patalpas, t. y. tik tokias, kurių kvadratinis metras kainuoja 33 Lt. Jeigu šalys dėl nuomos sutarties kainos būtų tarusios esant pasikeitusioms sąlygoms, tokia kaina būtų mažesnė, nei suldyta nuomos sutartyje (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje). Šiuo atveju nuomos mokesčio keitimo reikalingumą lėmė nuo šalies nepriklausančios ir jos nekontroliuojamos aplinkybės, kurioms ši negalėjo užkirsti kelio ar jų įveikti. Dėl krizės padidėjo PVM ir kiti mokesčiai, dėl taupymo sumažėjo klientų, taip pat dėl rinkos pokyčių pasikeitė nuomojamų patalpų rinkos kainos, kas lėmė prievolės pusiausvyros disbalansą. Tad šalis pagrįstai neturėjo galimybės įveikti ar kitaip kontroliuoti krizės nulemtų rinkos pokyčių.

Remiantis jau minėta byla dėl negalėjimo naudoti patalpų darželio veiklai vykdyti, nurodyta, jog visgi naudojimas tapo sunkesnis, bet ne neįmanomas, todėl būtų pagrindas taikyti CK 6.204 str. Pažymima, jog teismas šio instituto sąlygų byloje nevertino, tačiau nurodė priežastis lėmusias vykdymo sunkumą: vaikų skaičiaus bei pajamų sumažėjimas ir išlaidų padidėjimas (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. birželio 1 d. sprendimas civilinėje byloje). Akivaizdu, kad susidūrus su netikėta pandemijos situacija, vaikų skaičiaus

darželyje šalis kontroliuoti tikrai negalėjo, tuo pačiu tai lėmė ir pajamų sumažėjimą bei išlaidų išaugimą. Vertinant ar šalis galėjo užkirsti kelią tokiems padariniams, pabrėžtina, jog šalis vykdė vaikų ugdymo veiklą, todėl pagrįstai negalėjo imtis kitų priemonių šių aplinkybių išvengimui.

Nepaisant to, nagrinėjant nekontroliuojamumo kriterijų *force majeure* atveju, buvo pateikta atvejo analizė, kuomet šalis negalėjo vykdyti sutarties dėl pandemijos nulemtos finansinių išteklių trūkumo. Byloje teismas kėlė klausimą ar tokias aplinkybes šalis galėjo kontroliuoti ir buvo prieita prie išvados, jog šalis galėjo rasti darbą bei gauti pajamas. Tad neabejotina, kad nors šalis ir negali kontroliuoti pandemijos bei veiklos ribojimų, tačiau kadangi kontrolės kriterijus aiškinamas plečiamai kaip turintis apimti ir gebėjimą išvengti aplinkybių, galima teigti, jog remiantis COVID-19 padariniais kaip iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis kiekvienu atveju individualiai turi būti įvertintas aplinkybių nekontroliavimo elementas, kadangi jo buvimas ar nebuvimas priklauso nuo faktinės situacijos vertinimo.

Apibendrinant darytina išvada, jog kaip ir nenugalimos jėgos atveju, taip ir siekiant pasiremti iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutu, šalis privalo įrodyti, jog ji nėra kalta dėl atsiradusių aplinkybių, negali jų kontroliuoti ar įveikti, ar sumažinti jų atsiradimo pasekmių. Analizuoti teismų praktikos pavyzdžiai suponuoja, jog kiekvienas individualus atvejis kiekvienos krizės kontekste turi būti vertinamas atskirai. Ekonominės krizės nulemtos mokumo problemos, paprastai, gali būti kontroliuojamos, kadangi šalis įprastai imantis papildomų priemonių gali užkirsti joms kelią, pavyzdžiui, bandant generuoti pajamas įvairiais būdais. Vis dėlto tokio teiginio suabsoliutinti negalima. Ekonominei krizei lėmus tam tikrus rinkos pasikeitimus, negali būti reikalaujama, kad šalis būtų galėjusi juos kontroliuoti. Taip pat yra ir pandemijos atveju, kadangi pačių verslo suvaržymų ar jų padarinių šalys kontroliuoti negali, nepaisant to, tam tikrais atvejais yra priešingai. Pavyzdžiui, apribojus restorano veiklą, t.y. uždraudus priimti lankytojus, būtų laikoma, jog paties suvaržymo šalis kontroliuoti negalėjo. Tačiau jei maistas buvo tiekiamas išsinešti, turėtų būti laikoma, jog šalis galėjo imtis priemonių, kad užkirstų kelią veiklos suvaržymo neigiamiems padariniams. Tiek ekonominė krizė, tiek COVID-19 pandemija ne visų sutarčių vykdymą ir ne kiekvieną verslo sferą paveikė taip pačiai, kas reiškia, jog sprendžiant ar šalis galėjo ar ne kontroliuoti krizių sukeltus įvykius, kiekvienas konkretus atvejis turi būti vertinamas atskirai.

4.2.4. Rizikos neprisiėmimo elemento analizė

Paskutinis požymis esminiam suvaržymui konstatuoti yra aplinkybių rizikos neprisiėmimo požymis. UNIDROIT principų 6.2.2 str. d) punktas bei CK 6.204 str. 2 d. 4 p. numato, jog šalis negali būti prisiėmusi aplinkybių atsiradimo rizikos. Kaip nurodoma UNIDROIT principuose, rizikos prisiėmimas parodo, kad rizika nebūtinai sutartyje turi būti paskirstyta kažkuriai šaliai, ji gali išplaukti iš pačios sutarties pobūdžio. Kitaip tariant, rizikos paskirstymas sutartyse dažnai konkrečiai nepaskirstomas, todėl rizika neretai yra numanoma. Toks rizikos prisiėmimas dažnai nustatomas įvertinus sutarties rūšį, šalių statusą ir finansinę situaciją, šalių patirtį, ankstesnę komercinę praktiką ir kt. Paminėtina, kad ypatingai ilgalaikėms sutartims aplinkybių pasikeitimas yra neišvengiamas, o įvykių numatymas neįmanomas, todėl ilgalaikėse sutartyse rizikos prisiėmimo standartas turi būti traktuojamas lanksčiau (Zapolskis, 2012, p. 149).

Įdomu tai, kad vertinant sutarčių modifikavimo klausimus dėl ekonominės krizės, rizikos prisiėmimo požymis teismų buvo vertinamas skirtingai. Vieni teismai, ypač kai su banku sutartis sudarė verslininkai, aiškino, kad bankas ekonominio nuosmukio pasekmes patiria paraleliai su savo klientais, nes laiku negaudamas įmokų, ima stokoti lėšų, turi keisti kreditų išdavimo sąlygas. Nors bankas yra specifinis teisės subjektas, kuriam keliami didesni rūpestingumo reikalavimai, tačiau tai nepaneigia aplinkybės, jog ieškovas taip pat yra pelno siekiantis verslo subjektas, veikiantis savo rizika, o kreditavimo sutarties paskirtis yra tiesiogiai susijusi su atsakovo komercinės veiklos vystymu (Vilniaus apygardos teismo 2012 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje). Todėl sutartis pakeista nebuvo, kadangi rizika tenka verslininkui. Kitoje byloje buvo nurodyta, jog kredito sutartis sudaryta tarp profesionalaus, šia veikla užsiimančio juridinio asmens – banko ir fizinio asmens, kaip vartotojo. Atsakovui, kaip veikiančiam finansinių paslaugų srityje (užsiimančiam kreditų išdavimu), turinčiam galimybę prognozuoti pasaulio ekonominę situaciją, taikytini didesni atidumo ir rūpestingumo reikalavimai, negu ieškovui, kuris niekur nedirba, yra neįgalus, spec. vidurinio išsilavinimo, gyv. kaimo vietovėje. Kiekvienu atveju bankas suteikdamas kreditą asmeniui turi įsitikinti, jog kliento finansinė ir ekonominė būklė leidžia tikėtis, kad klientas sugebės įvykdyti įsipareigojimus. Todėl bankas nebuvo atidus ir rūpestingas dėl ko turi prisiimti tam tikrą riziką dėl sutarties nevykdymo (Kauno apygardos teismo 2011 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje). Tad akivaizdu, jog situacijoje, kurioje kreditas suteiktas verslininkui, rizika perkeliama jam, o kai kreditas suteiktas vartotojui, riziką turi prisiimti ir bankas kaip stipresnioji sutarties šalis. Visgi LAT galiausiai nurodė, jog kai sutartyse nėra nei tiesiogiai nurodyta, nei gali būti numanoma, kad atsakovas prisiima

ekonominės krizės riziką, ši turi tekti abiems sutarties šalims (Zapolskis, 2014, p. 311). LAT pripažino pagrįsta pirmosios instancijos teismo išvadą, kad išimtinai vien tik kasatoriai nebuvo prisiėmę ekonominės krizės padarinių rizikos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje).

Taip pat vertinant teismų praktiką COVID-19 kontekste, galima teigti, jog teismai formuoja panašią poziciją kaip ir ekonominės krizės atveju. Pavyzdžiui, byloje, kai veikla fiziniėje parduotuvėje buvo uždrausta dėl karantino, teismas nurodė, kad verslininkas yra pelno siekiantis asmuo, savo veikloje sudarantis komercinius sandorius, kurie pasižymi tam tikra rizika, dėl to tokia įmonė turi prisiimti nuostolių kitai šaliai atsiradimo riziką ir tais atvejais, kai prievolių tinkamas įvykdymas tampa suvaržytas ne dėl priežasčių, priklausančių nuo pačios įmonės (Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje).

Kita vertus, 2022 m. kovo 24 d. nutartyje LAT sprendamas klausimą dėl absoliutaus veiklos ribojimo suvaržymo, lėmusio negalėjimą naudotis patalpomis (nors ir buvo nagrinėtas *force majeure* klausimas, tačiau rizikos elementas abiejų institutų atvejais aiškinamas panašiai) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje), nors ir nenagrinėjo rizikos prisiėmimo klausimo, tačiau galima teigti, jog šioje situacijoje teismas netiesiogiai riziką paskirstė abiems sutarties šalims. Nors ir kvestionuotina teismo pozicija šioje byloje dėl anksčiau minėtų klausimų aiškinimo, tačiau pritartina, jog netikėtai kilusi pandemija turi būti suvokiama kaip neįprastas, neeilinis ir itin netikėtas įvykis, todėl racionalu, jog rizika dėl šio įvykio nebūtų priskirta tik vienai šaliai, o būtų paskirstyta abiems.

Galima daryti išvadą, jog ekonominės krizės ir pandemijos kontekste, teismai linkę riziką perkelti verslu užsiimančiai sutarties šaliai, kuriai ši turi tekti, nepaisant to, kad sutarties vykdymas yra nulemtas visiškai nuo jos nepriklausančių aplinkybių. Vis dėlto siekiant užtikrinti šalių tarpusavio bendradarbiavimo, kooperacijos ir sąžiningumo principus, ekonominę krizę ir COVID-19 pandemiją laikant ekstrordinarinėmis aplinkybėmis, turėtų būti pripažįstamas tokių išimtinių aplinkybių ir dėl jų kilusių padarinių rizikos paskirstymas tarp abiejų sutarties šalių.

5. PASIKEITUSIŲ APLINKYBIŲ PROCESINIAI ASPEKTAI IR TEISINIAI PADARINIAI

5.1. Derybos kaip ikiteisminė nagrinėjimo stadija

Remiantis CK 6.204 str. 3 d. kai sutarties įvykdymas sudėtingesnis, nukentėjusi sutarties šalis turi teisę kreiptis į kitą šalį prašydama sutartį pakeisti. Šis prašymas turi būti pagrįstas ir pareikštas tuoj pat po sutarties įvykdymo suvaržymo. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad šis CK straipsnis dėl pasikeitusių aplinkybių pasunkėjęs sutarties vykdymui suteikia nukentėjusiai šaliai teisę, bet ne pareigą pasiūlyti kitai šaliai pradėti derybas dėl sutarties sąlygų pakeitimo, kad sutartis atitiktų tas pasikeitusias aplinkybes ir būtų atkurta šalių interesų pusiausvyra (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 271). Visgi šalies atsisakymas bent jau išgirsti kitos šalies argumentus ir į juos atsakyti galėtų būti laikomas sąžiningumo principo pažeidimu (Zapolskis, 2012, p. 166). Todėl nurodytina, jog formuluotė „prašymas turi būti pareikštas tuoj pat po sutarties įvykdymo suvaržymo“ suponuoja, jog visgi įstatyme nustatyta imperatyvi pareiga nukentėjusiai nuo pasikeitusių aplinkybių šaliai inicijuoti derybas dėl sutarties modifikavimo. Tokios pozicijos yra laikomasi tiek doktrinoje nurodant, jog procesiniu požiūriu ši norma nustato ne ką kita, kaip privalomą ikiteisminę šalių ginčo nagrinėjimo tvarką (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 271), tiek teismų praktikoje teigiant, kad CK 6.204 str. 3 d. reikalaujama išankstinio vienos šalies kreipimosi į kitą su prašymu susitarti dėl sutarties sąlygų pakeitimo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje).

CK norma nustato, kad toks prašymas turi būti pateiktas tuoj pat po suvaržymo. Tai reiškia, kad jis turi būti pareikštas nedelsiant, t.y. per kiek įmanoma trumpesnę laiką po to, kai atsirado aplinkybės, darančios sutarties vykdymą sudėtingesnę (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 271). Šalis turi nedelsti ir spręsti sutarties pakeitimo klausimą kuo greičiau, kad būtų atkurta sutartinių prievolių pusiausvyra (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje). Ar prašymas buvo pareikštas laiku turi būti vertinama kiekvienu atveju pagal konkrečias bylos aplinkybes. Jei konkretų terminą šalys nustačiusios sutartyje, tokiu atveju jo reikšminga laikytis. Be to, nurodoma, kad prašymas turi būti pagrįstas. Vadinasi, prašymas turi būti argumentuotas, t.y. jame reikia nurodyti konkrečias aplinkybes ir jų įtaką sutarties vykdymui (Mikelėnas *et al.*, 2003, p. 271). Nukentėjusi šalis turi pateikti tiek informacijos, kad kita šalis turėtų pakankamai medžiagos nuspręsti, kad reikia pradėti derybas (McKendrick, 1995, p. 723). Kaip nurodoma UNIDROIT principuose, nemotyvuoto prašymo pateikimas gali sukelti tokius pat padarinius kaip ir

prašymo nepateikimas. Paminėtina, jog CK nenustato konkrečios prašymo formos, todėl laikoma, kad prašymas turėtų būti pateiktas tokia forma kokia nustatyta šalių sutartyje, o jeigu šie klausimai aptarti nėra, tada tokia forma, kuri būdinga tarp šalių susiklosčiusiai verslo praktikai ar kita protinga forma.

Kreipimasis dėl sutarties pakeitimo savaime nesuteikia nukentėjusiai šaliai teisės sustabdyti sutarties vykdymo. Tai reiškia, kad šaliai net ir susidūrus su nenumatytomis aplinkybėmis, ji toliau privalo vykdyti sutartį.

Vertinant privalomų derybų pareigą, pabrėžtina, kad šalis privalo pradėti derybas, tačiau pareiga derėtis nereiškia pareigos pasiekti susitarimą. Šiuo atveju įstatymas nereguliuoja kaip turėtų vykti derybos, todėl tai paliekama nuspręsti pačios šalims. Jeigu per protingą terminą šalys nesutaria dėl sutarties pakeitimo, bet kuri iš jų gali kreiptis į teismą. Tokiu būdu netiesiogiai nustatoma papildoma sąlyga, kad kažkokios apimties derybos tarp šalių turi įvykti (Zapolskis, 2012, p. 167).

Akcentuotina, jog bet kuri iš šalių, t. y. ir ta šalis, kuri kreipėsi su prašymu, ir šalis, į kurią buvo kreiptasi, turi teisę prašyti teismo spręsti dėl sutarties tolimesnio likimo, t. y. ją pakeisti ar nutraukti. Tuo atveju, kai kita šalis nesutinka derėtis arba į prašymą apskritai neatsako, nukentėjusi sutarties šalis teise kreiptis į teismą dėl sutarties pakeitimo turi naudotis operatyviai, priešingu atveju pasikeitusių aplinkybių rizika teks pačiai šaliai. LAT yra pažymėjęs, kad nors CK 6.204 str. 3 d. nenustatyta, koks turi būti protingas terminas šalims susitarti, šis terminas priklauso nuo sutarties pobūdžio, sutarties šalies galimybių vykdyti sutartį nepakeistomis sąlygomis ir kita (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje).

Neįvykdžius pareigos pranešti, t.y. pažeidus privalomą ikiteisminę nagrinėjimo tvarką, gali būti atsisakoma priimti ieškinį pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 2002) 137 str. 2 d. 3 p. arba ieškinys gali būti paliktas nenagrinėtas pagal CPK 296 str. 1 d. 1 p.

Apibendrinant, galima teigti, kad ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos metu šalys siekdamos pasiremti iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutu, privalėjo nedelsiant nuo suvaržymų atsiradimo pateikti motyvuotą pranešimą kitai sutarties šaliai, kadangi ši procedūra laikoma privaloma ikiteisimine nagrinėjimo stadija. Per protingą laiką šalims nesutarus dėl sutarties pakeitimo, bet kuri iš jų įgijo teisę kreiptis į teismą dėl sutarties pakeitimo ar nutraukimo.

5.2. Pasikeitusių aplinkybių teisinės pasekmės

Pagal CK 6.204 str. 3 d. šalims derybų metu nesusitarus dėl sutarties pakeitimo, kitai šaliai atsisakius pradėti derybas arba apskritai neatsakius į prašymą, bet kuri šalis turi teisę kreiptis į teismą. Teismas gali: 1) nutraukti sutartį ir nustatyti sutarties nutraukimo datą bei sąlygas 2) pakeisti sutarties sąlygas, kad būtų atkurta šalių sutartinių prievolių pusiausvyra. Pažymėtina, kad šių veiksmų teismas gali imtis tik tuo atveju, jeigu nustato, kad egzistuoja visos keturios iš esmės pasikeitusių aplinkybių sąlygos.

Vienas kebliausių klausimų nustatant pasikeitusių aplinkybių teines pasekmes yra pasirinkimas tarp sutarties adaptavimo ir nutraukimo (Zapolskis, 2012, p. 175). Vertinant minėtą CK nuostatą gali būti daroma išvada, jog teismui suteikta teisė pasirinkti, kuri variantą rinktis – sutartį pakeisti ar nutraukti. Kita vertus, teismų praktikoje nurodoma, jog sutarties keitimo ar sutarties nutraukimo konkurencija turi būti sprendžiama sutarties keitimo naudai, siekiant sutartį išsaugoti (*favor contractus*) ir leidžiant sutartį peržiūrėti, kaip sutarties privalomumo ir vykdytinumo principų išimtis, nebent ir pakeitus sutartį jos vykdymas sutarties šaliai būtų per sunkus, o kreditorius nebeturėtų intereso įvykdyti sutartį ir siekti jos rezultato (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje). Tad prioritetas visais atvejais turėtų būti teikiamas sutarties modifikavimui, o ne nutraukimui, kadangi pasikeitus sutarties vykdymo aplinkybėms, jei jos suvaržo vykdymą taip, kad iš esmės keičiasi prievolių pusiausvyra ir vienai iš šalių pasidaro sudėtinga vykdyti prievolę, yra racionalu keisti sutartį, kad būtų galima ją išsaugoti ir atkurti sutarties šalių prievolių pusiausvyrą, o ne taikyti *ultima ratio* – sutarties nutraukimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje).

Be to, jeigu abi sutarties šalys prašo sutarties pakeitimo, teismas neturėtų jos nutraukti ir atvirksčiai. Todėl teismas turėtų atsižvelgti į pačių šalių prašymus. Kita vertus, skiriantis šalių prašymams, teismas turėtų spręsti savo nuožiūra pagal bylos aplinkybes, kuri būdą pasirinkti (Zapolskis, 2012, p. 176). Taip pat teismas teikdamas prioriteta sutarties keitimui, visais atvejais turi įvertinti ar pakeitus sutartį, šalis vis dėlto sugebės įvykdyti įsipareigojimus. Vienoje iš bylų konstatuota, jog atsakovas net ir pakeistų sutarčių negalėtų įvykdyti dėl savo sunkios finansinės padėties, todėl net ir nustačius, kad ekonominė krizė lėmė esminį sutarčių vykdymo suvaržymą bei nesant galimybių vykdyti pakeistas sutartis, neegzistuantų teisinis pagrindas sutartis keisti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje).

Teismas pasirinkęs pakeisti sutartį, gali ją pakeisti įvairiai: panaikinti tam tikras sutarties sąlygas, pakeisti kainą ar jos apskaičiavimo mechanizmą, pakeisti prievolės apimtį, palūkanas, terminus, įvykdymo laiką, vietą ir kt. (Zapolskis, 2012, p. 176). Svariausia tai, jog pakeitus sutartį turi būti atkurta šalių teisių ir pareigų proporcija.

Kita vertus, teismui nustatčius, jog pakeistos sutarties šalis negebės įvykdyti arba kažkuri šalis apskritai nebėra suinteresuota sutartinių įsipareigojimų tęstinumu, teismas gali priimti sprendimą sutartį nutraukti. Tokiu atveju teismas turi plačias teises: jis gali nustatyti sutarties nutraukimo datą ir kitas sąlygas. Taip pat jis turi diskreciją spręsti įvairius su nutraukimu susijusius klausimus tokius kaip išlaidų paskirstymas, kompensacijos, restitucija ir kt. (Baranauskas, Zapolskis, 2009, p. 210). Iš esmės, teismas turi diskrecijos teisę nuspręsti, kokiomis sąlygomis ir tvarka sutartis turi būti nutraukiama, todėl jis gali netaikyti šalių sudarytos sutarties nuostatų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje).

Papildomai pažymėtina, kad nutraukiant sutartį dėl pasikeitusių aplinkybių, ji nėra nutraukiama pagal CK 6.217 str., kuris reguliuoja vienašalį sutarties nutraukimą esminio sutarties pažeidimo atvejais, o yra taikoma speciali norma 6.204 str. 3 d. 1 p. Todėl šie sutarties nutraukimo pagrindai skiriasi. CK 6.204 str. įtvirtintas reglamentavimas suteikia sutarties šaliai, kuri dėl pasikeitusių aplinkybių negali vykdyti sutarties ir kai dėl to nėra jos kaltės, teisinį pagrindą reikalauti, kad sutartis būtų nutraukta palankesnėmis nei vienašališką sutarties nutraukimą reglamentuojančiomis sąlygomis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje). Taigi esminis šių CK straipsnių skirtumas yra tas, jog dėl pasikeitusių aplinkybių sutartis nutraukiama vadovaujantis specialia CK 6.204 str. 3 d. 1 p. norma dėl to, kad nėra sutarties šalies kaltės. Tuo tarpu, jei šalis sutartį pažeidžia, t.y. yra jos kaltė, tokiu atveju sutartį vienašališkai gali nutraukti kita šalis pagal CK 6.217 str., jei nustatomos esminio pažeidimo sąlygos.

Taigi, remiantis ekonominė krizės ar COVID-19 pandemijos padariniais kaip iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis, sukuriančiomis šalių teisių ir pareigų disproporciją, bei kažkuriai šaliai pareiškus ieškinį teisme, teismas turi dvi galimybes: sutartį pakeisti ar ją nutraukti. Atsižvelgiant į tai, kad sutarties nutraukimas yra *ultima ratio* priemonė, prioritetą paprastai turi būti teikiamas sutarties modifikacijai. Priėmus sprendimą sutartį pakeisti ar ją nutraukti, teismas turi plačią diskrecijos teisę spręsti tiek dėl sutarties pakeitimo, tiek dėl nutraukimo sąlygų.

IŠVADOS

1. Nenugalimą jėgą apibūdina šie kriterijai: fizinis arba teisinis neįmanomumas įvykdyti sutartį, protingo asmens standartu pagrįstas aplinkybių nenumatomumas, kontrolės nebuvimas ir rizikos neprisiėmimas. Visų kriterijų visumos egzistavimas pateisina sutarties nevykdymą. Nenugalimos jėgos sampratą Lietuvoje suprantant plačiąja prasme, ja laikomi ne tik gamtos reiškiniai, bet ir valstybės veiksmai, ekonominiai, politiniai ir kiti reiškiniai. Šie reiškiniai atitinka nenugalimą jėgą, tik jei dėl jų įtakos sutarties įvykdymas tampa objektyviai neįmanomas. Kita vertus, iš esmės pasikeitusias aplinkybes apibūdina šių kriterijų visuma: esminis suvaržymas, lemiantis esminį prievolių pusiausvyros pasikeitimą, *bonus pater familias* principu paremtas įvykių nenumatomumas, kontrolės ir rizikos nebuvimas. Dėl šių aplinkybių sutarties vykdymas fiziškai, teisiškai ar ekonomiškai tampa sudėtingesnis, bet įmanomas, o tai lemia sutarties keitimo arba nutraukimo teisės suteikimą.
2. Ekonominė krizė, COVID-19 pandemija, jų sukelti padariniai (finansinių išteklių trūkumas, verslo suvaržymai) *per se* nėra pripažįstami nenugalima jėga ar iš esmės pasikeitusiomis aplinkybėmis, kadangi kiekvienu atveju yra privalomas sąsajumas - konkretus šių aplinkybių poveikis konkrečios sutarties vykdymui bei atitiktis institutų sąlygoms. Esminiai kriterijai nustatant ekonominės krizės ir COVID-19 atitiktį vienam ar kitam institutui, yra neįmanomumas arba esminis suvaržymas. Neįmanomumą suprantant kaip fizinį ar teisinį, bet ne ekonominį, krizės įprastai nepripažintinos nenugalima jėga, kadangi dažniau lemia sutarties vykdymo sudėtingumą finansine prasme, bet ne negalimumą. Esminis prievolės apimties pusiausvyros pokytis krizių kontekste turi būti vertinamas ne tik kaip kokybinis pokytis (procentais), bet ir netiesioginis kainos ar įvykdymo pasikeitimas. Todėl neretai krizės sukelia netiesioginių teisių ir pareigų pusiausvyros pokytį ir atitinkamai lemia esminių aplinkybių pasikeitimo instituto taikymą. Kita vertus, toks teiginys nėra absoliutus ir kiekvienas konkretus atvejis turi būti vertinamas atskirai atsižvelgiant į faktines aplinkybes ir jų atitiktį institutų sąlygoms.
3. Nenugalimos jėgos atveju pranešimo pateikimas kitai šaliai yra privaloma pareiga, tačiau ne *force majeure* pritaikymo sąlyga. Sprendžiant sutartinės atsakomybės klausimą *force majeure* atveju, ne verslininkui civilinė atsakomybė netaikoma – ji neatsiranda, nes nėra nustatomas kaltės elementas. Priešingai, sutarties neįvykdžius verslininkui – jis atleidžiamas nuo atsakomybės, nes atsako be kaltės. Nuolatinio pobūdžio *force majeure* teisinė pasekmė yra sutarties pasibaigimas. Jei aplinkybės laikinos, šalis atleidžiama

arba jai netaikoma atsakomybė, o sutarties vykdymas stabdomas iki jų išnykimo. Nustačius nenugalimą jėgą, priešinga šalis įgyja teisę nutraukti sutartį pagal CK 6.212 str. 4 d., bet ne remiantis CK 6.217 str. esminiu pažeidimu, kadangi nėra pažeidimui konstatuoti būtino elemento – kaltės. Vertinant pasikeitusių aplinkybių esminius proceso aspektus, prabrėžtina, jog nesilaikius privalomos ikiteisminės nagrinėjimo tvarkos, ieškinys bus nepriimtas arba paliktas nenagrinėtas. Teismui turinti diskreciją spręsti sutarties pakeitimo ar nutraukimo klausimą, nors prioritetas turi būti teikiamas sutarties modifikacijai, kartais nutraukimas yra tinkamiausia priemonė.

4. Naujausiai kasacinio teismo praktikai COVID-19 pandemijos kontekste išplėtus neįmanomumo požymio aiškinimą – juo pripažinus ekonominį neįmanomumą ir frustraciją (sutarties tikslo žlugimą), išnyko *force majeure* ir pasikeitusias aplinkybes atribojantis kriterijus. Ekonominio nepraktiškumo atveju sutarties vykdymas tampa nenaudingas finansine prasme, tačiau įmanomas. Frustracijos doktrinos, galiojančios bendrosios teisės tradicijoje, atveju netenkamas suinteresuotumas, bet sutarties vykdymas taip pat yra įmanomas. Vadovaujantis minėta praktika yra paneigiama atskirtis tarp nenugalimos jėgos ir pasikeitusių aplinkybių institutų bei tampa neaišku kuriais atvejais, priklausomai nuo faktinių aplinkybių, turėtų būti taikomas kiekvienas iš jų, todėl šios atskyrimo ribos panaikinimas kelia grėsmę teisiniam aiškumui.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

TEISĖS NORMINIAI AKTAI

Nacionaliniai norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
3. Lietuvos Respublikos prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymas (1995). *Valstybės žinios*, 99-2201.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“. TAR, 5466.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. lapkričio 4 d. nutarimas Nr. 1226 „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“. TAR, 23062.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. kovo 3 d. nutarimas Nr. 222 „Dėl Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 24-556.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 68-1652.

Tarptautiniai teisės aktai

8. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (1980). *Valstybės žinios*, 1995, 102-2283.
9. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (2016). Prieiga per internetą <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].

SPECIALIOJI LITERATŪRA

10. Ambrasienė, D. ir kt. (2013). *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia.
11. Baily, M. N., Litan, R. E., and Johnson, M. S. (2008). *The origins of the financial crisis* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/11_origins_crisis_baily_litan.pdf [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
12. Baranauskas, E., Zapolskis, P. (2009). The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract. *Jurisprudencija*, 4(118), 197-216.
13. Birmontienė, T., Miliuvienė, J. (2020). Konstituciniai reikalavimai valstybės valdžios institucijoms reaguojant į pandemijos padiktuotus iššūkius Lietuvoje. Iš:

- Jakulevičienė, L., ir Sinkevičius, V. (red.) (2020). *Lietuvos teisė 2020: esminiai pokyčiai. I dalis. COVID-19 pandemijos sprendimai: teisiniai, valdymo ir ekonominiai aspektai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 7-22.
14. Bulkevičius, R. (2021). *Nenugalimos jėgos (force majeure) instituto taikymas Covid 19 atveju* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17558/6530-15702-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
 15. Chochrin, T. (2019). *Vienašalis sutarties nutraukimas kaip kraštutinė savignyos priemonė*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (S 001), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
 16. Claessens, S., Kose, A. (2013). *Financial Crises Explanations, Types, and Implications* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1328.pdf> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
 17. Didžiulis, L. (2021). *Vis dar nenugalima pandemija, nuomos sutartys ir sąžiningumas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/02/03/1-didziulis-vis-dar-nenugalima-pandemija-nuomos-sutartys-ir-saziningumas/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
 18. Drazdauskas, S. (2008). *Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
 19. Flambouras, D. P. (2001). The doctrines of impossibility of performance and clausula rebus sic stantibus in the 1980 convention on contracts for the international sale of goods and the principles of European contract law - a comparative analysis. *Pace Intl' L. Rev.*, 13, 261-293.
 20. Franciosi, L. M. (2020). The effects of COVID-19 on international contracts: A comparative overview. *Victoria U. Wellington L. Rev.*, 51, 413-439.
 21. Fucci, F. R. (2006). *Hardship and Changed Circumstances as Grounds for Adjustment or Non-Performance of Contracts. Practical Considerations in International Infrastructure Investment and Finance* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/53639779/Hardship_and_Changed_Circumstances_as_Grounds_for_Adjustment_or_Non-Performance_of_Contracts_2006-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1649032036&Signature=YWhhdKExB~lvKZ5t-7z~gGCcwsRxyMu6g-F89IjkosHSBD8iwSzD4jqx2PMjTbMWjLbU1PIG1VynKPNqpBSP5ly5o6M2HpX

NZK-

Vkn3t1IMxAvpiGfCPRJjPLjadvI~Cl~UiyOkL0jiqtYhMHdFZWYlmKSBalo2JuAjs
TTu7l7uBuM6Vardxf89reKTYhh~bMHOGfu~MAodnFZu6YUWn1meYFkpa34sU
n8rEzR75I~fmuQnt0qnvb~77aF5efmDdyw96mlYca8S8mjX9jHbJpd2gYZC2qR5Rg
7ATsDvO3G8PH6MGdfZYqY-AF3zqUOLemdAxB3a0XVo98bA6SzxFQ &Key-
Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].

22. Girsberger, D., Zapolskis, P. (2012). Fundamental alteration of the contractual equilibrium under hardship exemption. *Jurisprudencija*, 19(1), 121-141.
23. Gordley, J. (2004). Impossibility and Changed and Unforeseen Circumstances. *American Journal of Comparative Law*, 52(3), 513-530.
24. Janssen, A., Wahnschaffe, C. J. (2020). COVID-19 and international sale contracts: unprecedented grounds for exemption or business as usual?. *Uniform Law Review*, 25(4), 466-495.
25. Jonaitis, M. (2014). *Romėnų privatinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
26. Joskow, P. L. (1997). Commercial Impossibility, the Uranium Market and the Westinghouse Case. *Journal of Legal Studies*, 6(1), 119-176.
27. Katsivela, M. (2007). Contracts: Force Majeure Concept or Force Majeure Clauses? *Uniform Law Review*, 12, 101-119.
28. Kessedjian, C. (2005). Competing approaches to force majeure and hardship. *International Review of Law and Economics*, 25(3), 415-433.
29. Kulaga, J. (2020). A renaissance of the doctrine of Rebus Sic Stantibus?. *International & Comparative Law Quarterly*, 69(2), 477-497.
30. Lastauskienė, G. (2016). Teismų sprendimai ekonominės krizės sąlygomis. *Teisė (Vilniaus universiteto leidykla)*, 99, p. 7-24, <https://doi.org/10.15388/Teise.2016.99.10110>.
31. McKendrick E. (1995). *Force majeure and Frustration of Contract. Second Edition*. Informa Law from Routledge.
32. Mikelėnas, V. (2021). A Lithuanian Experience of Coronavirus and the Law. Iš: Hondius, E. ir kt. (2021). *Coronavirus and the Law in Europe*. Intersentia, 201 – 218.
33. Mikelėnas, V. (1995). *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia.
34. Mikelėnas, V. (1996). *Sutarčių teisė: bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia.
35. Mikelėnas, V. ir kt. (2003). *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė*. Vilnius: Justitia.

36. Oral, T. (2019). Exemption from liability according to the art. 79 of the Convention on International Sale of Goods (CISG). *Tribuna Juridică*, 9(20), 644-658.
37. Palevičienė, S., Murauskienė, D. (2020). *Karantino sąlygomis teisė gins tuos, kurie sąžiningai sieks tarpusavio interesų apsaugos balanso* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.glimstedt.lt/naujienos/karantino-salygomis-teise-gins-tuos-kurie-saziningai-sieks-tarpusavio-interesu-apsaugos-balanso/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
38. Philippe, D. (2021). The Impact of the Coronavirus Crisis on the Analysis and Drafting of Contract Clauses: Force Majeure, Hardship and Deferral of Obligations. Iš: Hondius, E. ir kt. (2021). *Coronavirus and the Law in Europe*. Intersentia, 527 – 552.
39. Rindinas, M. (2012). *Sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms ypatumai*. Magistro darbas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
40. Schlechtriem, P., Schwenger, I. (2016). *Commentary on The UN Convention on The International Sale of Goods (CISG). Fourth (English) Edition*. New York: Oxford University Press.
41. Singh, M. (2021). *The 2007–2008 Financial Crisis in Review* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.investopedia.com/articles/economics/09/financial-crisis-review.asp> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
42. Šekštelo, A. (2020). *Kas yra nenugalima jėga (force majeure) arba ar galima karantino metu nevykdyti prievolių?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/03/20/a-sekstelo-kas-yra-nenugalima-jega-force-majeure-arba-ar-galima-karantino-metu-nevykdyti-prievoliu/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
43. UNIDROIT Sekretoriato išaiškinimas dėl UNIDROIT Tarptautinių komercinių sutarčių teisės principų ir COVID-19 sveikatos krizės (2020) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/english/news/2020/200721-principles-covid19-note/note-e.pdf> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
44. Vanhara, D. (2011). *Nenugalimos jėgos (force majeure) teisinė prigimtis, jos santykis su kitomis atleidimo nuo civilinės atsakomybės aplinkybėmis* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://vanhara.lt/publikacijos/nenugalimos-jegos-force-majeure-teisine-prigimtis-jos-santykis-su-kitomis-atleidimo-nuo-civilines-atsakomybes-aplinkybemis/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
45. Vogenauer, S., Kleinheisterkamp, J. (2009). *Commentary on the UNIDROIT Principals of International Commercial Contracts (PICC)*. Oxford: Oxford University Press.

46. Vorotyntseva, I., Hranina, I., ir Pysarenko, M. (2021). Comparative Legal Research on Contract Law Changes Under Covid-19 Pandemic: England, United States, Asia and Ukraine. *Ius Humani, Revista de Derecho*, 10, 123-150.
47. Zapolskis, P. (2012). *Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
48. Zapolskis, P. (2014). Sutarties pakeitimas dėl nacionaliniu ir pasauliniu mastu vykusios ekonominės krizės aplinkybių. Iš: Žilys, J. ir kt. (2014). *Privatinės teisės doktrina ir praktika*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 301-319.

TEISMŲ PRAKTIKA

Nacionalinių teismų sprendimai

49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-273/2006.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-255/2009.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-509/2009.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2010.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-117/2011.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-129/2011.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2011.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-206/2012.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-150/2012.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-268/2012.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-299/2012.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-306/2012.

61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. liepos 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-381/2012.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-497/2012.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gruodžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-623/2013.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-240/2013.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-349/2013,
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-523/2013.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1/2014.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-397-969/2015.
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-10-421/2015.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-25-916/2015.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-147-421/2020.
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-233-1075/2020.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-66-313/2022.
74. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-537/2010.
75. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-236/2011.
76. Lietuvos apeliacinio teismo 2012 m. sausio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-63/2012.
77. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-971/2013.

78. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-148/2013.
79. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. balandžio 11 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2A-131/2013.
80. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-385/2013
81. Lietuvos apeliacinio teismo 2013 m. rugpjūčio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-651/2013.
82. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1059/2014.
83. Kauno apygardos teismo 2011 m. birželio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-854-601/2011.
84. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1965-345/2011.
85. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-104-159/2012.
86. Klaipėdos apygardos teismo 2012 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-494-163/2012.
87. Vilniaus apygardos teismo 2014 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-2810-392/2014.
88. Šiaulių apygardos teismo 2020 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-740-440/2020.
89. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. liepos 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-1191-275/2020.
90. Klaipėdos apygardos teismo 2020 m. spalio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1202-730/2020.
91. Kauno apygardos teismo 2020 m. lapkričio 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1613-601/2020.
92. Vilniaus apygardos teismo 2020 m. lapkričio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1730-275/2020.
93. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-1236-855/2021.
94. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. birželio 1 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-1497-565/2021.
95. Kauno apylinkės teismo 2021 m. birželio 7 d. sprendimas Nr. e2-1533-947/2021.

96. Kauno apygardos teismo 2021 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-1050-924/2021.
97. Kauno apygardos teismo 2021 m. spalio 5 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. e2A-1260-896/2021.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

98. Pipeline Méditerranée and Rhône [ESTT], Nr. C-314/06 [2007-12-18]. ECLI:EU:C:2007:817.

KITA LITERATŪRA

99. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ekalba.lt/dabartineslietuviukalboszodynas/kriz%C4%97?paieska=kriz%C4%97&i=27bd3764-27a7-4f33-b0a2-3f338b27fa02> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
100. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://ekalba.lt/dabartineslietuviukalboszodynas/pasaulinis,%20pasaulinis?paieska=pasaulinis&i=04075bca-b792-41f8-8254-c7c51b3b7886> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
101. Europos teisės instituto principai COVID-19 krizei (2020) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Publications/ELI_Principles_for_the_COVID-19_Crisis.pdf?fbclid=IwAR3-u4P4mLVoKtIB9iZNB-4wX_WrPrioEQ4NJ0e57HTzQsEcvzWw2C3Afq0 [žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d.].
102. Terminų žodynas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/k/krize> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
103. Pasaulio sveikatos organizacijos generalinio direktoriaus 2020 m. kovo 11 d. įžanginės pastabos žiniasklaidai. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
104. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijos 2020 m. kovo 16 d. išaiškinimas „Dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybių ir nemokumo reguliavimo“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XChsbuZeQXIJ:https://chamber.lt/wp-content/uploads/2020/03/TM-isaiskinimas-del-force-majeure.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].

105. Generalinės Advokatės J. Kokott išvada (2007) Europos Teisingumo Teismo byloje Pipeline Méditerranée and Rhône [ESTT], Nr. C-314/06 [2007-12-18]. ECLI:EU:C:2007:817.
106. Harris, S., Sonne, P. (2021). Russia planning massive military offensive against Ukraine involving 175,000 troops, U.S. intelligence warns [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.washingtonpost.com/national-security/russia-ukraine-invasion/2021/12/03/98a3760e-546b-11ec-8769-2f4ecdf7a2ad_story.html?fbclid=IwAR1qsrkrQsXBx293-3ayt8rzYV09X9Z0ltYHScKQ40gj3TC3rHzxIQIU8SY [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].
107. Kingsley, T. (2022). New satellite images show Russian military activity as ‘130,000’ troops now on Ukraine border [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-ukraine-satellite-images-b2015354.html?fbclid=IwAR1qXje752nS1naYU8onTDkTRcP8ncyCskY_aYp4IjXOq72b4nr3a2UOMXA [žiūrėta 2022 m. balandžio 3 d.].

SANTRAUKA

Sutarties vykdymas pasaulinių krizių aplinkybėmis

Goda Jakubauskaitė

Magistro darbe pateikiama krizės sąvoka ir krizių klasifikacija tuo pačiu aptariant ir pasaulinės ekonominės krizės bei globalios COVID-19 pandemijos sukeltas pasekmes bei įtaką sutartinių įsipareigojimų vykdymui. Abi globalios krizės, palietusios daugelį verslo sričių, lėmė sutarčių nevykdymą, kas suponuoja jų nevykdymą pateisinančių institutų analizės reikšmę. Atitinkamai, darbe atskleidžiama nenugalimos jėgos (*force majeure*) instituto samprata nurodant, kad nenugalima jėga pripažįstamos aplinkybės, kurių šalis negalėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu, negalėjo kontroliuoti ir užkirsti joms kelio bei nebuvo prisiėmusi jų atsiradimo rizikos. Pateikus sampratos analizę, toliau siekiama nustatyti ar ekonominė krizė ir COVID-19 pandemija bei jų padariniai gali būti laikomi *force majeure* aplinkybėmis, pateisinančiomis sutarties nevykdymą. Remiantis teisiniu reguliavimu ir teismų praktika, įvertinus šio instituto sąlygų atitiktį, pateikiama iš esmės pasikeitusių aplinkybių instituto samprata, taip pat vertinant pasikeitusių aplinkybių sąlygų pritaikymo galimybę ekonominės krizės ir COVID-19 pandemijos kontekste. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad ekonominė krizė ir pandemija nėra savaime laikomos aplinkybėmis, pateisinančiomis sutarties nevykdymą, kadangi kiekvienu atveju privalo būti įrodyta, kad būtent ši krizė ar jos pasekmė lėmė sutarties nevykdymą. Kita vertus, analizė atskleidžia, kad visgi dažniau minėtos krizės ar jų padariniai lemia sutarties vykdymo sudėtingumą, o ne neįmanomumą, kas suponuoja išvadą, kad ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių instituto taikymą, o ne *force majeure*. Kita vertus, toks teiginys negali būti vertinamas absoliučiai, kadangi kiekviena situacija privalo būti vertinama atskirai.

Magistro darbe aptariami nenugalimos jėgos ir iš esmės pasikeitusių aplinkybių procesiniai aspektai ir teisinės pasekmės, kylančios pripažinus, kad ekonominė krizė ar COVID-19 pandemija konkrečioje situacijoje yra nenugalima jėga ar esminis suvaržymas. Galiausiai, atsižvelgiant į naujausią kasacinio teismo praktiką COVID-19 pandemijos kontekste, yra įvertinama šių dviejų institutų tarpusavio santykio ir atribojimo galimybių problematika.

SUMMARY

Execution of the Treaty in the Context of Global Crises

Goda Jakubauskaitė

Master's thesis presents the concept of crisis and the classification of crises, while also discussing the consequences of the global economic crisis and the global COVID-19 pandemic and the impact on the fulfillment of contractual obligations. Both global crises, which have affected many areas of business, have led to non-performance of contracts, which presupposes the importance of an analysis of the institutes justifying non-performance of contracts. Accordingly, the paper reveals the concept of the institute of *force majeure*, stating that circumstances which the party could not reasonably foresee at the time of concluding the contract could not control and prevent them and did not assume the risk of their occurrence are recognized as *force majeure*. The analysis of the concept further seeks to determine whether the economic crisis and the COVID-19 pandemic and their consequences can be considered as *force majeure*. Based on the legal framework and case law, after the assessment of the compliance of the conditions of *force majeure*, it is presented the concept of the institute of fundamentally changed circumstances, as well as evaluating the possibility of compliance of the changed circumstances in the context of the economic crisis and COVID-19 pandemic. The study suggests that the economic crisis and pandemic are not in themselves considered to justify non-performance, as it must be demonstrated in each case that it was this crisis or its consequences that led to the non-performance. On the other hand, the analysis reveals that, more often than not, the above-mentioned crises or their consequences lead to the complexity rather than the impossibility of performing the contract, which presupposes the application of the institute of fundamentally changed circumstances rather than *force majeure*. On the other hand, such statement cannot be assessed in absolute terms, since each situation must be evaluated individually.

The master's thesis discusses the procedural aspects of *force majeure* and fundamentally changed circumstances and the legal consequences of recognizing that an economic crisis or a COVID-19 pandemic is a *force majeure* or substantial constraint in a particular situation. Finally, in the context of the recent case law of the court of cassation in the context of the COVID-19 pandemic, the issue of the relationship between the two institutes and the possibility of demarcation is assessed.